

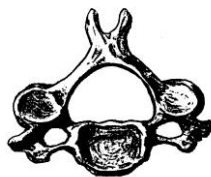
**BERZSENYI DÁNIEL FŐISKOLA
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR**

FOLIA ANTHROPOLOGICA

Szerkeszti
TÓTH GÁBOR

2. kötet

SZOMBATHELY
2004

FOLIA ANTHROPOLOGICA
Tudományos és módszertani folyóirat

ALAPÍTOTTA

1997-ben

Kápolnásnyéken, a Vörösmarty Mihály Emlékmúzeumban,

a

FIATAL ANTROPOLÓGUSOK TÁRSASÁGA

Szerkeszti: TÓTH GÁBOR

Szerkesztőbizottság:

BERNERT ZSOLT

BUDA BOTOND

KUSTÁR ÁGNES

SUSKOVICS CSILLA

SZIKOSSY ILDIKÓ

TARGUBÁNÉ RENDES KATALIN

A folyóirat e számának megjelenését lehetővé tette

a

Panniculus Régiségtani Egylet

a

Berzsenyi Dániel Főiskola Tudományos Bizottsága

és a

**Berzsenyi Dániel Főiskola Állattani Tanszékének
támogatása.**

A szerkesztő címe: Dr. Tóth Gábor, PhD.
Berzsenyi Dániel Főiskola, Állattani Tanszék
9700. Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.

TARTALOM

SUSKOVICS Csilla	Változások a növekedésben és az érésben Somogy megyében	5.
TÓTH Gábor BUDA Botond	Adatok a méh- és méhfüggelék eltávolítás utáni nők szomatometriai jellemzőihez	35.
KISS Gábor TÓTH Gábor	A lukácsházi avar kori temető	37.
BERNERT Zsolt	Ismertető, egy az egygyökerű fogak vizsgálá- tára épülő életkorbecslő módszerről	49.
TÓTH Júlia	Olad plébánia és Olad falu keresztnévadási szokásai az anyakönyvek alapján	53.
HEGYI Andrea	Frequency of developmental defects on the skull and the axial skeleton on skeletal collections from the middle ages and the avar period	69.
TÓTH Gábor	75 éve született Horváth Ernő (1929-1990)	73.
VIG Károly	Száz éve született Bendefy László	75.
ZSÁKAI Annamária TÓTH Gábor BUDA Botond	Könyvismertetés	79.

VÁLTOZÁSOK A NÖVEKEDÉSBEN ÉS AZ ÉRÉSBEN SOMOGY MEGYÉBEN

Suskovics Csilla

Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar

Abstract: In the early 1980s a nation-wide representative growth study, the Hungarian National Growth Study, was carried out to provide national reference growth data in Hungary. Fifteen years later, in 1995–97, 3377 10-15-year-old children in Somogy county were investigated using the same programme. This paper focuses on changes in weight, height, sitting height, length of the lower extremities, length of the upper extremities, biacromial and bi-iliocristal width, bicondylar width of the humerus and the femur, chest-, upper arm and calf circumference. The children are taller and heavier today than earlier. In general positive changes can be seen in measurements of length and width and circumference of trunk. It is typical of mainly 10-year-old age cohort. The results, usually is not significant in the other cohorts. The measurements of extremities do not show any changes. The median age at menarche is higher in 1995–97 than at the beginning of the eighties.

Keywords: Changes in growth in maturity, Body measurements, Age at menarche and oigarche.

Bevezetés

A szekuláris trend kutatása a XX sz. vége felé egyre jelentősebbé vált. A jelenség tanulmányozását a mind nagyobb számban végzett növekedésvizsgálatok segítették. Kifejezése a hosszú ideig, évszázadokig tartó folyamatos változások irányát jelenti. Az elmúlt több mint száz év eltelte alatt az egyik legmeghatározóbb humánbiológiai jelenséggé vált. EIBEN (1988) meghatározásában a szekuláris trend világjelenség, amely adott földrajzi régióban élő populációk egymást követő generációinál az antropológiai jellegek széleskörű variációiban fellépő, hosszú távú, szisztematikus változásokban nyilvánul meg.

Magyarországon számos kutató vizsgálta a szekuláris trend jelenségeit és sok értékes tanulmány született a kérdéssel kapcsolatban (BODZSÁR 1998, BODZSÁR–PÁPAI 1994, BODZSÁR–VÉLI 1980, EIBEN 1988, 1994, EIBEN et al. 1998, EIBEN–TÓTH 2000, FARKAS et al. 1991, G. SZABÓ et al. 1997, GYENIS 1996/97, 1997, GYENIS–JOURBERT 2002, GYENIS et al. 1993, 2001, MOHÁCSI et al. 1994, NÉMETH 1996/97, NÉMETH–EIBEN 1997, SUSKOVICS 1997, SUSKOVICS–EIBEN 2002, VÉLI 1967, 1968).

Jelen tanulmány célja az Országos Növekedésvizsgálat (EIBEN et al. 1991) Somogy megyében történt (EIBEN et al. 1990) 15 éves utánvizsgálata a 10-15 éves korosztályra vonatkozóan. Az Országos Növekedésvizsgálatra 1982–85 között került sor, amely a 3–18 évesek 1,5%-ára terjedt ki. A vizsgálati program egy antropometriai és egy, a fizikai erőnlétet vizsgáló programból állt, valamint egy kérdőív tartalmazott a gyermekek szocio-demográfiai háttéréről. A megye egész területét érintő vizsgálatot korábban nem végeztek a térségben. Úgy gondolom, hogy a Somogy megyei szekuláris trend megismerése szükséges ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk az ország szekuláris változásairól és nem utolsósorban a régió gyermekeinek növekedési tempójáról, a leányok menarche korának alakulásáról.

Ez azért is fontos, mivel a nyolcvanas évek végétől a politikai rendszerváltást és gazdasági liberalizációt követően, megváltoztak az életkörülmények. Az emberek többségének életszínvonala csökkent, a szegénység jelentősen megnövekedett. Ezek a változások hatással lehetnek a gyermekek növekedésére és érésére. Természetesen két vizsgálat alapján nem beszélhetünk szekuláris trendről, de az eredmények későbbi, újabb vizsgálatok eredményeivel kiegészülve már támpontul szolgálhatnak a jelenség tanulmányozásához.

Anyag és módszer

A vizsgálat Somogy megyében 1995–97 között zajlott. A tisztított minta $N=3377$ egészséges 10-15 éves gyermek adatait tartalmazza (1. táblázat). Ez a célzott korosztály 20%-a. Az alkalmazott vizsgálati módszerek két részből álltak, egy antropometriai programból és a sport képességekre vonatkozó vizsgálatokból. A változások elemzéséhez a következő testméréteket alkalmaztam: testtömeg, testmagasság, ülőmagasság, alsó végtaghossz, felső végtaghossz, vállszélesség, cristaszélesség, a humerus condylus szélessége, a femur condylus szélessége, mellkaskerület, felkarkerület (nyújtva és behajlítva) és alszárkerület. Az antropometriai adatok felvétele a Martin-féle technikával történt (MARTIN–SALLER 1957), figyelembe véve a Nemzetközi Biológiai Program ajánlásait is (TANNER et al. 1969). Az adatok feldolgozása leíró statisztikával történt. A két vizsgálat eredményeinek összehasonlítására kétmintás t-próbát, illetve d-próbát használtam. A menarchekor és oigarchekor mediánjának meghatározása a status quo módszerrel felvett adatokból probit analízissel történt (WEBER 1969).

Vizsgálati eredmények

Testmérétek

Testtömeg (2.-3. táblázat, 1.-2. ábra): a mai somogyi gyermekek általában nehezebbek, mint a 80-as években. Az értékek változása hasonló tendenciát mutat mindkét nemnél. A legnagyobb növekedés a 10 éveseknél tapasztalható. Ez a különbség a leányoknál és a fiúknál is szignifikáns. Az átlagok közötti differencia mindkét esetben jelentős. A leányoknál: 4,18 kg, a fiúknál: 4,28 kg. A 11-14 évesek ugyan csak nehezebbek a 90-es években, mint korábban, ez az eltérés azonban a 14 éves leányok kivételével, nem szignifikáns. A 15 éveseknél a változás már negatív irányú, bár a különbség nem szignifikáns.

Az Országos Növekedésvizsgálat (EIBEN et al. 1991) diagramján feltüntetett somogyi középértékek jól tükrözik az elmondottakat. A leányoknál az előző minta középértékei a 10-12 éveseknél az 50-es és 75-ös percentilis között, a 13-15 éveseknél az 50-es percentilis körül mozognak. A mai 10 éves leányok átlagértéke a 75-ös percentilis fölé kerül. A 11, 12 és 14 évesek majdnem elérik a 75-ös percentilist, de a 13 évesek is a nyomukban vannak. A 15 évesek korcsoport értékei lejjebb csúsztak és jelenleg az 50-es percentilis alatt foglalnak helyet.

A 80-as években a fiúk pontsora a 10 és 15 éveseknél belesimul az 50-es percentilis vonalába, a 11 éveseknél megközelítik a 75-ös percentilist, aztán 12 éves kor után mind közelebb kerülnek az 50-es percentilishoz. A 90-es évek pontsora a 75-ös percentilis fölött kezdődik és fokozatosan egyre lejjebb fut, míg a 15 évesek korcsoportjában az 50-es percentilis alá esik.

Testmagasság (2.-3. táblázat, 3.-4. ábra): A Somogy megyei leányok testmagasságértéke 14 éves korig, mindegyik korcsoportban nagyobb, mint a nyolcvanas években. Szignifikáns eltérés a 10 éveseknél adódott. A mostani 10 éves leányok megközelítik a 80-as évek 11 éveseinek méretét (10 évesek testmagassága 1995-97-ben 144,17 cm, 11 évesek testmagassága 1982-85-ben 144,7cm).

Az előző vizsgálat középértékei az 50-es percentilis körül mozognak. Legalacsonyabb a 14 évesek adata. Ez a 25-ös és 50-es percentilis között található. A két minta átlagai között nincs jelentős távolság ugyan, de a 90-es évek, a 15 éveseket leszámítva, magasabb értékeket képviselnek, és pontsora tendenciózusan az 50-es percentilis fölött fut. A korábbi vizsgálatnál ez csak a 10, és a 15 éveseknél igaz. A 10 éves gyermekek 1995-97-es átlagértéke valamivel a 75-ös percentilis fölött helyezkedik el, a 11 éveseké a 75-ös és az 50-es percentilis között. A többi korcsoport pontsora többnyire az 50-es percentilis körül van és a korévek emelkedésével egyre inkább megközelítik azt, sőt a 15 évesek értékei már a vonal alá esnek.

A fiúk eredményei hasonló változásokat mutatnak. Átlagértékeik a 90-es években általában nagyobbak. Szignifikáns a különbség a 10 éves korcsoportban.

A két vizsgálat középértékeinek pontsora, kivéve a 10 évesek korcsoportját, egymáshoz igen közel fut. A korábbi vizsgálat csak a 11 és 15 éveseknél jelentetett meg olyan értékeket, melyek az 50-es percentilis fölött vannak. A többi korosztály értéke többé-kevésbé ezen a vonalon halad. A jelenlegi vizsgálatnál a szignifikánsan nagyobb értéket képviselő, 10 éves gyermekek átlagértéke a 75-ös percentilisen található. 11 éves társaik értékei az 50-es és 75-ös percentilis között van, de a 12-15 évesek sem mennek az 50-es percentilis alá. A leányokhoz hasonlóan, a korintervallumok emelkedésével, egyre inkább megközelítik, ill. elérik az 50-es percentilist.

Ülőmagasság (2.-3. táblázat, 5.-6. ábra): A testmagassággal jól korreláló két hosszúság, az ülőmagasság és az alsó végtaghossz, a termetértékek változásával mutat hasonlóságot. Így a gyermekek ülőmagassága, a 15 éveseket kivéve, nagyobb, mint korábban. Szignifikáns különbség mindkét nemnél a 10 évesek csoportjában adódott.

A 10-12 éves leányok pontsora az 50-es percentilist követi az előző vizsgálatnál, a 13-15 évesek átlagai pedig ez alatt mozognak. A jelen vizsgálatnál a 10 évesek adata a 75-ös percentilis felett van, majd egyre inkább megközelítik az eredmények az 50-es percentilist, míg 15 éves korban ez alá kerül az ülőmagasság átlaga.

A fiúk pontsora hasonlóan alakul, mint a leányoké, de itt a két vizsgálat közti különbség kisebb, mivel a 13-15 évesek előző adatai is már az 50-es percentilis körül sorakoznak.

Alsóvégtaghossz (2.-3. táblázat, 7.-8. ábra): Az alsóvégtaghossz értékeinek elemzése az ülőmagasságnál tapasztalt változásokat, tendenciákat tükrözi mindkét nemnél.

Felső végtaghossz (2.-3. táblázat, 9.-10. ábra): A felső végtaghossz statisztikai próbájának eredményei szerint nagyobbak a 90-es évek középértékei. Az eltérés több esetben jelentős. Ebben a méretben még a 15 évesek is erőteljesebb növekedést jeleznek. Szignifikáns különbség főleg a leányoknál tapasztalható. Ez a 10, 12, és 14 évesek korcsoportjában van. A fiúknál a változás csupán a 10 éveseknél jelentkezik szignifikánsan.

Az Országos Növekedésvizsgálat diagramján feltüntetett nyolcvanas évekbeli középértékek az 50-es percentilisen vagy e felett helyezkednek el. A leányok intenzívebb növekedést mutatnak, így a jelenlegi minta pontsora a 75-ös percentilis körül helyezkedik el. A fiúk értékei kicsivel ez alatt maradnak.

Vállszélesség (4.-5. táblázat, 11.-12. ábra): A vállszélesség, a 15 éves leányoktól eltekintve, magasabb értékeket jelez 10-15 év elteltével. Szignifikáns különbség a 10 és 14 éves leányoknál valamint a 10 és 13-14 éves fiúknál fordul elő. Pontsoruk a nyolcvanas években az 50-es percentilisnél, jelenleg a 75-ös percentilisnél van.

Cristaszélesség (4.-5. táblázat, 13.-14. ábra): A 15 éves leányok kivételével, a vállszélességhez hasonlóan, ezek az értékek is emelkedtek. A különbség a 10 éves leányoknál és a 10 és 12 éves fiúknál szignifikáns. A leányok értékei korábban az 50-es percentilisen, a mostani vizsgálat során leginkább az 50-es és a 75-ös percentilis között helyezkednek el.

Humerus condylusszélesség (4.-5. táblázat, 15.-16. ábra): Ennél a méretnél a 90-es évek középértékei minimálisan kisebbek, mint az előző értékek. Ez markánsabban jelentkezik a leányok esetében,

szignifikáns eltérés azonban csak a 15 éveseknél áll fenn. Ezt jelzik a diagramon feltüntetett középértékek is. A nyolcvanas évek pontsora mindkét nemnél az 50-es percentilisen, míg a kilencvenes éveké a leányoknál a 25-ös percentiliséknél, a fiúknál a 10-13 éves korosztálynál az 50-es, a 14-15 éveseknél ez alatt van.

Femur condylusszélessége (4.-5. táblázat, 17.-18. ábra): Gyakorlatilag nincs nagy különbség a két vizsgálat adatai között. Szignifikáns különbség csupán a 10 éves fiúknál van, akiknek nagyobb lett ez a méretük. Pontsoruk mindkét vizsgálatnál és nemnél némileg meghaladja az 50-es percentilist.

Mellkaserület (6.-7. táblázat, 19.-20. ábra): Az adatokat összehasonlítva, a mai Somogy megyei gyermekek mérete, a 15 éves fiúktól eltekintve, minden korcsoportban nagyobb. A t-próbák eredménye a 10 éves fiúknál és a 14 éves leányoknál jelez szignifikáns eltérést. A középértékek mindegyik esetben az 50-es és a 75-ös percentilis között mozognak.

Felkarkerület nyújtva és behajlítva (6.-7. táblázat, 21.-24. ábra): A méretek nem mutatnak különbséget a két mintában sem az átlagértékeket, sem a t-próba eredményét tekintve. A középértékek, a mellkaserület átlagaihoz hasonlóan, az 50-es és a 75-ös percentilis között helyezkednek el mindkét vizsgálatnál és nemnél.

Alszárkerület (6.-7. táblázat, 25.-26. ábra): Az alszárkerület méretének változása csekély mértékű növekedést jelez, amely azonban szignifikánsan csupán a 10 éves fiúk esetében tér el. A pontsorok a fenti tendenciát követik. Így az 50-es és a 75-ös percentilis között találhatók.

Nemi érés

Somogy megyében, 1995-97-ben a leányok menarche kora: Me=12,70 év (confidencia intervallum: 12,45-12,97). Az egész megye területéről legelőször az Országos Növekedésvizsgálat keretén belül gyűjtöttek adatokat a leányok menarche korára. Ez alapján 1982-85-ben az első menstruáció bekövetkezésének idejére Me=12,55 évet kaptak (EIBEN et al. 1990). Az országos medián: Me=12,79 év (EIBEN et al. 1991).

A fiúk oigarche korára vonatkozóan korábban nem történt vizsgálat Somogy megyében. Ez 1995-97-ben, Me=13,17 év (confidencia intervallum: 12,97-13,47) lett.

Megbeszélés

Az elmúlt 15 évben általában pozitív változásokat figyelhetünk meg a növekedésben Somogy megyében. Ugyanakkor a változás mértéke különböző. Ez a nemtől, kortól és az adott testmérettől függ.

A növekedés fokozottabb valamivel a leányok hossz méreteinél és a fiúk szélességi méreteinél. Ennek oka az lehet, hogy ezek a testméret átlagok az előző vizsgálatnál alacsonyabb értéket képviselnek a HNGS diagramján, a másik nemhez képest. Meg kell azonban jegyezni, hogy az eltérések egyik esetben sem szignifikánsak.

Az eredmények szerint a Somogy megyei 10 éves gyermekek testtömeg és termet növekedése jelentősen felgyorsult. Ezt támasztják alá a t-próbák eredményei is. A 11-14 éveseknél gyakorlatilag nem változott a testtömeg és a testmagasság, ezek az értékek nem lettek jelentősen magasabbak. A 15 éveseknél negatív irányú változásra utalnak az 1995-97-es adatok, ezt azonban a t-próba nem erősíti meg.

A növekedésváltozások a hosszúsági, törzsszélességi és törzskerületi méretek átlagértékeinek növekedésével pozitív változásokat mutatnak. A szignifikáns eltérés azonban ezekben a méretekben is leginkább a 10 éveseknél támasztja alá a mondottakat. A végtagok szélességi és kerületi méreteinél nem tapasztalható változás.

Úgy tűnik, hogy bár a legtöbb testméretnél 10 éves korban gyorsult a növekedés üteme, bizonyos testméretekben a különböző korcsoportokban jelentkező szignifikáns különbségek feltételezik a növekedés ütemének korcsoportok szerinti eltérését. A vizsgálat általában pozitív változásokra utal, de

bizonyos esetekben, mint pl. a végtag szélességi és kerületi méreteinél, nem jelentkezik valós, szignifikáns különbség, és még az átlagértékek is hasonlóak.

Az egyes testméretekben a változás nagysága eltérő, ez bizonyos testaránybeli változást is előidéz. A testmagasságnál csupán a 10 évesek körében adódott szignifikáns eltérés. A törzs szélességi méreteinél - főleg a vállszélességnél - viszont több korcsoportnál is szignifikánsan nagyobbak lettek a középértékek. Ezért feltételezhetjük a Somogy megyei gyermekek törzsének zömökebbé válását. Az a tény, hogy a változás erőteljesebb a vállszélesség esetében, mint a cristaszélességnél, valószínűsíti, hogy a környezeti tényezők hatása jelentősebb ennél a méretnél. A felső végtag esetében szintén aránybeli változásra következtethetünk. A felső végtag hossza szignifikánsan nagyobb lett, ugyanakkor a könyök szélessége csökkent. Ez utóbbi változás, bár nem szignifikáns, így a csökkenés nem bizonyított, gyorsulás semmi esetre sem következhetett be. Mindez a felső végtag lineárisabbá válását eredményezi az elmúlt időszakban. Ezt a következtetést a felkar kerületi méretének eredményei is megerősítik, mivel a középértékek többé-kevésbé azonosak 10-15 év elteltével, a növekedés ebben a méretben nem gyorsult fel, ugyanakkor a felső végtag megnyúlt, és így feltételezhető, hogy a változás sebességének fokozódása a felkarra is vonatkozik.

A menarchekorra 15 év elteltével, valamivel magasabb értéket kaptam, ami a nemi érés negatív irányú változását jelzi. Ez megegyezik azokkal a XX. századvégi megfigyelésekkel, amelyek szerint a menarche egyre korábbi bekövetkezésének trendje megtorpant, sőt a folyamat negatív irányú lett.

A növekedés és érés szekuláris trendjét a társadalmi, gazdasági tényezők és a populációs változások befolyásolják. A rendszerváltás, a gazdasági, szociális viszonyok megváltozása ebben a térségben is jelentős változásokat hoz, melyek a pozitív szekuláris trend lelassulását vagy megszűnését eredményezhetik. Somogy megye az ország kevésbé urbanizálódott megyéi közé tartozik, ahol a népességnek csak a 48%-a város lakó (KASZA 1998). Városai, Kaposvár kivételével kicsik. Aprófalvas, a községek 75,4%-ának ezernél is alacsonyabb a lélekszáma. A rendszerváltás után a TSZ-ek nagyrésze tönkre megy, így a vidéki munkalehetőségek a minimálisra korlátozódnak. A környező városokban, a szocializmusban jól működő gyárak és egyéb ipari létesítmények zöme megszűnik. A megmaradt és az új létesítmények többsége ugyanakkor kevesebb munkást foglalkoztat, mint az 1989 előtt meglévők. A munkaerő nagy része városi, ugyanis a munkaadók jó része nem támogatja a bejárókat. Ezáltal a falvakban élők, akik a megye népességének több mint felét teszik ki, munkalehetősége még inkább csökken. Ezek a változások törvényszerűen az életmód megváltozását eredményezik és ezzel együtt a szekuláris trend intenzitásának és irányának megváltozását is. Ennek megállapítására azonban további vizsgálatok szükségesek.

Összefoglalás

Az Országos Növekedésvizsgálat Somogy megyei 15 éves utánvizsgálata a 10-15 éves gyermekek testméreteinek kis arányú növekedését jelzi. Ez azonban különböző mértékben nyilvánul meg az egyes korosztályoknál, valamint a különböző testméretekénél. A 10 évesek minden testmérete, a végtagok szélességi és kerületi méretei kivételével, szignifikánsan nagyobbak, mint a nyolcvanas évek elején. A 11-14 éveseknél, bár a középértékek emelkedtek, többnyire nem jelentős az eltérés. A 15 évesek esetében vagy csökkentek a méretek vagy nem történt változás. Szignifikánsan azonban nem mutatható ki különbség. Ma a Somogy megyei gyermekek nehezebbek és magasabbak, mint 15 évvel ezelőtt. A növekedésváltozások a hosszúsági, a törzsszélességi és a törzskerületi méretekénél pozitív változásokat mutatnak. A végtagok szélességi és kerületi méretei gyakorlatilag nem változtak.

A mai Somogy megyei leányok menarchekora későbbi időpontra tolódott.

Irodalom

- BODZSÁR, É. B. (1998): Secular Growth Changes in Hungary. In: Bodzsár, É. B., and Susanne, C. (Eds.) *Secular Growth Changes in Europe*. – Eötvös Univ. Press, Budapest, 175–205.
- BODZSÁR, É., B.–PÁPAI, J. (1994): Secular Trend in Body Proportions and Composition. In: Eiben, O. G. (Ed.) *Auxology '94. Children and Youth at the End of the 20th Century*. Humanbiol. Budapest., 25; 245–254.
- BODZSÁR, É.–VÉLI, GY. (1980): The changing of height and weight of body during half a century in Hungary. *Glasnik*, 17; 69–75.
- EIBEN, O. (1988): Szekuláris növekedésváltozások Magyarországon. *Humanbiol. Budapest., Suppl.* 6.
- EIBEN, O. G. (1994): The Körmend Growth Study: Data to Secular Growth Changes in Hungary. *AUXOLOGY'94. Humanbiol. Budapest., 25; 205–219.*
- EIBEN, O.–PANTÓ, E.–BARABÁS, A.–BÁNHIDI, M. (1990): Adatok Somogy megye ifjúságának biológiai fejlettségéhez és fizikai erőnlétéhez. *Humanbiol. Budapest., Suppl.* 9.
- EIBEN O.G.–BARABÁS, A.–PANTÓ, E. (1991): The Hungarian National Growth Study I. *Humanbiol. Budapest., 21.*
- EIBEN, O.–NÉMETH, Á.–BARABÁS, A.–PANTÓ, E. (1998): Adatok Budapest ifjúságának biológiai fejlettségéhez és fizikai erőnlétéhez. *Humanbiol. Budapest., Suppl.* 24.
- EIBEN, O. G.–TÓTH, G. (2000): Secular Changes of Sexual Differences in Height During Puberty. In: Bodzsár, É. B., Susanne, C., Prokopec, M. (Eds): *Puberty: Variability of Changes and Complexity of Factors*. Eötvös Univ. Press, Budapest.
- FARKAS, A.–MÉSZÁROS, J.–MOHÁCSI J. (1991): A Study on the Secular Trend in Young Adults. *Anthrop. Közl.* 33; 171–176.
- G. SZABÓ, T. (1997): Secular Trends In Eastern Hungary. *Acta. Biol. Szeged.*, 42; 315–319.
- GYENIS, GY. (1996–97): Age Changes in of Body Measurements of Young Adults in Hungary. *Anthrop. Közl.*, 38; 49–54.
- GYENIS, GY. (1997): Continuing Positive Growth Changes in Height and Weight of Hungarian University Students. *Ann. Hum. Biol.*, 24; 475–479.
- GYENIS, GY.–H. HIDEGH, A.–SZERÉNYINÉ PÁSZTOR, ZS. (1993): Érd '89. Újabb adatok a magyarországi szekuláris trendről. *Anthrop. Közl.*, 35; 181–187.
- GYENIS, GY.–JOUBERT, K. (2002): Secular Trends of Body Height, Body Weight and BMI of Hungarian University Students and Conscripts. *Humanbiol. Budapest.*, 27; 95–105.
- GYENIS, GY.–SZERÉNYINÉ PÁSZTOR, ZS.–HORVÁTHNÉ HIDEGH, A. (2001): „Érd '99” növekedésvizsgálat (Előzetes eredmények). *Anthrop. Közl.*, 42; 105–109.
- KASZA, S. (1998): Magyarország megyei kézikönyvei, 14. Somogy megye. SZÜV-Ceba Kiadó.
- MARTIN, R.–SALLER, K. (1957): *Lehrbuch der Anthropologie I.* (3. Aufl.). G. Fisher Verl., Stuttgart.
- MOHÁCSI, J.–MÉSZÁROS, J.–FARKAS, A. (1994): Secular Growth Trend in Height, Body Weight and Growth Type Indices of Boys Aged Between 14 and 18. In Eiben, O. G. (Ed) *AUXOLOGY'94. Humanbiol. Budapest.*, 25; 369–372.
- NÉMETH, Á. (1996–97): Trends in Growth of Budapest Children and Youth between 1929 and 1995. *Anthrop. Közl.*, 38; 33–48.
- NÉMETH, Á.–EIBEN, O. G. (1997): Secular growth changes in Budapest in the 20th century. *Acta Med. Auxol.*, 29(1); 5–12.

- SUSKOVICS, CS. (1997): Data on the Biological Development of Girls in Somogy County (Preliminary Study) *Acta Biol. Szeged.*, 42; 299–305.
- SUSKOVICS, CS.–EIBEN O. (2002): Secular Changes in Growth and Maturation in Kaposvár (South-West of Hungary) Over the Last Century. In: Eiben O. G., Bodzsár É. B. (Eds): *Children and Youth at the Beginning of the 21st Century*. *Humanbiol. Budapest.*, 27; 185–196.
- TANNER, J. M.–HIERNAUX, J.–JARMAN, S. (1969): Growth and Physique Studies. In: Weine, J. S., Lourie, J. A. (Eds): *Human Biology. A Guide to Field Methods*. - IBP Handbook, No. 9.; 1–76. Blackwell Sci. Publ. Oxford–Edinburgh.
- VÉLI, GY. (1967): Az akceleráció a felszabadulás előtt és után. *Anthrop. Közl.*, 11; 25–30.
- VÉLI, GY. (1968): A testi fejlődés és a menarche. *Anthrop. Közl.*, 12; 161–171.
- WEBER, E. (1969): *Grundriss der biologischen Statistik*. 5. Aufl. Gustav Fischer Verl., Jena. 81–82.

1. táblázat: A Somogy megyei 10-15 éves gyermekek nem és kor szerinti megoszlása (évenkénti besorolás szerint)

Életkor (év)	Fiúk	Leányok
10	86	102
11	355	325
12	420	384
13	448	401
14	360	332
15	94	70
1763		1614
Összesen:		3377

2. táblázat: A Somogy megyei leányok testtömege és hosszmeretei (Eiben et al. 1990, Suskovics 1995/97)

Életkor (év)	1982 (a vizsgálat ideje)			1995-97 (a vizsgálat ideje)			t
	M	SD	SE	M	SD	SE	
Testtömeg (kg)							
10	32,30	8,00	1,46	36,48	6,88	0,96	p<0,05
11	37,00	9,00	1,70	38,67	9,39	0,52	
12	42,40	11,50	1,97	43,29	10,26	0,53	
13	46,30	8,50	1,48	48,20	10,55	0,53	p<0,05
14	49,80	6,60	1,12	52,53	10,80	0,59	
15	51,80	8,80	1,33	50,90	8,99	1,08	
Testmagasság (cm)							
10	139,40	7,60	1,39	144,17	5,74	0,80	p<0,05
11	144,70	6,90	1,30	146,31	7,21	0,40	
12	150,20	7,10	1,22	151,94	7,46	0,38	
13	155,20	6,60	1,15	156,95	7,03	0,35	p<0,05
14	157,60	5,10	0,86	160,16	6,36	0,35	
15	160,30	6,90	1,04	157,95	7,53	0,90	
Ülőmagasság (cm)							
10	73,00	4,00	0,73	76,17	3,27	0,45	p<0,05
11	75,40	4,00	0,76	76,85	4,05	0,22	
12	78,90	4,50	0,77	79,53	4,29	0,22	
13	80,90	3,90	0,68	82,39	4,13	0,21	p<0,05
14	83,00	2,70	0,46	84,45	3,56	0,20	
15	84,80	2,80	0,42	83,66	3,92	0,47	
Alsó végtaghossz (cm)							
10	78,40	5,80	1,06	81,29	3,92	0,54	p<0,05
11	81,70	4,60	0,87	82,49	4,06	0,23	
12	84,80	4,60	0,79	85,62	4,26	0,22	
13	87,70	4,70	0,82	88,39	4,33	0,22	p<0,05
14	88,40	3,70	0,63	90,02	4,11	0,23	
15	89,10	4,60	0,69	88,24	5,11	0,61	
Felső végtaghossz (cm)							
10	59,40	3,80	0,69	63,07	4,13	0,57	p<0,05
11	62,70	4,80	0,91	64,38	6,33	0,35	
12	65,10	3,80	0,65	67,99	7,17	0,37	
13	67,30	3,50	0,61	69,66	4,27	0,21	p<0,05
14	68,20	3,00	0,51	70,71	8,16	0,45	
15	68,90	3,30	0,50	69,93	4,04	0,48	

3. táblázat: A Somogy megyei fiúk testtömege és hosszmeretei

(Eiben et al. 1990, Suskovics 1995/97)

Életkor (év)	1982 (a vizsgálat ideje)			1995-97 (a vizsgálat ideje)			t
	M	SD	SE	M	SD	SE	
Testtömeg (kg)							
10	31,30	5,80	0,91	35,58	6,13	1,02	p<0,05
11	37,20	11,30	1,88	38,04	8,97	0,48	
12	39,90	10,70	1,76	41,32	10,68	0,52	
13	44,60	10,60	1,74	46,92	12,12	0,57	
14	52,30	10,70	1,74	53,19	12,60	0,66	
15	56,70	11,80	2,52	55,37	12,04	1,25	
Testmagasság (cm)							
10	138,00	5,50	0,86	143,74	8,15	1,36	p<0,05
11	144,00	7,50	1,25	145,54	6,94	0,37	
12	147,50	8,70	1,43	149,85	8,00	0,39	
13	155,30	7,90	1,30	156,54	8,65	0,41	
14	163,30	7,90	1,28	162,93	8,98	0,47	
15	168,30	12,60	2,69	166,90	6,97	0,72	
Ülőmagasság (cm)							
10	73,30	2,80	0,44	75,23	3,84	0,64	p<0,05
11	75,60	3,80	0,63	76,16	3,43	0,18	
12	77,30	4,40	0,72	77,85	4,45	0,22	
13	80,10	4,40	0,72	80,76	4,77	0,23	
14	84,40	4,30	0,70	84,14	5,19	0,27	
15	87,60	5,70	1,22	86,61	4,46	0,46	
Alsó végtaghossz (cm)							
10	76,90	3,50	0,55	80,48	5,05	0,84	p<0,05
11	81,50	4,70	0,78	81,51	7,15	0,38	
12	83,60	5,60	0,92	84,34	6,38	0,31	
13	89,40	4,90	0,81	88,55	5,04	0,24	
14	93,80	5,10	0,83	92,09	5,09	0,27	
15	96,60	9,10	1,94	93,78	3,83	0,39	
Felső végtaghossz (cm)							
10	60,10	3,90	0,61	64,67	4,96	0,83	p<0,05
11	62,90	5,30	0,88	64,80	8,05	0,43	
12	63,90	5,00	0,82	66,85	4,37	0,21	p<0,05
13	68,80	3,70	0,61	70,18	7,94	0,38	
14	72,90	4,10	0,67	73,13	8,96	0,47	
15	74,90	6,60	1,41	75,77	4,30	0,44	

4. táblázat: A Somogy megyei leányok szélességi méretei (Eiben et al. 1990, Suskovics 1995/97)

Életkor (év)	1982 (a vizsgálat ideje)			1995-97 (a vizsgálat ideje)			t
	M	SD	SE	M	SD	SE	
Vállszélesség (cm)							
10	30,00	1,80	0,33	32,45	1,71	0,24	p<0,05
11	31,90	2,10	0,40	33,18	2,14	0,12	
12	33,30	2,20	0,38	34,00	2,23	0,11	p<0,05
13	34,40	2,00	0,35	35,04	2,18	0,11	
14	34,90	1,50	0,25	36,02	2,09	0,11	
15	35,70	1,50	0,23	35,34	1,87	0,22	
Cristaszélesség (cm)							
10	21,20	2,30	0,42	23,36	1,81	0,25	p<0,05
11	22,90	1,80	0,34	23,54	2,10	0,12	
12	24,00	2,30	0,39	24,45	2,24	0,11	p<0,05
13	24,90	1,80	0,31	25,38	2,13	0,11	
14	25,70	1,70	0,29	26,28	2,31	0,13	
15	26,40	1,70	0,26	25,70	2,11	0,25	
A humerus condylusszélessége (mm)							
10	53,80	4,30	0,79	53,33	3,83	0,53	p<0,05
11	56,40	3,50	0,66	54,36	3,86	0,21	
12	58,40	4,10	0,70	55,84	4,10	0,21	p<0,05
13	59,10	4,10	0,71	56,99	3,97	0,20	
14	60,20	3,70	0,63	57,44	4,11	0,23	
15	60,20	3,50	0,53	57,60	3,57	0,43	
A femur condylusszélessége (mm)							
10	82,90	6,70	1,22	83,37	6,95	0,96	p<0,05
11	85,80	6,30	1,19	85,06	7,20	0,40	
12	87,50	6,40	1,10	87,01	6,89	0,35	p<0,05
13	88,60	4,40	0,77	88,90	7,10	0,35	
14	90,90	5,20	0,88	89,49	6,77	0,37	
15	90,80	5,20	0,78	90,37	7,00	0,84	

5. táblázat: A Somogy megyei fiúk szélességi méretei (Eiben et al. 1990, Suskovics 1995/97)

Életkor (év)	1982 (a vizsgálat ideje)			1995-97 (a vizsgálat ideje)			t
	M	SD	SE	M	SD	SE	
Vállszélesség (cm)							
10	30,10	1,50	0,23	32,44	1,87	0,31	p<0,05
11	31,40	1,90	0,32	32,98	1,91	0,10	
12	32,20	2,00	0,33	33,63	2,40	0,12	
13	33,50	1,90	0,31	35,18	2,61	0,12	p<0,05
14	35,40	2,20	0,36	36,58	2,86	0,15	
15	36,90	3,00	0,64	37,80	2,54	0,26	
Cristaszélesség (cm)							
10	20,70	1,40	0,22	21,96	1,36	0,23	p<0,05
11	21,50	1,70	0,28	22,75	1,98	0,11	
12	22,00	1,80	0,30	23,27	2,47	0,12	p<0,05
13	23,00	1,90	0,31	24,48	2,30	0,11	
14	24,00	2,00	0,32	25,47	2,42	0,13	
15	25,20	2,20	0,47	26,11	2,46	0,25	
A humerus condylusszélessége (mm)							
10	54,60	4,00	0,62	55,81	4,40	0,73	
11	57,40	4,20	0,70	56,78	4,24	0,23	
12	58,40	4,70	0,77	58,11	4,67	0,23	
13	60,90	4,70	0,77	60,64	4,97	0,24	
14	64,40	4,40	0,71	63,10	4,94	0,26	
15	66,50	4,50	0,96	64,40	4,67	0,48	
A femur condylusszélessége (mm)							
10	84,70	4,20	0,66	89,78	6,85	1,14	p<0,05
11	88,50	7,30	1,22	89,70	7,13	0,38	
12	90,60	6,90	1,13	91,71	7,14	0,35	
13	94,20	6,80	1,12	94,68	7,57	0,36	
14	96,30	6,10	0,99	96,41	7,31	0,39	
15	99,10	6,00	1,28	97,09	8,55	0,88	

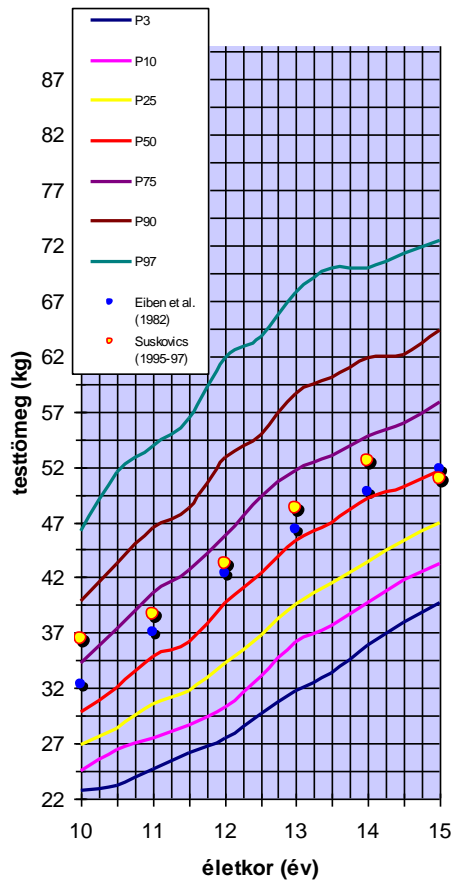
6. táblázat: Somogy megyei leányok kerületi méretei (Eiben et al. 1990, Suskovics 1995/97)

Életkor (év)	1982 (a vizsgálat ideje)			1995-97 (a vizsgálat ideje)			t
	M	SD	SE	M	SD	SE	
Mellkaskerület (cm)							
10	65,70	7,90	1,44	67,79	7,20	1,00	p<0,05
11	69,50	6,90	1,30	69,89	8,35	0,46	
12	72,20	7,00	1,20	73,66	8,85	0,45	
13	75,50	6,70	1,17	77,59	8,46	0,42	
14	77,30	4,40	0,74	80,93	8,39	0,46	
15	77,80	5,90	0,89	79,21	6,74	0,81	
Felkarkerület nyújtva (cm)							
10	20,50	3,10	0,57	20,50	2,30	0,32	
11	20,70	2,90	0,55	21,19	2,89	0,16	
12	21,50	3,20	0,55	21,90	2,94	0,15	
13	22,10	2,60	0,45	22,62	2,91	0,15	
14	23,40	2,40	0,41	23,34	2,88	0,16	
15	23,20	2,70	0,41	23,20	2,67	0,32	
Felkarkerület behajlítva (cm)							
10	21,20	3,10	0,57	21,07	2,30	0,32	
11	21,40	2,90	0,55	21,77	2,92	0,16	
12	22,20	3,20	0,55	22,48	2,94	0,15	
13	22,90	2,70	0,47	23,23	2,92	0,15	
14	24,10	2,30	0,39	23,94	2,90	0,16	
15	24,00	2,70	0,41	23,74	2,64	0,32	
Alsárkerület (cm)							
10	28,70	3,30	0,60	29,67	2,41	0,33	
11	30,00	4,10	0,77	30,41	3,42	0,19	
12	30,90	3,60	0,62	31,62	3,50	0,18	
13	31,90	2,60	0,45	32,81	3,38	0,17	
14	33,10	3,10	0,52	33,67	3,45	0,19	
15	34,00	2,90	0,44	33,25	2,98	0,36	

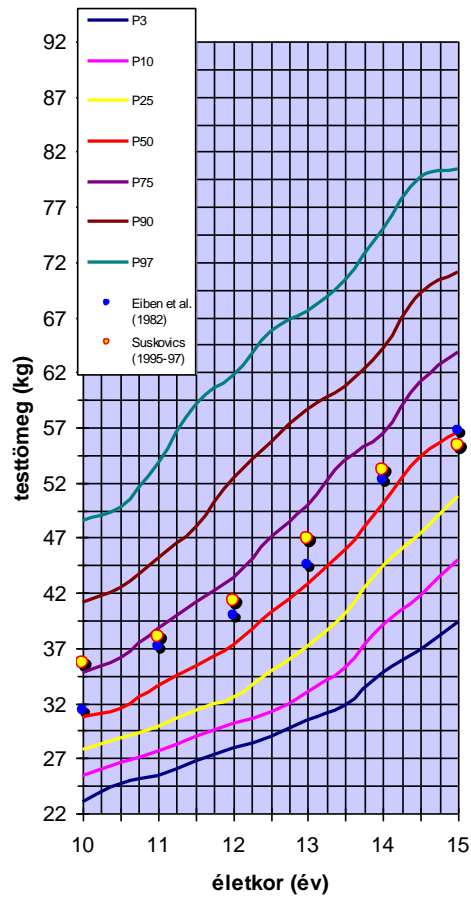
7. táblázat: A Somogy megyei fiúk kerületi méretei (Eiben et al. 1990, Suskovics 1995/97)

Életkor (év)	1982 (a vizsgálat ideje)			1995-97 (a vizsgálat ideje)			t
	M	SD	SE	M	SD	SE	
Mellkaskerület (cm)							
10	65,80	5,60	0,87	68,73	6,93	1,15	p<0,05
11	69,60	8,70	1,45	69,99	7,31	0,39	
12	72,00	7,10	1,17	72,51	8,77	0,43	
13	74,50	7,00	1,15	76,26	9,17	0,43	
14	79,80	7,20	1,17	79,98	9,64	0,51	
15	83,20	7,70	1,64	80,83	7,94	0,82	
Felkarkerület nyújtva (cm)							
10	19,50	2,00	0,31	20,46	2,27	0,38	
11	21,30	3,80	0,63	21,13	2,95	0,16	
12	21,90	3,40	0,56	21,80	3,38	0,16	
13	22,50	3,30	0,54	22,74	3,35	0,16	
14	24,20	3,20	0,52	23,92	3,34	0,18	
15	24,90	2,70	0,58	24,23	3,08	0,32	
Felkarkerület behajlítva (cm)							
10	20,30	2,00	0,31	21,05	2,23	0,37	
11	22,00	3,80	0,63	21,71	2,96	0,16	
12	22,60	3,50	0,58	22,43	3,37	0,16	
13	23,00	3,40	0,56	23,41	3,36	0,16	
14	24,90	3,30	0,54	24,67	3,38	0,18	
15	25,60	2,80	0,60	25,01	3,06	0,32	
Alsárkerület (cm)							
10	27,60	2,60	0,41	28,84	2,43	0,40	p<0,05
11	29,30	3,20	0,53	29,82	3,35	0,18	
12	30,40	3,70	0,61	30,64	3,68	0,18	
13	31,20	3,90	0,64	32,18	3,75	0,18	
14	33,50	2,80	0,45	33,60	3,61	0,19	
15	34,10	3,00	0,64	33,76	3,36	0,35	

1. ábra: A Somogy megyei leányok testtömeg középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)¹

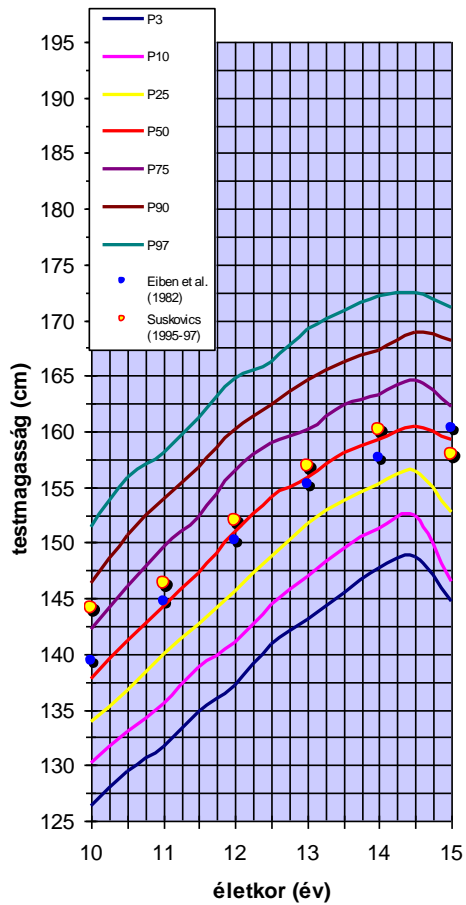

2. ábra: A Somogy megyei fiúk testtömeg középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)¹

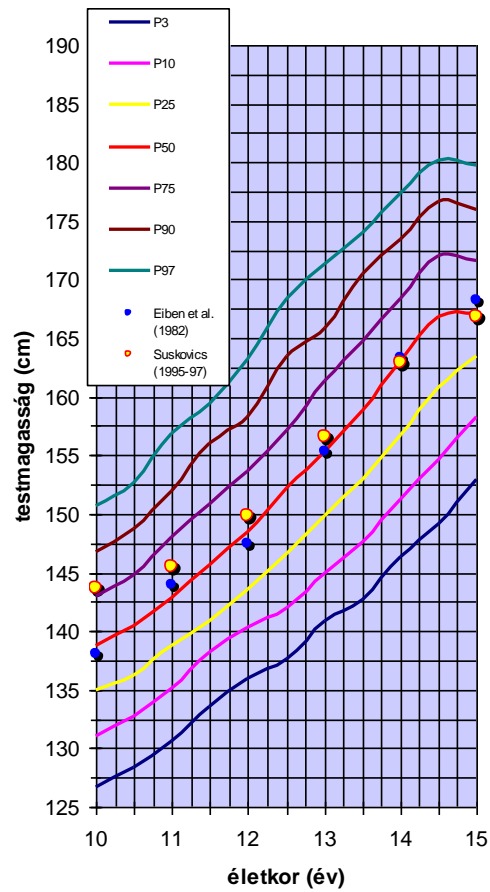

¹ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

3. ábra: A Somogy megyei leányok testmagasság középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)²

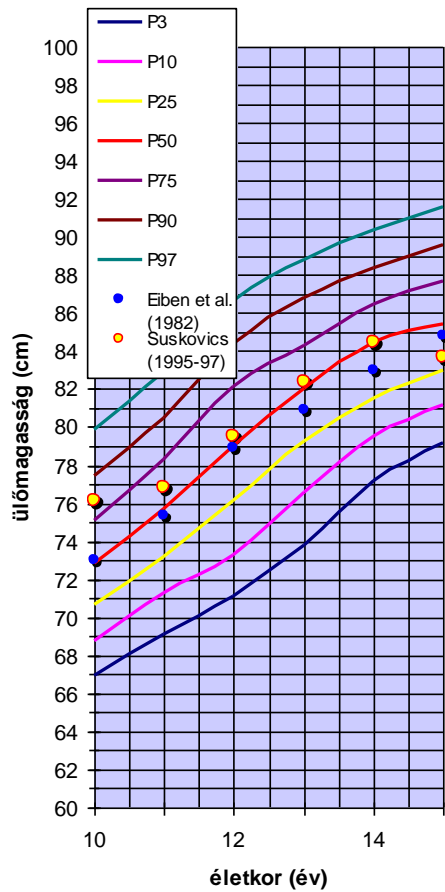

4. ábra: A Somogy megyei fiúk testmagasság középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)²

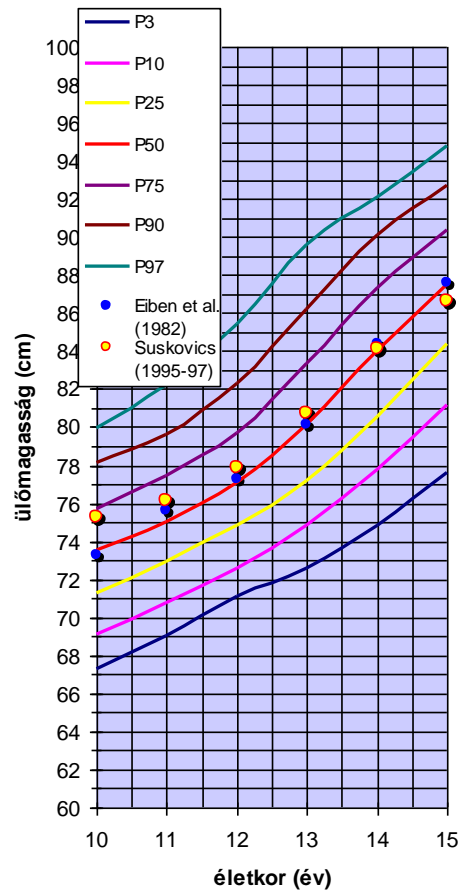

² 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

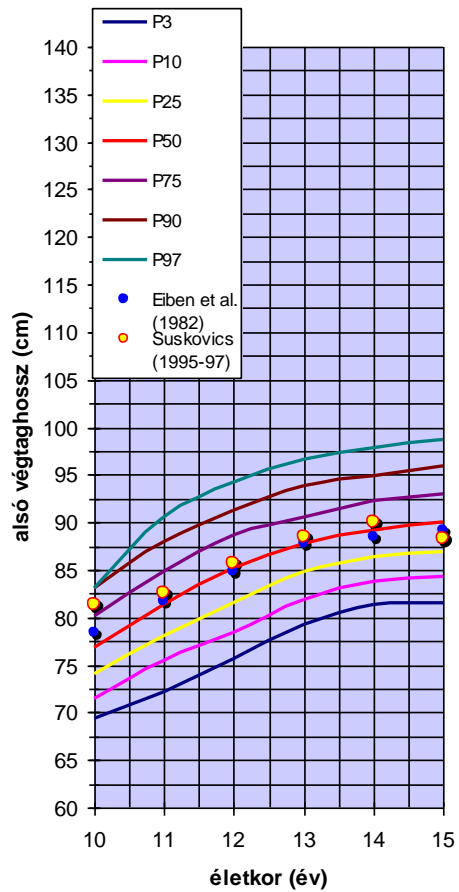
5. ábra: A Somogy megyei leányok ülőmagasság középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)²

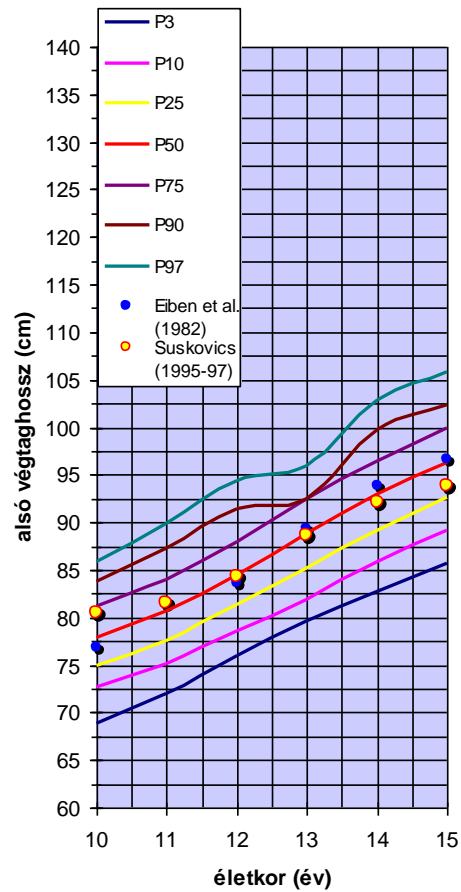
6. ábra: A Somogy megyei fiúk ülőmagasság középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)²

7. ábra: A Somogy megyei leányok alsó végtaghossz középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)³

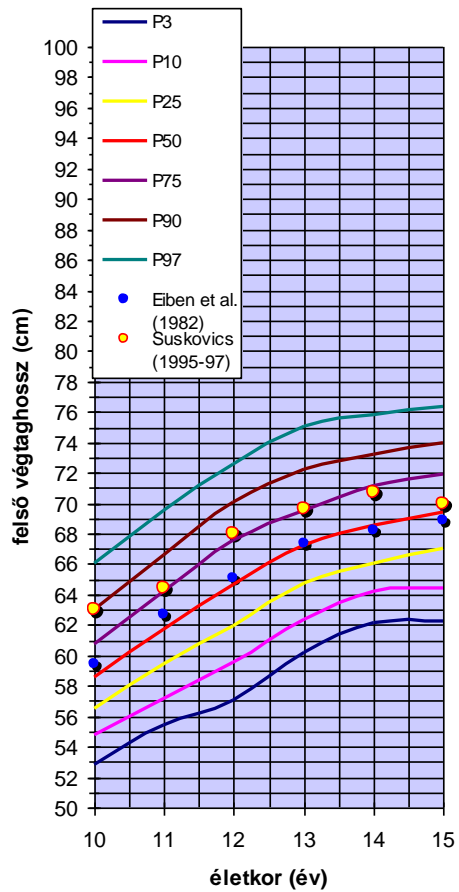

8. ábra: A Somogy megyei fiúk alsó végtaghossz középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)³

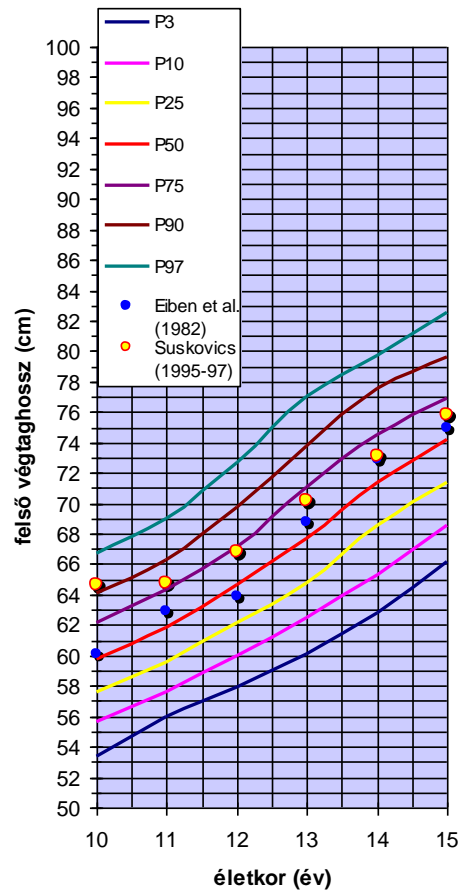

³ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

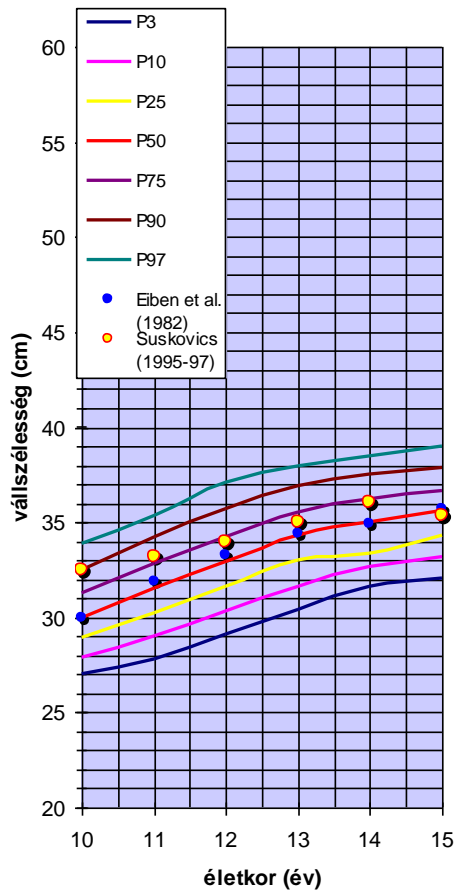
9. ábra: A Somogy megyei leányok felső végtaghossz középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)³

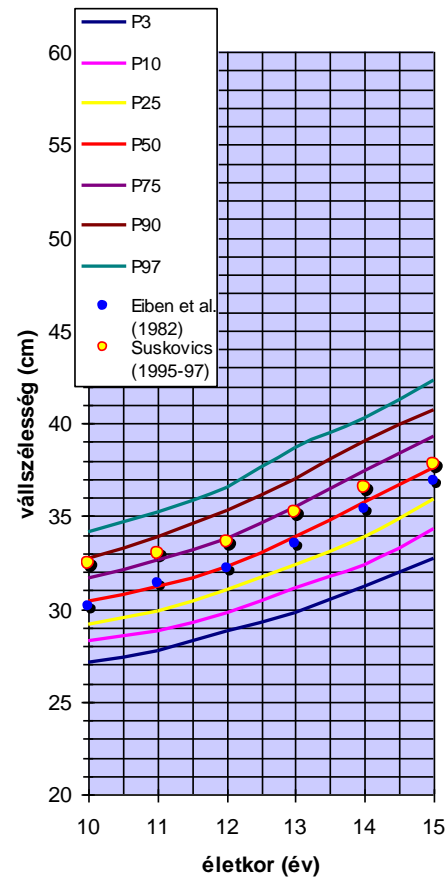
10. ábra: A Somogy megyei fiúk felső végtaghossz középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)³

11. ábra: A Somogy megyei leányok vállszélesség középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁴

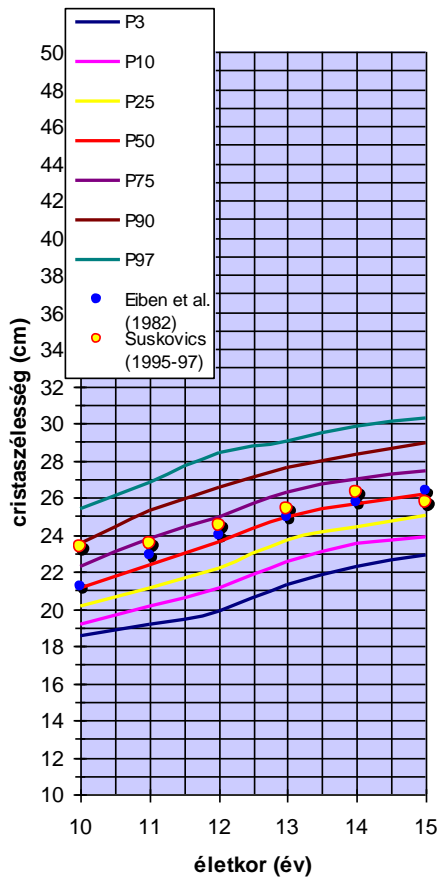

12. ábra: A Somogy megyei fiúk vállszélesség középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁴

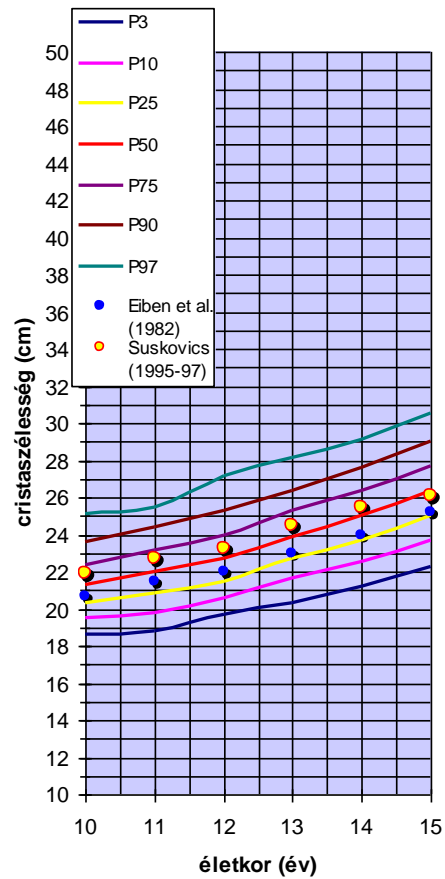

⁴ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

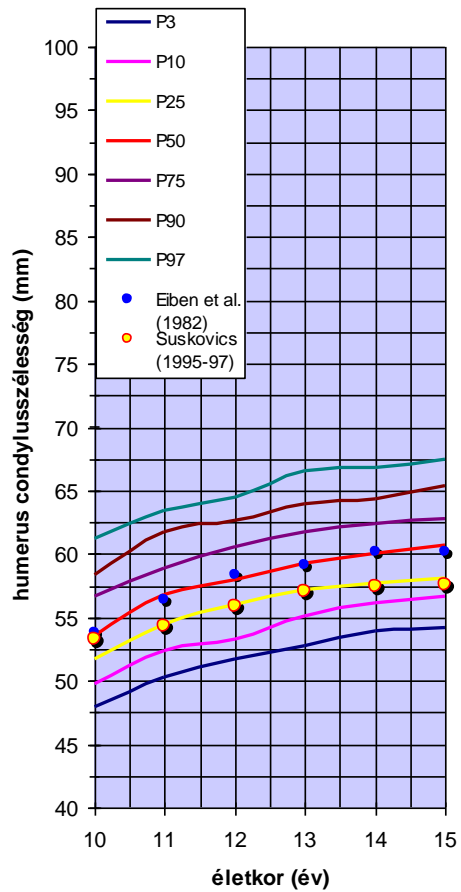
13. ábra: A Somogy megyei leányok cristaszélesség középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁴

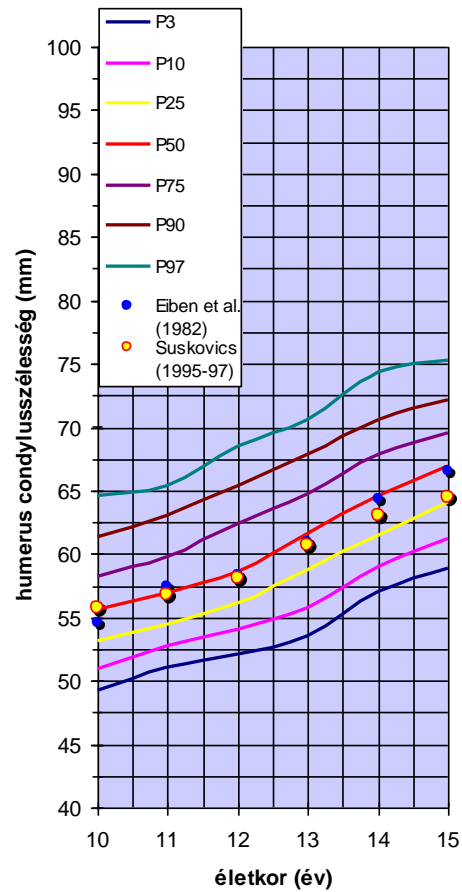
14. ábra: A Somogy megyei fiúk cristaszélesség középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁴

15. ábra: A Somogy megyei leányok condylus szélesség (humerus) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁵

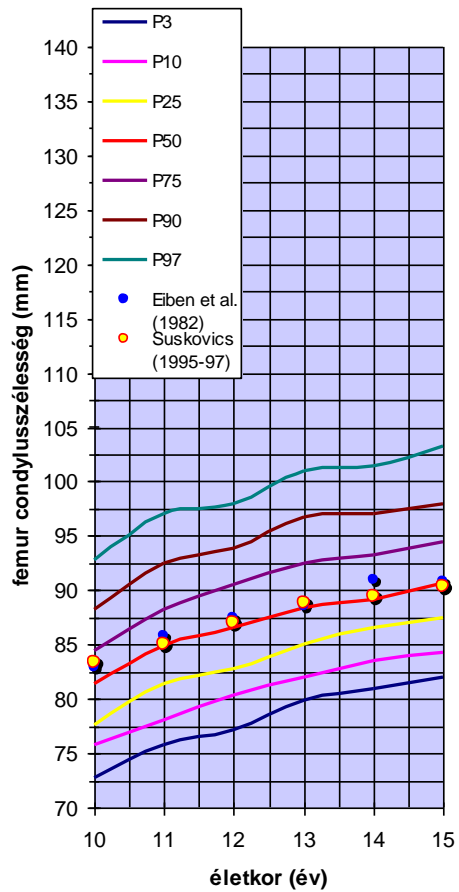

16. ábra: A Somogy megyei fiúk condylus szélesség (humerus) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁵

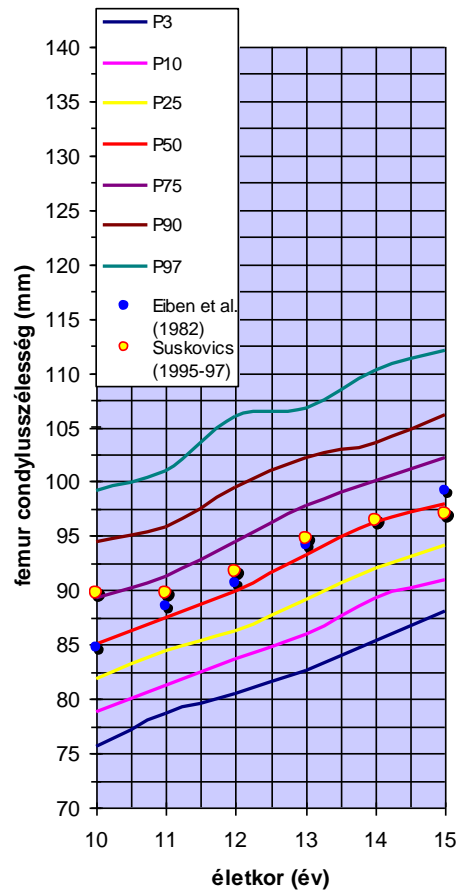

⁵ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

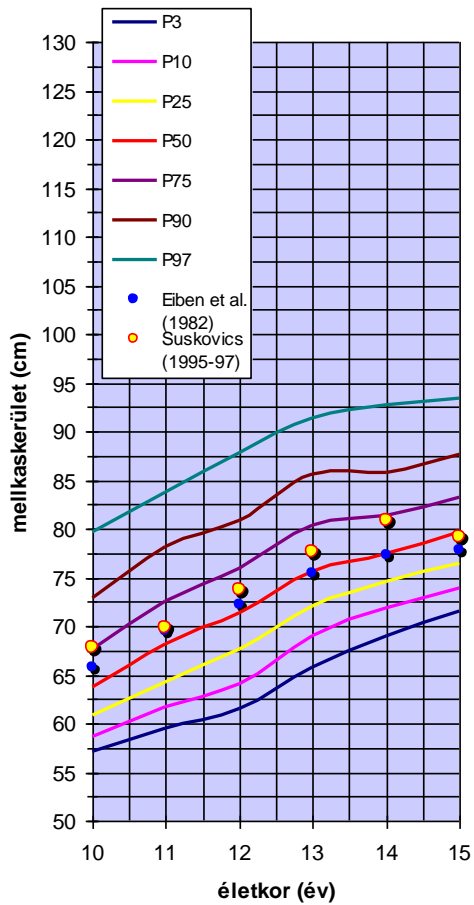
17. ábra: A Somogy megyei leányok condylusszélesség (femur) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)5

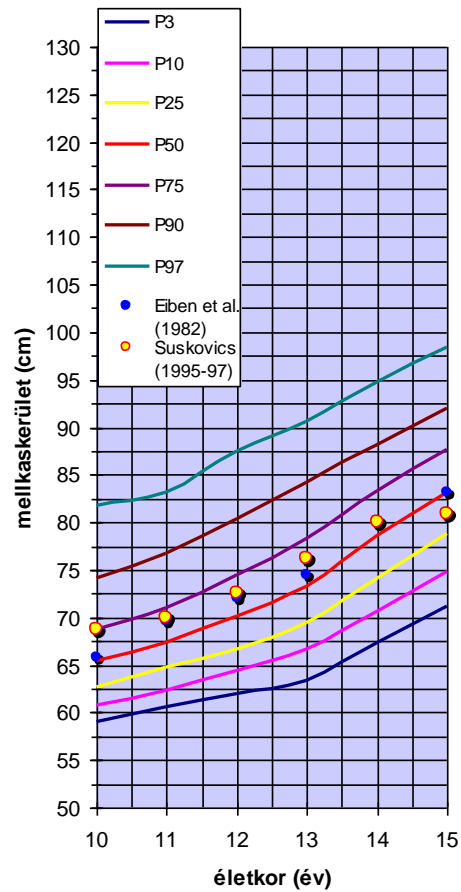
18. ábra: A Somogy megyei fiúk condylusszélesség (femur) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)5

19. ábra: A Somogy megyei leányok mellkaskerület középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁶

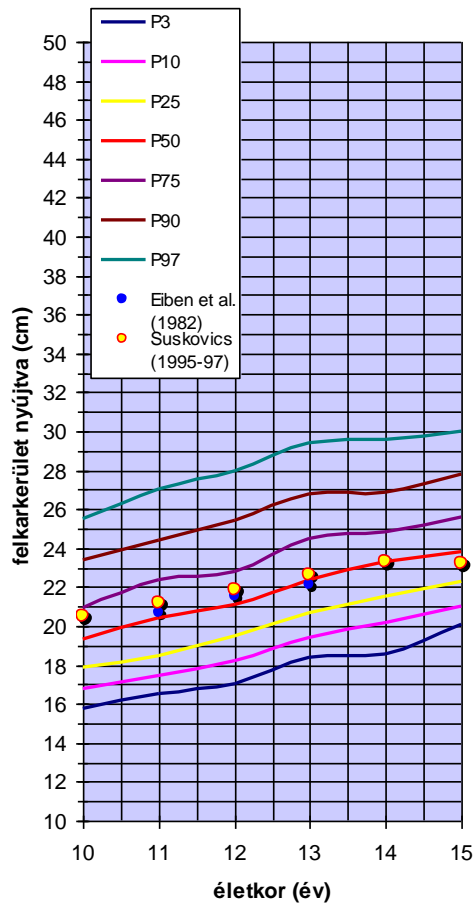

20. ábra: A Somogy megyei fiúk mellkaskerület középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁶

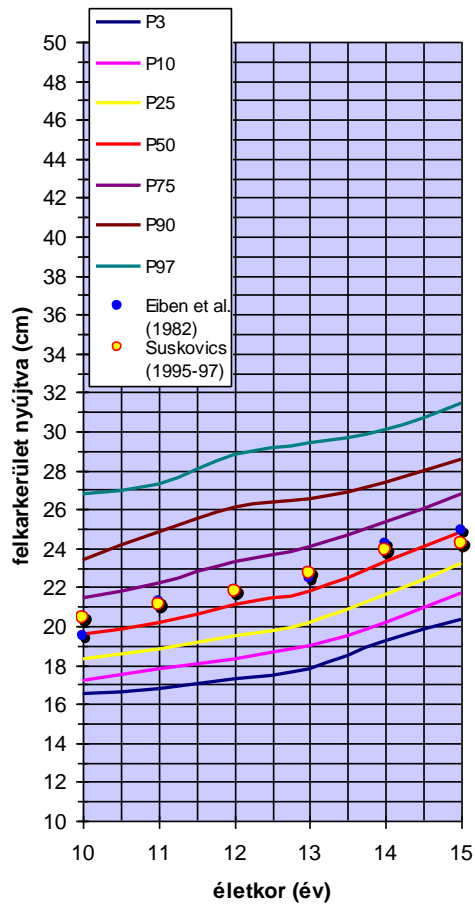

⁶ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
 1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

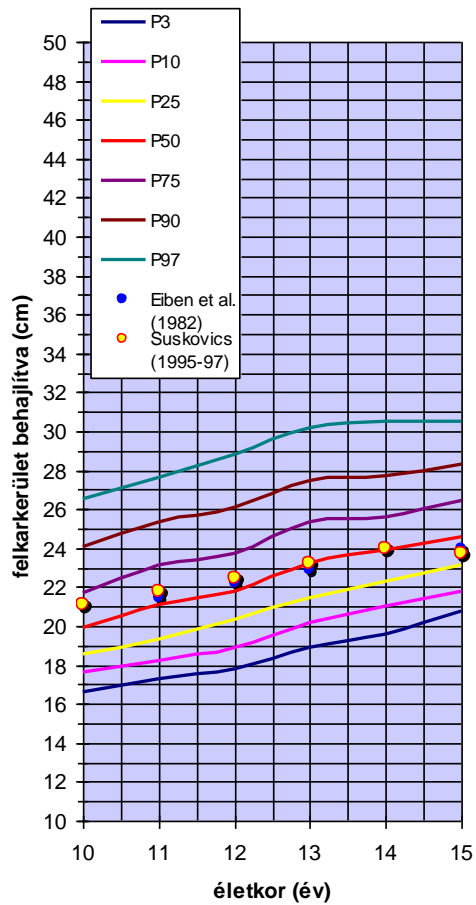
21. ábra: A Somogy megyei leányok felkarkerület (nyújtva) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)6

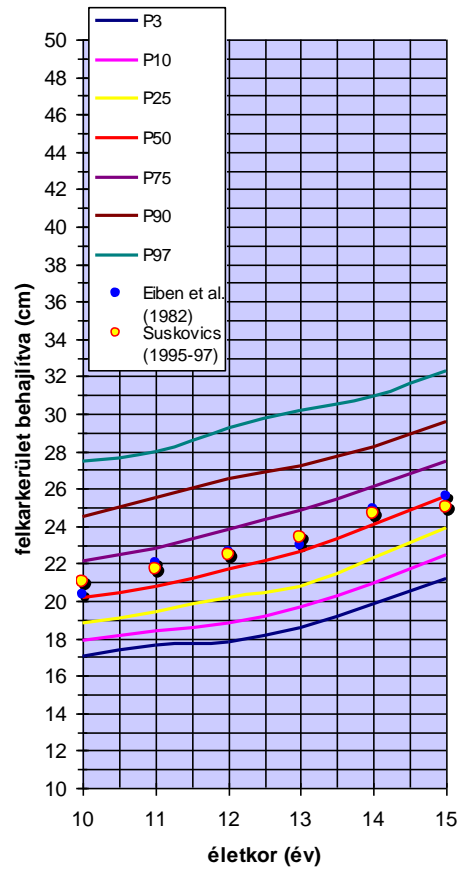
22. ábra: A Somogy megyei fiúk felkarkerület (nyújtva) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)6

23. ábra: A Somogy megyei leányok felkarkerület (behajlítva) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁷

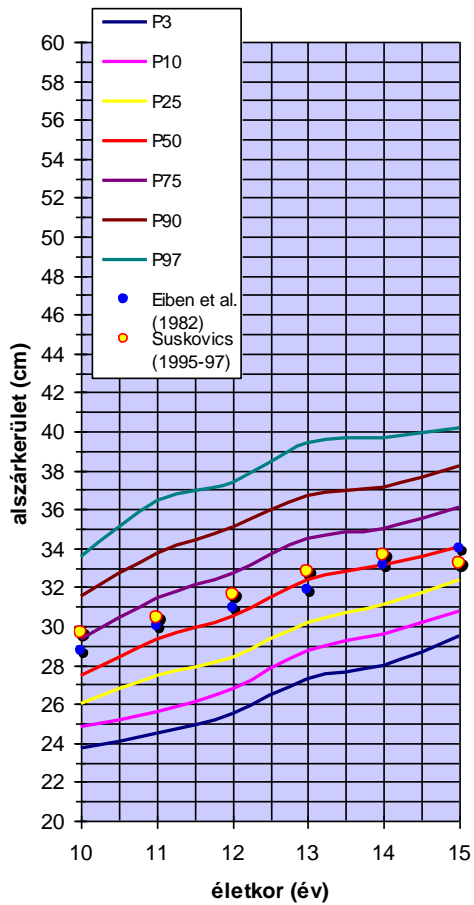

24. ábra: A Somogy megyei fiúk felkarkerület (behajlítva) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁷**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**

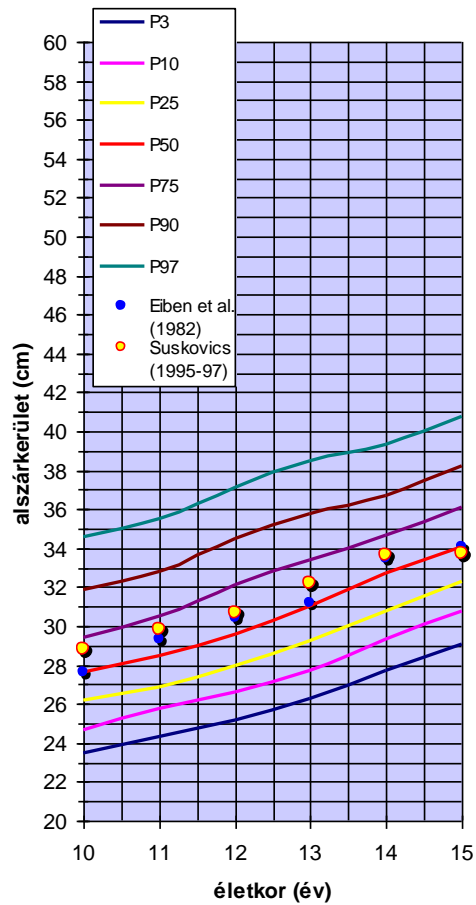

⁷ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

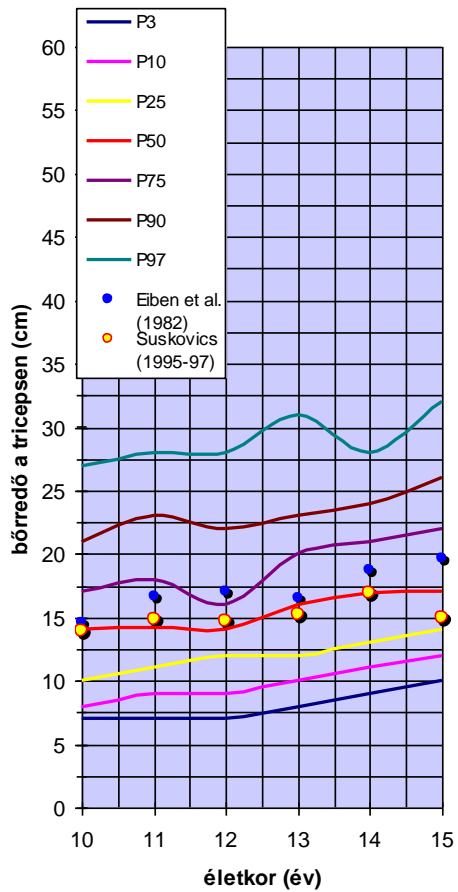
25. ábra: A Somogy megyei leányok alszárkerület középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)*

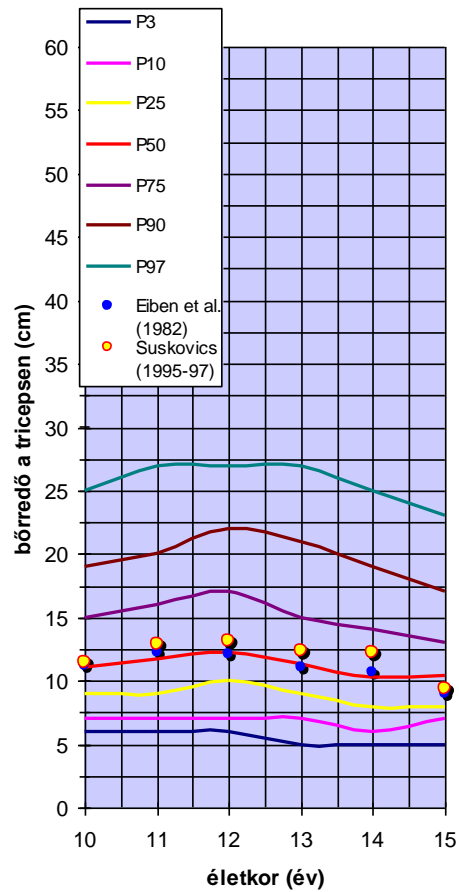
26. ábra: A Somogy megyei fiúk alszárkerület középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)*

27. ábra: A Somogy megyei leányok bőrredő (triceps) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)*⁸

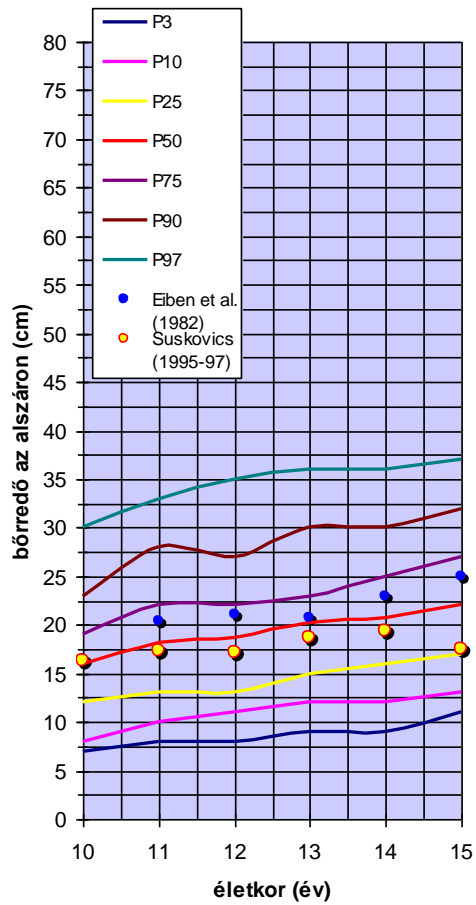

28. ábra: A Somogy megyei fiúk bőrredő (triceps) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)*

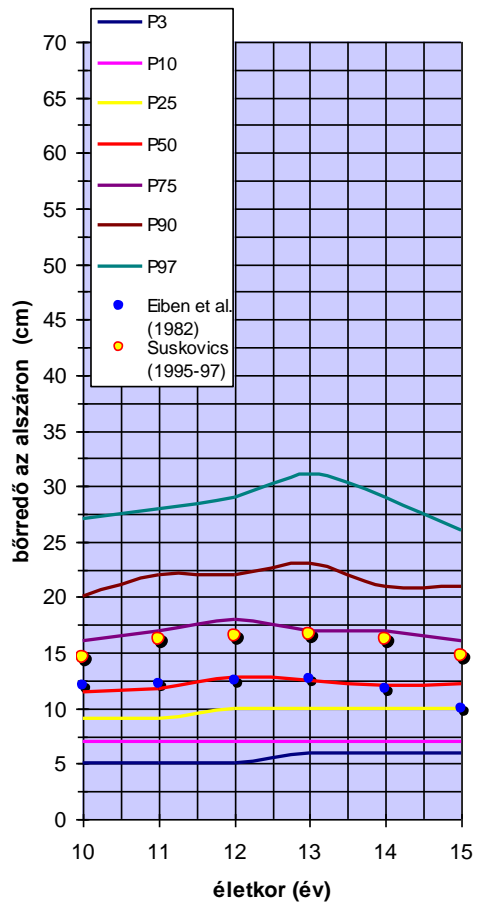

⁸ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

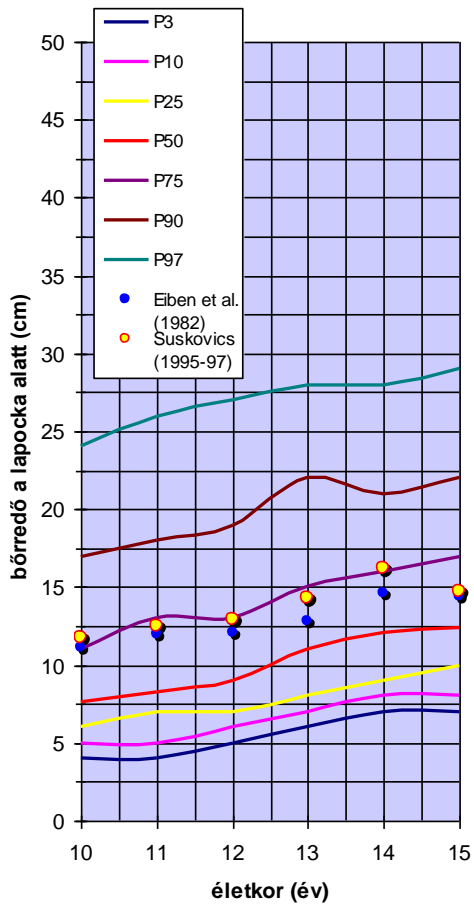
29. ábra: A Somogy megyei leányok bőrredő (alszár) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)*

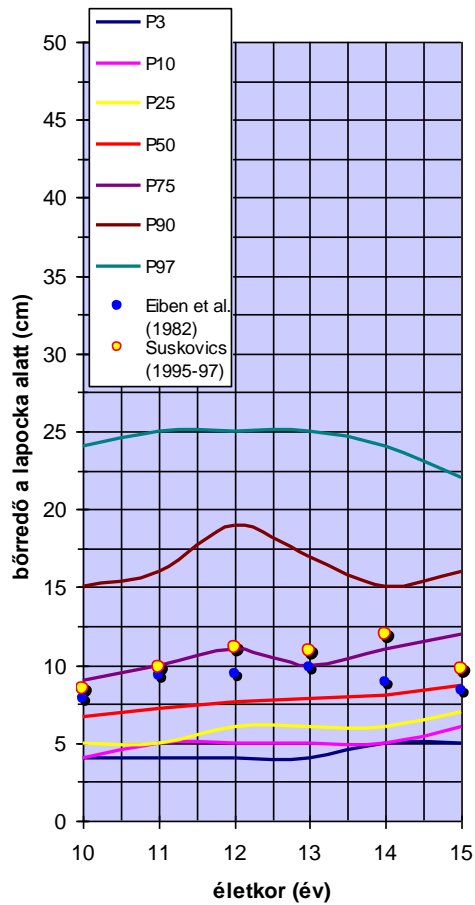
30. ábra: A Somogy megyei fiúk bőrredő (alszár) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁸

31. ábra: A Somogy megyei leányok bőrredő (lapocka alatt) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁹

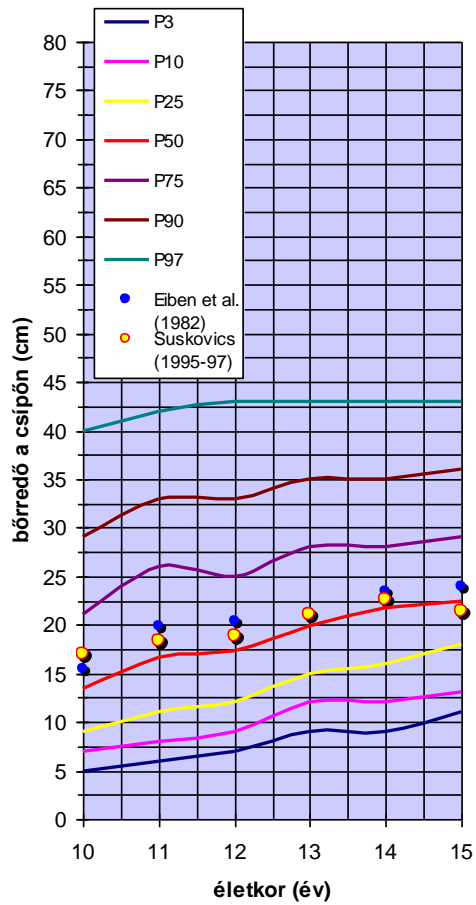

32. ábra: A Somogy megyei fiúk bőrredő (lapocka alatt) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)⁹

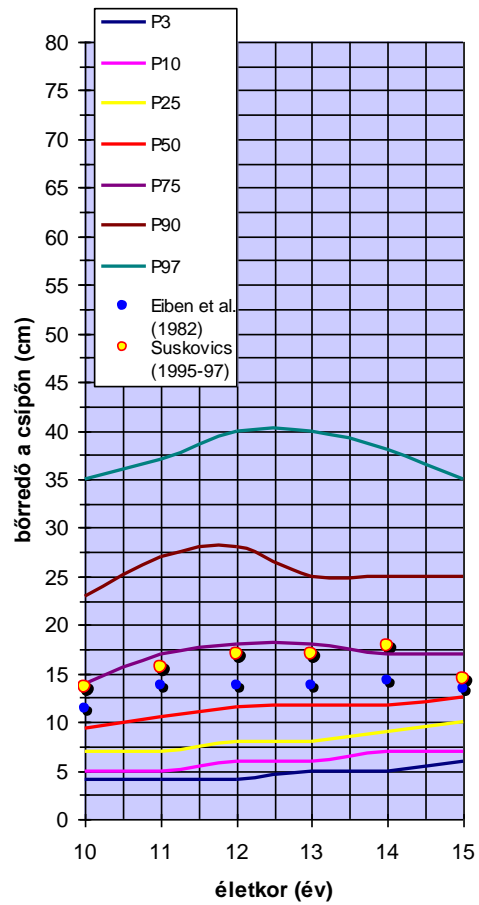

⁹ 1982: Somogy megyei vizsgálat (Eiben et al. 1990)
1995/97: Somogy megyei vizsgálat (Jelen vizsgálat)

33. ábra: A Somogy megyei leányok bőrredő (csípőn) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)9

34. ábra: A Somogy megyei fiúkk bőrredő (csípőn) középértékei az országos növekedési standardek percentilis-értékeihez viszonyítva (1982-1995/97)9

A szerző címe:

Dr. Suskovics Csilla
 KE CSVM PFK, Testnevelés Tanszék
 Kaposvár
 Bajcsy-Zs. u. 10.
 7400
 HUNGARY

ADATOK A MÉH- ÉS MÉHFÜGGELÉK ELTÁVOLÍTÁS UTÁNI NŐK SZOMATOMETRIAI JELLEMZŐIHEZ

Tóth Gábor¹ – Buda Botond²

¹BDF, Szombathely, ²Ideggyógyászati Magánszakrendelés, Szombathely

Abstract: *Some data to the somatometric characteristics of hysterectomized and adnexectomized female.* Authors report the results of the somatometric analysis of 25 women having undergone total hysterectomy. Compared to the control group, no significant difference was found in point of body height, body weight and body fat content.

Bevezetés

A női biológikum életkor- és betegségfüggő változásaira irányuló vizsgálatainak sorában (TÓTH et al. 2002, 2003, TÓTH–BUDA 2003) végeztük el olyan nők néhány szomatometriai jellegének meghatározását, akiknek a kórelőzményében, nőgyógyászati okok miatt, a méh és a méhfüggelék műtéti eltávolítása szerepel. Vizsgálatunkkal arra a kérdésre kerestünk választ, hogy ez a fajta műtéti beavatkozás befolyással van-e a testösszetételre, módosítja-e a testzsír, mint jellegzetes testösszetevő tömegét és százalékos arányát.

A humánbiológiai szakirodalomban találunk alkattani adatokat csík-gonád-szindrómás betegekről (EIBEN et al. 1985), illetve faktoranalízises értékelést Turner-szindrómás betegek testalkatáról és testarányairól (EIBEN et al. 1977). A kontrollcsoportot mindkét vizsgálat esetében fertilis nők jelentették. Állnak még rendelkezésre adatok karcinómás nőgyógyászati betegek vizsgálatáról is (ZALETNYIK et al. 1999).

A vizsgálatba bevont személyek

Vizsgálatunkba 25, totális exstirpáción átesett nőt vontunk be. Legtöbbjük esetében a műtét utáni szövettani vizsgálat miómát igazolt. (BUDAY /1943/ leírása szerint a mióma gyakrabban fordul elő piknikus alkatú nők körében, mint a többi testalkati típus képviselőinél.) Decimális életkoruk átlaga 50,9 év (min.: 40,4 év, max.: 60,4 év, az életkor átlagának szórása 6,4).

Összehasonlításként 60 olyan Vas megyei nő adatait használtuk fel, akik említésre méltó megbetegedésben nem szenvednek, nem állnak hormonális terápia alatt, illetve nem használnak semmi-féle hormonális fogamzásgátlót. Decimális életkoruk átlaga 51,4 év (min.: 41,5 év, max.: 61,0 év, az átlag szórása 5,4). Közülük szabályos a menstruációs ciklus 20 vizsgált személynél, szabálytalan 9 esetben, a menopauza időpontját pedig 31 nő haladta túl.

Eredmények

A fontosabb vizsgált paramétereket az 1. táblázat tartalmazza. A műtéten átesett nők testmagassága mintegy 2 cm-rel elmarad a kontrollcsoportétól, de attól szignifikánsan nem különbözik. Az

átlagos testtömeg is több mint 3 és fél kg-mal marad el a kontrolltól, de ez a különbség sem szignifikáns eltérés. A testzsír abszolút tömege meghaladja a kontrollét, százalékos aránya viszont elmarad a kontrollcsoporttól. Szignifikáns különbség ezekben az esetekben sincs. Ez a testzsírtartalom még az obes határ (EIBEN 1992) alatti értéknek tekinthető. Megállapítható, hogy az ismertett testméretek esetében a műtéti beavatkozásokon átesett és az egészséges nők között morfológiailag nem találunk különbséget. A testzsírtartalom értéke és a szomatoszkoáros vizsgálat (KRETSCHMER 1929) nem támasztja alá BUDAY (1943) 60 évvel korábbi, a piknikus típus előfordulására vonatkozó felvetését.

1. *táblázat*: A méh- és méhfűggelék eltávolításon átesett nők (n=25) és a kontrollcsoport (n=60) testi jellemzői

	Exstirpáció átesett nők		Kontroll		p
	x	SD	X	SD	
Testmagasság (cm)	162,63	6,91	164,90	7,10	0,08
Testtömeg (kg)	73,11	11,21	76,95	15,66	0,11
Össztestzsír (%)	34,32	7,80	35,10	7,27	0,37
Össztestzsír (kg)	28,23	8,85	26,35	10,07	0,26

Irodalom

- BUDAY, L. (1943): Orvosi alkattan. A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Kiadása, Budapest. 368.
- EIBEN, O. (1992): Alkalmazott alkattan. Antropológus/humánbiológus postgraduális képzés jegyzete. ELTE, Budapest. 44–49.
- EIBEN, O. G.–BŐSZE, P.–LÁSZLÓ, J.–BUDAY, J.–GAÁL, M. (1985): Somatotype of Patients With Streak Gonad Syndrome. *Humanbiol.* Budapest. 16; 53–64.
- EIBEN, O. G.–SÁNDOR, GY.–LÁSZLÓ, J. (1977): The Physique of Patients Suffering from Turner's Syndrome. In: Eiben, O. G. (Ed): *Growth and Development; Physique. Symp. Biol. Hung.* 20; 479–486.
- KRETSCHMER, E. (1929): *Körperbau und Charakter.* Springer, Berlin.
- TÓTH, G. A.–BUDA B., L.–BARANYAI, M.–BAKÓ, I. K.–EIBEN O. G. (2002): Age at Natural Menopause in Various Groups Patients. *Coll. Antropol.* 26 (Suppl.); 215.
- TÓTH, G. A.–BUDA, B. L.–EIBEN, O. G. (2003): Contribution to the Physique of Women with Manic Depressive Disorder in Hungary. *Coll. Antropol.* 27; 581–586.
- TÓTH, G.–BUDA, B. (2003): Neuropszichiátriai betegek és a menopauza. *Életkor, Életminőség a Pszichiátriában.* Magyar Pszichiátriai Társaság X. Vándorgyűlése, Sopron. Összefoglalók. 216.
- ZALETNYIK, Z.–BŐSZE, P.–EIBEN, O. G. (1999): Somatotype of Patients with Carcinoma of the Female Genital Tact. 11th International Meeting of Gynaecological Oncology, ESGO 11. *European Journ. of Gynec. Onc.* 20 (Suppl.); 269.

Köszönetnyilvánítás: A vizsgálatok lebonyolításában nyújtott segítségért és szíves közreműködésért dr. Bakó Ildikó Katalinnak (Rábahídvég), dr. Baranyai Mariettának (Szombathely) és Horváth Eszternek (Gérce) tartozunk köszönettel.

Levelezési cím:

Dr. Tóth Gábor
 Berzsényi Dániel Főiskola, Állattani Tanszék
 Szombathely
 Károlyi G. tér 4.
 9700
 HUNGARY

A LUKÁCSHÁZI AVAR KORI TEMETŐ

Kiss Gábor¹, Tóth Gábor²

¹Savaria Múzeum, Régészeti Osztály, Szombathely

¹Berzsenyi Dániel Főiskola, Állattani Tanszék, Szombathely

Zusammenfassung: *Der Friedhof in Lukácsháza aus der Awarzeit.*

In einer Sandgrube am Rande des Dorfes Lukácsháza wurde den Friedhof aus der Awarzeit im Jahre 1969 entdeckt. Im Jahren 1980-90 wurden hier mehrere Ausgrabungen stattgefunden. Der Friedhof gehört dem Typ „Kassa-Zsebes“. In Ungarn ist dieser Friedhof der einzige aus diesem solchen Typ. Die vorhergehenden archäologischen und anthropologischen Ergebnisse werden in dieser Abhandlung dargelegt.

Leletköriülmények

A Vas megyei Lukácsháza község határában, a Hegyalja dűlőben, a hegyre vezető mélyút mellett nyitott homokbányából, az embercsontok mellől előkerült első avar kori leleteket 1969-ben Gulner László tanár ajándékozta a Savaria Múzeumnak. Ám, mint kiderült, már ezt megelőzően is akadtak emberi csontokra a földszállítók.

1984 tavaszán, terepbejárás alkalmával, egy avar kori edényt találtunk az 1970-es években nyitott nagyméretű bányagödör szélén. Az avar kori temetőmaradvány hitelesítő és egyben leletmentő ásatása 1984 nyarán kezdődött. 1986-ig összesen 18 temetkezés feltárása történt meg, köztük egy sírkamrás lovassír (8. sír) is (KISS 1985, 1988, 1996). Ez idő alatt került sor a sírmező kiterjedésének kutató-árkokkal való körülbelüli tisztázására is. Sajnos a temető javarészét addigra a homokkitermelés már megsemmisítette. A még földben lévő sírokat fenyegető közvetlen veszélyeztettség elhárulásával, továbbá más fontos leletmentések elvégzésének kötelezettsége, és nem utolsósorban az anyagi fedezet hiánya miatt, a lukácsházi ásatások aztán több mint egy évtizedig szüneteltek.

Az 1990-es évek végére már újabb veszély fenyegette a még földben levő temetkezéseket. A helybeli termelészövetkezet megszűnésével a terület részarányban magánosok kezébe került, akik a művelésen kívül álló dűlő együttes erővel történő erdősítését tervezték. Magánemberekről lévén szó, a régészeti leletmentés költségének előteremtése komoly gondot jelentett. A Savaria Múzeum saját költségvetésére támaszkodva a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola régésztechnikus hallgatóinak nyári gyakorlata keretében 1998-ban kezdte meg, és 1999-ben folytatta a temetőrész leletmentő feltárását, amit a község önkormányzata mindenben nagyvonalúan támogatott. 1999-ben a Nemzeti Kulturális Alap Múzeumi Kollégiumának pályázatán elnyert összeg tette lehetővé a további, kisebb-nagyobb megszakításokkal a tél beálltaig tartó munkát. A még fellelhető utolsó sírok feltárására és a terület eredeti állapotban levő helyreállítására a 2000. év tavaszán került sor.

Ásatásunk eredményeképpen tehát minden irányban körbehatároltuk a temetőrészletet és annak összes sírját feltártuk. A napvilágra hozott 92 sírral a feltárható temetkezések száma kimerült. További sírok lehetnek talán még a nyugati oldalon elterülő erdő alatt, de ezek jelenleg hozzáférhetetlenek, és kérdés, hogy ezeket vajon mennyire rongálta meg a homokbányászással kapcsolatos gépi földmunka, vagy a fák gyökerei.

Előzetes régészeti eredmények

A temetőmaradvány előzetes régészeti értékeléseként elmondhatjuk, hogy temetkezési szokásai alapján a lukácsházi avar temető a késő avar temetők úgynevezett „Kassa-Zsebes-típus”-ához tartozik, amelyeket a más avar temetőktől – így az ismert Vas megyeiektől is – az eltérő kelet-nyugati tájolás, a gyakori sír-kamrás temetkezés, a koporsó nyúzott állatbőrrel való letakarása, a gyakorinak mondható késő avar kori IV. típusú lovastemetkezés, stb. jellemez. Ennek a temetőtípusnak eddig ez az egyetlen példánya a mai Magyarország területén (KISS 1994)!

Ennek a környezetében idegen népcsoportnak (etnikum) az eredete még nem tisztázott, de reméljük, a feltárt leletanyag részletes elemzése és más temetőkkal való összehasonlítása közelebb visz bennünket a kérdés tisztázásához.

A temető betemetési kronológiájához jó fogódzópontokat ad a feltárt öt szuperpozíció (32/42., 43/50., 58/59., 60/61. és 88/89. sír), és a nyolc lovas temetkezés (8., 43., 61., 66., 75., 77., 86., 88. sír). Hála a talajadottságoknak, néhány esetben igen jó megfigyeléseket tehattunk a temetéskor koporsóként felhasznált tárolóládák nyomain. Egyes sírokba pedig talán maga a halottvivő saroglya (a „Szent Mihály lova”) is bele került (KISS 1987).

A napvilágra jutott sírmellékletek alapján a lukácsházi avar temetőben a temetkezés legalább a 9. század elejéig tartott. A sírmező használatának kezdete a jelek szerint egybevág a környék más avar temetőinek kezdetével, azaz akkor indult, amikor az avarok 670 táján települési terület céljaira birtokba vették a Kisalföld déli részét. A sírmezőt használó közösség tagjai valószínűleg valami határőrző, pontosabban a települési terület szélét ellenőrző katonai feladatot láthattak el. Erre utal a lovassírok mellett az a tény is, hogy a Kárpát-medencében ilyen, „Kassa-Zsebes-típusú” temetőket csak az avar települési terület széléről ismerünk (Kassai-medence, Bécsi medence, Szerémség).

Az elősoroltak alapján tehát ezt a temetőt sem lehet kapcsolatba hozni azzal – a karoling forrásokban említett – késő avar kori népcsoporttal, amelyik Theodor nevű kagánja vezetésével 805-ben kért szállásterületet Nagy Károly császártól „inter Sabariam et Carnuntum”, vagyis a mai Szombathely és Deutsch-Altenburg között. Mivel a szóba jöhető területen eddig még egyetlen, a 9. század elején induló későavar temető sem került elő, valószínű, hogy ez a betelepülés csak kíváncsi maradt és a valóságban erre Theodor kagán halála miatt már nem is került sor.

Előzetes embertani eredmények

Az embertani anyag rendkívül rossz megtartású, mivel az agyagos talajban a csontok elkorhadtak, gyakran (a fogzománc kivételével) szinte teljesen felszívódtak. Ez alól kivételt csupán a 33. sír anyaga jelent. Ezt a kettős temetkezést (anya és jobb lábánál elhelyezett gyermeke), amelyet részben in situ szállítottak be a Savaria Múzeumba, a nagyobb sírmélységnek köszönhetően a homokos altalaj védte meg a teljes korhadástól.

A feldolgozható embertani anyag három gyűjtési illetve ásatási időszakhoz köthető. Az 1969-ben földhordás kapcsán, véletlenszerűen előkerült embercsontok, a Savaria Múzeum gyűjteményében, 71.21.4. leltári számon, elmosva kerültek raktározásra. Ebben az anyagban 3 személyhez köthető jó megtartású, töredékes koponyacsontok és vázcsontok, továbbá állatfogak és állatcsontok voltak azonosíthatók. Az 1984-ben dr. Kiss Gábor által végzett eredményes terepbejárást követő leletmentő ásatás, amely 1985-ben és 1986-ban folytatódott, további sírokat eredményezett. A vizsgálható embertani anyag a 2-17-es sírok mosott anyagát jelentette. Az 1998-1999-2000-es években végzett ásatási szezon (dr. Kiss Gábor irányításával a régésztechnikus képzés tanásatása), további vizsgálható emberi maradványokat is eredményezett (19-92. sír, illetve 1. felület 1. objektum 2. pont csontmaradványa). Ezek a csontmaradványok a rossz megtartás miatt általában a beágyazó földdel együtt lettek elraktározva. Kibontásuk megkísérlése, illetve lehetőség szerinti megtisztításuk a vizsgálat részeként történt meg.

Az embertani vizsgálat és feldolgozás KNUSSMANN (1988), ÉRY (1991, 1992) és LIPTÁK (1980) ajánlásai alapján történt.

A nemi és életkori alapadatokat az 1. táblázat tartalmazza. A demográfiai számítások eredményeit a 2. és 3. táblázat, valamint az 1-2-3. ábra szemlélteti. A rendkívül kedvezőtlen halandósági mutatók, a szokatlanul alacsony átlagéletkor (halálozási csúcs a 20-as és 30-as években), bár szokatlanok, de nem példa nélkül valók. Az avar korra általában jellemző 50-54 éves halálozási csúccsal szemben a 30-40 évesek magas halandóságát Kereki-Homokbánya 8. századi avar temetőjéből BERNERT (2003) ismertette. Az alacsony halálozási átlagéletkor háttérében biológiai okokat feltételezett. Az általunk vizsgált anyagban a nők halálozása esik a 20-as, a férfiaké pedig a 30-as évekre. A női korai magas halandóság oka a szüléssel és gyermekágyal kapcsolatos szövődményekben keresendő.

Taxonómiai vizsgálatra csupán a 33. sírból származó 28-33 éves nő maradványai voltak alkalmasak. Bár más sírok néhány csontmérete is vizsgálható volt, csak ennél a nőnél volt lehetőség az egyén biológiai paramétereinek meghatározására (4. táblázat, 4. ábra).

A hosszúfejű, nordikus típusbesorolású nő fogazata teljes, ép. Az alsó incisivusokon fogkő. A felsőkön vonalas zománc hypoplasia, amely táplálkozási hiánybetegsége (avitaminózis), vagy genetikai hibára utal. Csigolyáin kisméretű peremképződés, sarokcsontokon minimális exostosisok (fizikai stressz). A medencén szülésnyomok. A curvoccipitalis koponyán a lambdavarrat lefutásában varratcsontok. Homlokcsonton sutura metopica.

A népesség eredetére (a rendkívül heterogén avar népcsoportok ismeretében) következtetni nem lehet.

1. táblázat: Nemi és életkori alapadatok

Sorszám	Sírszám	Nem	Életkor	Megjegyzés
1.	71.21.4.	Nő	20-30 év	
2.	71.21.4.	férfi?	30-40 év	
3.	71.21.4.	indiff.	5-10 év	
4.	2.	nő?	19-20 év	
5.	3.	Férfi	23-30 év	
6.	4.	Férfi	35-45 év	
7.	5.	indiff.	9-10 év	
8.	6.	indiff.	8-10 év?	
9.	8.	indiff.	16-x év	
10.	9.	indiff.	15-25 év	
11.	11.	nő?	15-25 év	
12.	12.	indiff.	35-45 év	
13.	14.	indiff.	indiff.	
14.	15.	indiff.	indiff.	Melléklet alapján gyermek.
15.	17.	indiff.	7-15 év	
16.	19.	indiff.	20-x év	
17.	20.	indiff.	10-12 év	Melléklet alapján férfi.
18.	21.	Nő	18-21 év	Melléklet alapján férfi.
19.	22.	nő?	20-30 év	
20.	23.	indiff.	18-20 év	Melléklet alapján férfi.
21.	24.	indiff.	18-21 év	
22.	25.	indiff.	indiff.	
23.	26.	indiff.	20-x év	Melléklet alapján férfi.
24.	27.	indiff.	indiff.	
25.	28.	indiff.	5-10 év	

Sorszám	Sírszám	Nem	Életkor	Megjegyzés
26.	29.	indiff.	8-10 év	
27.	30.	indiff.	20-30 év	
28.	32.	Férfi	30-40 év	
29.	33.	Nő	28-33 év	
30.	33.	indiff.	6-9 hónap	
31.	34.	indiff.	20-x év	
32.	35.	indiff.	indiff.	
33.	36.	indiff.	10-20 év	
34.	37.	nő	30-50 év	Melléklet alapján férfi.
35.	38.	indiff.	20-x év	Melléklet alapján férfi.
36.	39.	indiff.	30-50 év	Melléklet alapján férfi.
37.	40.	indiff.	9-11 év	
38.	41.	indiff.	35-50 év	Melléklet alapján nő.
39.	42.	indiff.	25-50 év	
40.	43.	indiff.	18-x év	
41.	45.	indiff.	15-x év	Melléklet alapján férfi.
42.	47.	indiff.	20-30 év	Melléklet alapján nő.
43.	48.	indiff.	indiff.	
44.	49.	indiff.	20-30 év	Melléklet alapján nő.
45.	50.	indiff.	indiff.	
46.	51.	indiff.	15-x év	Melléklet alapján férfi.
47.	52.	férfi	35-45 év	
48.	53.	indiff.	14-20 év	
49.	55.	indiff.	14-x év	
50.	56.	indiff.	indiff.	
51.	57.	indiff.	15-x év	
52.	60.	férfi	30-40 év	
53.	61.	férfi	35-45 év	
54.	63.	indiff.	indiff.	
55.	64.	indiff.	5-10 év	
56.	65.	férfi	30-35 év	
57.	66.	indiff.	30-40 év	
58.	70.	indiff.	0-5 év	
59.	72.	nő	20-30 év	
60.	73.	indiff.	indiff.	
61.	75.	indiff.	15-x év	
62.	76.	indiff.	indiff.	
63.	77.	indiff.	23-x év	
64.	80.	nő?	20-30 év?	Melléklet szerint gyermek.
65.	82.	indiff.	indiff.	
66.	83.	nő	20-30 év	
67.	84.	indiff.	4-7 év	
68.	85.	férfi	23-30 év	
69.	86.	férfi	30-40 év	
70.	87.	férfi	20-30 év	
71.	88.	férfi	34-43 év	
72.	89.	indiff.	3-4 év	
73.	90.	indiff.	indiff.	
74.	92.	indiff.	1-8 év	
75.	1.fel. 1.obj. 2.	indiff.	indiff.	

2. táblázat: Lukácsháza 7-9. századi avar temetőjének rövidített halandósági táblája

Kor- Csoport Beosztás	Meghaltak		Továbbélők	Halálozási	Várható		
	száma (Dx)	százaléka (dx)	százaléka (lx)	Valószínűség (qx)	Lx	Tx	átlagos élettartam (ex)
0	0,67	1,09	100,00	0,01	99,45	2451,20	24,51
1—4	2,92	4,78	98,91	0,03	386,07	2351,75	23,78
5—9	6,42	10,52	94,13	0,07	444,33	1965,68	20,88
10—14	4,53	7,43	83,61	0,05	399,46	1521,35	18,20
15—19	5,78	9,48	76,18	0,08	357,19	1121,89	14,73
20—24	10,20	16,73	66,70	0,15	291,67	764,70	11,47
25—29	8,82	14,45	49,97	0,18	213,73	473,03	9,47
30—34	8,38	13,73	35,52	0,24	143,27	259,30	7,30
35—39	7,56	12,40	21,79	0,35	77,95	116,03	5,33
40—44	4,15	6,80	9,39	0,44	29,97	38,08	4,05
45—49	1,39	2,28	2,60	0,53	7,30	8,10	3,12
50—54	0,20	0,32	0,32	0,61	0,80	0,80	2,50
55—59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60—64	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65—69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70—74	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Összesen	61,00	100,00					
FÉRFIAK							
	(Dx)	(dx)	(lx)	(qx)	Lx	Tx	(ex)
15-19	0,48	3,40	100	0,00	491,50	1840,92	18,41
20--24	1,43	10,22	96,60	0,01	457,44	1349,42	13,97
25--29	2,18	15,58	86,38	0,03	392,95	891,98	10,33
30--34	3,57	25,49	70,80	0,05	290,29	499,02	7,05
35--39	3,94	28,17	45,31	0,09	156,14	208,74	4,61
40--44	2,13	15,19	17,14	0,12	47,73	52,60	3,07
45--49	0,27	1,95	1,95	0,14	4,87	4,87	2,50
50--54	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
55--59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60--64	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65--69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70--74	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
összesen	14	100					

NŐK

	(Dx)	(dx)	(lx)	(qx)	Lx	Tx	(ex)
15-19	1,45	12,12	100	0,01	469,70	1099,03	10,99
20--24	4,64	38,64	87,88	0,05	342,80	629,33	7,16
25--29	3,61	30,05	49,24	0,07	171,09	286,53	5,82
30--34	1,54	12,84	19,19	0,08	63,85	115,44	6,02
35--39	0,24	1,98	6,35	0,04	26,79	51,59	8,12
40--44	0,24	1,98	4,37	0,05	16,87	24,80	5,68
45--49	0,24	1,98	2,38	0,10	6,94	7,94	3,33
50--54	0,05	0,40	0,40	0,12	0,99	0,99	2,50
55--59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60--64	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65--69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70--74	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Összesen	12,00	100					

3. táblázat: Lukácsháza 7-9. századi avar temetőjének a csecsemőkorúak korrekciója utáni halandósági táblája

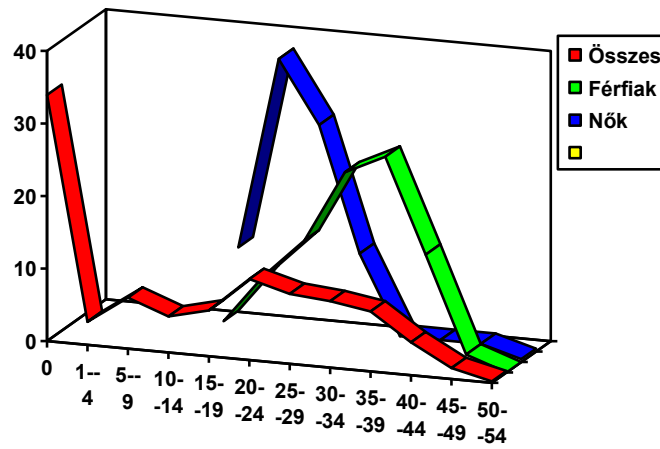
Kor- Csoport Beosztás	Meghaltak		Továbbélők	Halálozási	Lx	Tx	Várható átlagos élettartam (ex)
	száma (Dx)	százaléka (dx)	százaléka (lx)	Valószínűség (qx)			
0	31,00	33,94	100,00	0,31	83,03	1653,72	16,54
1--4	2,92	3,19	66,06	0,04	257,85	1570,69	23,78
5--9	6,42	7,03	62,86	0,10	296,76	1312,85	20,88
10--14	4,53	4,96	55,84	0,08	266,79	1016,09	18,20
15--19	5,78	6,33	50,88	0,11	238,56	749,29	14,73
20--24	10,20	11,17	44,55	0,23	194,80	510,73	11,47
25--29	8,82	9,65	33,37	0,26	142,75	315,93	9,47
30--34	8,38	9,17	23,72	0,35	95,69	173,18	7,30
35--39	7,56	8,28	14,55	0,52	52,06	77,49	5,33
40--44	4,15	4,54	6,27	0,66	20,02	25,43	4,05
45--49	1,39	1,52	1,73	0,80	4,87	5,41	3,12
50--54	0,20	0,21	0,21	0,91	0,54	0,54	2,50
55--59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60--64	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65--69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70--74	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Összesen	91,33	100,00					

FÉRFIAK

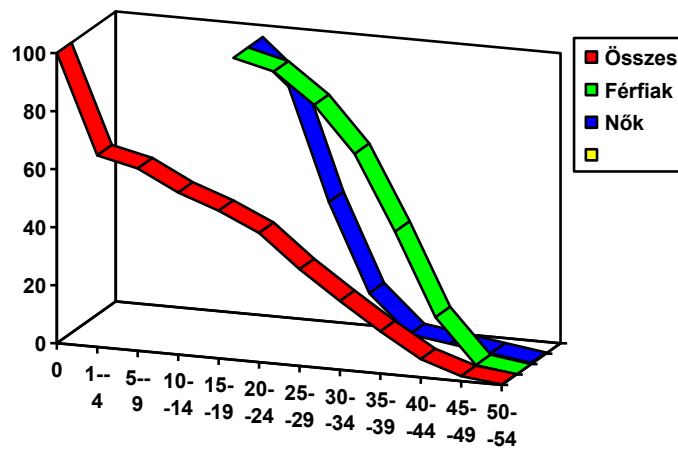
	(Dx)	(dx)	(lx)	(qx)	Lx	Tx	(ex)
15-19	0,48	3,40	100	0,00	491,50	1840,92	18,41
20-24	1,43	10,22	96,60	0,01	457,44	1349,42	13,97
25-29	2,18	15,58	86,38	0,03	392,95	891,98	10,33
30-34	3,57	25,49	70,80	0,05	290,29	499,02	7,05
35-39	3,94	28,17	45,31	0,09	156,14	208,74	4,61
40-44	2,13	15,19	17,14	0,12	47,73	52,60	3,07
45-49	0,27	1,95	1,95	0,14	4,87	4,87	2,50
50-54	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
55-59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60-64	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65-69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70-74	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Összesen	14	100					

NŐK

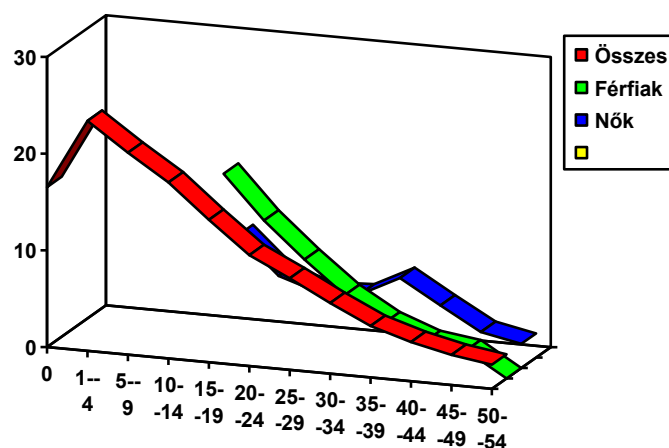
	(Dx)	(dx)	(lx)	(qx)	Lx	Tx	(ex)
15-19	1,45	12,12	100	0,01	469,70	1099,03	10,99
20-24	4,64	38,64	87,88	0,05	342,80	629,33	7,16
25-29	3,61	30,05	49,24	0,07	171,09	286,53	5,82
30-34	1,54	12,84	19,19	0,08	63,85	115,44	6,02
35-39	0,24	1,98	6,35	0,04	26,79	51,59	8,12
40-44	0,24	1,98	4,37	0,05	16,87	24,80	5,68
45-49	0,24	1,98	2,38	0,10	6,94	7,94	3,33
50-54	0,05	0,40	0,40	0,12	0,99	0,99	2,50
55-59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60-64	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65-69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70-74	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Összesen	12,00	100					

1. ábra: Lukácsháza avar kori népességének korrekció utáni halandósági görbéje (meghaltak százaléká, dx)

2. ábra: Lukácsháza avar kori népességének korrekció utáni túlélési görbéje (továbbélők százaléká, lx)

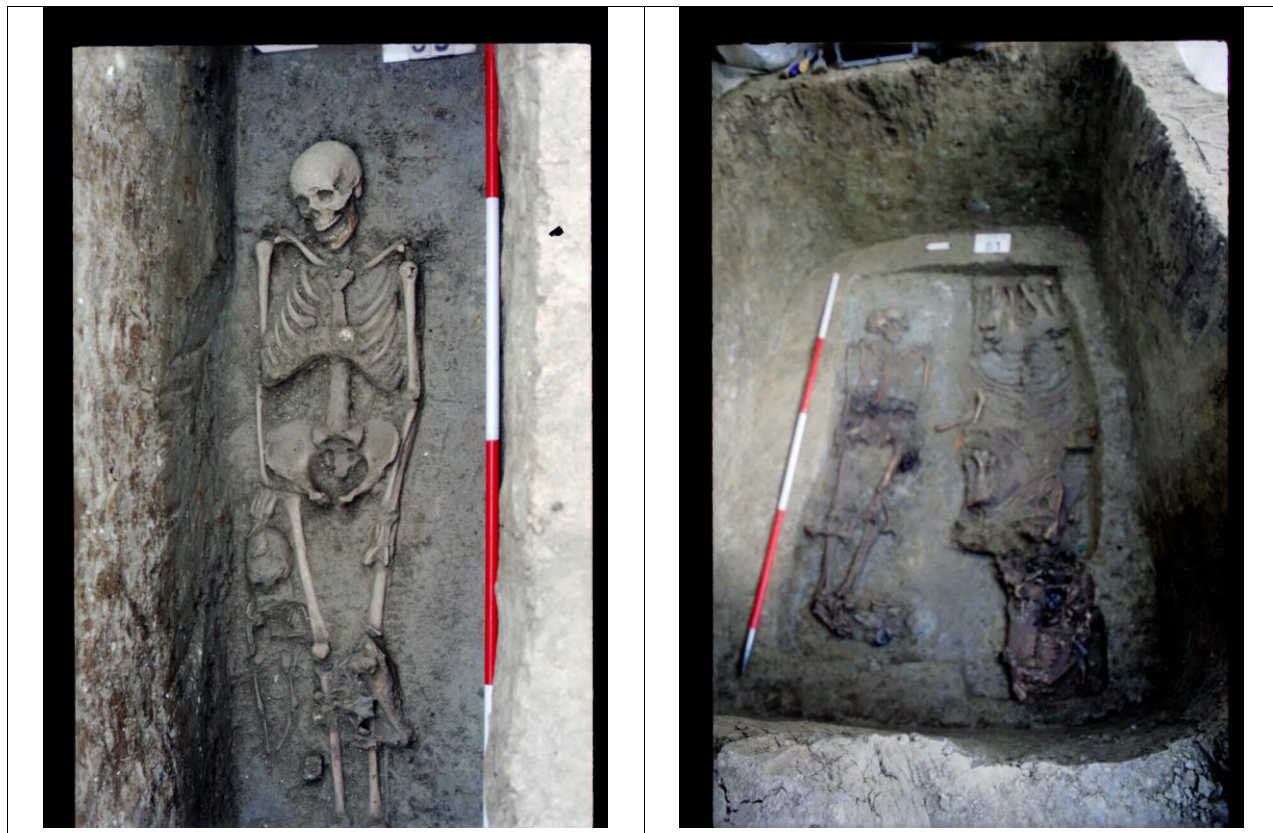

3. ábra: Lukácsháza avar kori népességének korrekció utáni várható átlagos élettartama (ex)

4. táblázat: Egyéni csontméretek (33. sír, 28-33 éves nő)

Méret	Koponya (mm)	Méret	Váz (jobb oldal, mm)	Váz (bal oldal, mm)
M.1.	178	<i>Clavicula</i>		
M.5.	94	M.1.	139	136
M.8.	132	M.6.		38
M.9.	101	<i>Humerus</i>		
M.10.	121	M.1.	298	296
M.11.	117	M.2.	294	293
M.12.	105	M.4.	55	55
M.17.	123	M.7.	62	62
M.40.	85	<i>Radius</i>		
M.45.	129	M.1.	239	238
M.23.	509	<i>Ulna</i>		
M.43.	104	M.1.		260
M.46.	91	<i>Femur</i>		
M.47.	115	M.1.	405	402
M.48.	70	M.2.	401	395
M.51.	36	M.6.	27	27
M.52.	34	M.7.	26	26
M.54.	22	M.8.	85	86
M.55.	50	M.9.	29	29
M.60.	44	M.10.	24	24
M.61.	58	M.19.	41	43
M.62.	38	M.20.	75	
M.63.	41	<i>Tibia</i>		
M.65.	110	M.1.	349	348
M.66.	88	M.1/b.	348	346
M.69.	28	M.3.	70	71
M.70.	54	M.8/a.	33	33
M.71.	33	M.9/a.	24	27
		M.10/b.	74	72

Méret	Koponya (mm)	Méret	Váz (jobb oldal, mm)	Váz (bal oldal, mm)
		<i>Fibula</i>		
		M.1.	342	341
		Pubis hossz		94
		Ischium hossz		87
		Cotilo szélesség		35
		Inc. isc. maior sz.		54
		<i>Sacrum</i>		
		M.2.		(99)
		M.5.		105

4. ábra: A 33-as és a 61-es sír

Irodalom

- BERNERT, ZS. (1994): A Kereki-Homokbánya avar kori temető antropológiai vizsgálata. *Anthrop. Közl.* 44; 3–26.
- ÉRY, K. (1991): Paleoantropológia - paleodemográfia. Posztgraduális antropológus – humánbiológus képzés jegyzete. ELTE Kézirat, Budapest.
- ÉRY, K. (1992): Útmutató csontvázleletek vizsgálatához. Posztgraduális antropológus – humánbiológus képzés jegyzete. ELTE Kézirat, Budapest.
- KISS, G. (1985): A lukácsházi ezerkétszáz éves lovas vitéz. *Vas Népe* 30/269; 10.
- KISS, G. (1987): Bútornyomok a lukácsházi avar sírokban. *Vas Népe* 32/14; 12.
- KISS, G. (1988): A lukácsházi avar lovassír. *Savaria Múzeum Kiállítási Lapok* 1; 4 p.
- KISS, G. (1994): Diesseits und jenseits der Donau. Über etliche Bestattungssitten in W- und N-Awaria. In: Bialeková, D. (Red.): *Ethnische und Kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert.* Bratislava. 167–178.
- KISS, G. (1996): A lukácsházi avar temető 8. számú lovassírja. A késő avar tausírozott vas falerák. (Reitergrab 8 des awarenzeitlichen Gräberfeldes Lukácsháza-Hegyalja dülő. Die spätaawarenzeitlichen tauschierten eisenpahleren.) *Savaria* 22/3 (1992-1995) Szombathely. 107–143.
- LIPTÁK, P. (1980): Embertan és emberszármazástan. Tankönyvkiadó, Budapest. 247–283.

A szerző címe:

Dr. Kiss Gábor
Savaria Múzeum, Régészeti Osztály
Szombathely
Kisfaludy S. u. 9.
9700
HUNGARY

ISMERTETŐ, EGY AZ EGYGYÖKERŰ FOGAK VIZSGÁLATÁRA ÉPÜLŐ ÉLETKORBECSLŐ MÓDSZERRŐL

Bernert Zsolt

MTM Embertani Tár, Budapest

Abstract: In this paper we review an age estimation method based on the transparency of roots of front teeth created by Lamendin et. al. We also publish two tables which make the using of this method simpler (Tables 2 and 3). Then we summarize our experiences with this age estimation method.

Az eredeti cikk:

H. LAMENDIN, E. BACCINO, J. F. HUMBERT, J. C. TAVERNIER, R. M. NOSSINTCHOUK and A. ZERILLI (1992): A Simple Technique for Age Estimation in Adult Corpses: The Two Criteria Dental Method. – *Journal of Forensic Sciences*, **37(5)**: 1373–1379.

A módszer biológiai alapja

Az életkor előrehaladásával az ínysorvadás (periodontosis, gingival regression) és a foggyökér csővecskéiből (dentin tubuli) a hydroxyapatit kristályok kioldódása egyre nagyobb fokú. A két folyamat relatíve mértéke, vagyis nagyságuknak a foggyökér teljes méretéhez való hasonlítása alkalmas az életkor becslésére.

A vizsgált minta

Lamendin és munkatársai recens anyagon, ismert nemű, életkorú és rasszú egyének egygyökerű fogain (306 fogon) dolgozták ki módszerüket. A vizsgált 208 fő közül 135 volt a férfi és 73 volt a nő. Életkoruk 22 és 90 év között változott, 198 fehér és 10 fekete egyént vizsgáltak részben városiakat, részben vidékieket.

A módszer használatának leírása

1. lépés

Valamely egygyökerű fog gyökerének hosszát lemérjük, ezt az eredeti közleményben R betűvel jelölik. A méretet a fog ajak felőli (labiális) felszínénél mérjük. A mérésnél 1 mm a megengedett mérési hiba.

2. lépés

Lemérjük a fény felé tartott fog gyökerének opálosan áttetsző ún. demineralizálódott szakaszát is ennek jele: t. Előfordul, hogy a demineralizálódott terület határa elmosódott, vagy ferde lefutású, ilyenkor a bizonytalan terület feléig mérjük a méretet. Az elfogadható mérési hiba felső határa itt is 1 mm.

3. lépés

Lemérjük a fognyaki tájékon az egyedi élet során az ínysorvadása által szabaddá vált terület nagyságát jele: p. Ez más színű és érdesebb a gyökér többi részénél. Ne feledkezzünk meg arról hogy ezt is a fog labiális oldalán mérjük!

4. lépés

Kiszámítjuk a t és a p nagyságát a foggyökér százalékában: $T = t/R \times 100$ illetve $P = p/R \times 100$.

5. lépés

Kiszámítjuk az életkort (A) az alábbi képlet szerint: $A = 0,18 \times P + 0,42 \times T + 25,53$. A kapott értékhez ± 4 évet számítunk.

Megjegyzések

– A Lamendinek által vizsgált, és a kontrol csoport (45 „igazságügyi eset”) szerint is, a felső középső metszőfogak a legmegbízhatóbbak és ajánlottak az életkorbecslésre, majd az oldalsó felső metszőfogak, az alsó metszők, a szemfogak, végül kisőrlők.

– R = root (gyökér), A = age (életkor), t = transparency. p = periodontosis.

– A módszer használatát kissé egyszerűbbé és gyorsabbá teszi, ha a 4. és az 5. lépéshez a 2. és a 3. táblázatot használjuk. A 2. táblázat megadja a periodontózis és a transzparencia foggyökérhez viszonyított nagyságát (P és T). A 3. táblázatban megkereshetjük az adott P és T értékekhez tartozó becsült életkor középértékét.

A módszer előnyei

– Az életkor becsülő módszer a 25 év felettiéknél használható, ezzel a legnehezebben megbecsülhető életkorú egyének életkorának becsléséhez ad támpontot.

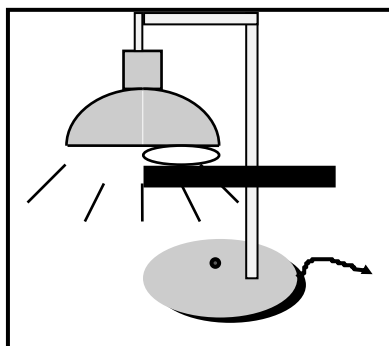
– Már egy fog megléte esetén is információt adhat a vizsgált személy életkoráról, ezért a rossz megtartású és a töredékes, hiányos csontvázakat tartalmazó temetők feldolgozásakor is érdemes használni. A módszer használhatóságát, megfigyelhetőségét szemlélteti az 1. táblázat.

1. táblázat: A Kereki-Homokbánya avarkori temető 114 felnőtt személyénél, az életkorbecsléshez használt területek megfigyelhetősége

A csontvázon illetve a fogazaton vizsgált életkorfüggő változások	%
A fogazat kopása	78.07
A varratok csontosodása a koponya külső oldaláról nézve	78.07
A varratok csontosodása a koponya belső oldaláról nézve	65.79
Transzparencia és periodontózis (Lamendinek módszere szerint)	64.04
A szimfizis felszínének változása	15.79
A bordák mellcsonti végének alakulása	10.53

– Könnyen vizsgálható, egy asztali lámpa és egy milliméter beosztású vonalzó az eszközigénye.

1. ábra: Javasolt mérési technika átvilágító asztal hiányában

– Mivel mérésen alapul, ezért kétségtelenül az objektív módszerek közé tartozik. A technika elsajátítása estén az intra- és az interperszonális hiba is minimális, ez előnyös a temetők összehasonlításakor.

A módszer hátrányai

– Előfordul, hogy a talajból szervesanyagok épülnek a fogba, ilyenkor a fog gyökere nem átvilágítható, ezekben az esetekben a módszer egyáltalán nem használható.

– Az eltérő összetételű talajok különbözőképpen befolyásolják a szervesanyagok megőrződését illetve posztmortem kioldódását, ez befolyásolhatja az átvilágítható terület nagyságát.

– Nem kutatott, tehát nem is ismert, hogy a fog szervesanyagainak az életkor előrehaladásával történő kioldódását különböző tényezők (betegségek, táplálkozási sajátosságok) hogyan gyorsítják, vagy lassítják.

– A fogíny sorvadását egész sor tényező gyorsítja (szájhygiéncia, vitaminhiány, alkoholfogyasztás, dohányzás stb.).

– A két utolsó jelenség az oka, hogy bizonyos esetekben idősebb életkort kapunk a fenti módszert alkalmazva a tényleges kronológiai életkornál, ezért Lamendinek életkorbecslő módszerének alkalmazása önmagában nagy biztonsággal csak korcsoporti elkülönítésre alkalmas.

2. táblázat: Aránytábla. A transzparencia (t) és a periodontózis (p)mértéke a foggyökér (R) százalékában kifejezve

T,P \ R	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1	9	8	8	7	7	6	6	6	5	5	5	5	4	4	4
2	18	17	15	14	13	13	12	11	11	10	10	9	9	8	8
3	27	25	23	21	20	19	18	17	16	15	14	14	13	13	12
4	36	33	31	29	27	25	24	22	21	20	19	18	17	17	16
5	45	42	38	36	33	31	29	28	26	25	24	23	22	21	20
6	55	50	46	43	40	38	35	33	32	30	29	27	26	25	24
7	64	58	54	50	47	44	41	39	37	35	33	32	30	29	28
8	73	67	62	57	53	50	47	44	42	40	38	36	35	33	32
9	82	75	69	64	60	56	53	50	47	45	43	41	39	38	36
10	91	83	77	71	67	63	59	56	53	50	48	45	43	42	40
11	100	92	85	79	73	69	65	61	58	55	52	50	48	46	44
12		100	92	86	80	75	71	67	63	60	57	55	52	50	48
13			100	93	87	81	76	72	68	65	62	59	57	54	52
14				100	93	88	82	78	74	70	67	64	61	58	56
15					100	94	88	83	79	75	71	68	65	63	60
16						100	94	89	84	80	76	73	70	67	64
17							100	94	89	85	81	77	74	71	68
18								100	95	90	86	82	78	75	72
19									100	95	90	86	83	79	76
20										100	95	91	87	83	80

3. táblázat: Az életkor a T (függőlegesen) és a P (vízszintesen) függvényében

T / P	1	4	7	10	13	16	19	22	25	28	31	34	37	40	43	46	49
1	26	27	27	28	28	29	29	30	30	31	32	32	33	33	34	34	35
4	27	28	28	29	30	30	31	31	32	32	33	33	34	34	35	35	36
7	29	29	30	30	31	31	32	32	33	33	34	35	35	36	36	37	37
10	30	30	31	32	32	33	33	34	34	35	35	36	36	37	37	38	39
13	31	32	32	33	33	34	34	35	35	36	37	37	38	38	39	39	40
16	32	33	33	34	35	35	36	36	37	37	38	38	39	39	40	41	41
19	34	34	35	35	36	36	37	37	38	39	39	40	40	41	41	42	42
22	35	35	36	37	37	38	38	39	39	40	40	41	41	42	42	43	44
25	36	37	37	38	38	39	39	40	41	41	42	42	43	43	44	44	45
28	37	38	39	39	40	40	41	41	42	42	43	43	44	44	45	46	46
31	39	39	40	40	41	41	42	42	43	44	44	45	45	46	46	47	47
34	40	41	41	42	42	43	43	44	44	45	45	46	46	47	48	48	49
37	41	42	42	43	43	44	44	45	46	46	47	47	48	48	49	49	50
40	42	43	44	44	45	45	46	46	47	47	48	48	49	50	50	51	51
43	44	44	45	45	46	46	47	48	48	49	49	50	50	51	51	52	52
46	45	46	46	47	47	48	48	49	49	50	50	51	51	52	53	53	54
49	46	47	47	48	48	49	50	50	51	51	52	52	53	53	54	54	55
52	48	48	49	49	50	50	51	51	52	52	53	53	54	55	55	56	56
55	49	49	50	50	51	51	52	53	53	54	54	55	55	56	56	57	57
58	50	51	51	52	52	53	53	54	54	55	55	56	57	57	58	58	59
61	51	52	52	53	53	54	55	55	56	56	57	57	58	58	59	59	60
64	53	53	54	54	55	55	56	56	57	57	58	59	59	60	60	61	61
67	54	54	55	55	56	57	57	58	58	59	59	60	60	61	61	62	62
70	55	56	56	57	57	58	58	59	59	60	60	61	62	62	63	63	64
73	56	57	57	58	59	59	60	60	61	61	62	62	63	63	64	64	65
76	58	58	59	59	60	60	61	61	62	62	63	64	64	65	65	66	66
79	59	59	60	60	61	62	62	63	63	64	64	65	65	66	66	67	68
82	60	61	61	62	62	63	63	64	64	65	66	66	67	67	68	68	69
85	61	62	62	63	64	64	65	65	66	66	67	67	68	68	69	69	70
88	63	63	64	64	65	65	66	66	67	68	68	69	69	70	70	71	71
91	64	64	65	66	66	67	67	68	68	69	69	70	70	71	71	72	73
94	65	66	66	67	67	68	68	69	69	70	71	71	72	72	73	73	74
97	66	67	68	68	69	69	70	70	71	71	72	72	73	73	74	75	75
100	68	68	69	69	70	70	71	71	72	73	73	74	74	75	75	76	76

A szerző címe: Bernert Zsolt
Magyar Természettudományi Múzeum, Embertani Tár
Budapest
Ludovika tér 2.
1083
HUNGARY

OLAD PLÉBÁNIA ÉS OLAD FALU KERESZTNÉVADÁSI SZOKÁSAI AZ ANYAKÖNYVEK ALAPJÁN (1741-1948)

Tóth Júlia

ELTE BTK Régészettudományi Intézet

Abstract: *Firstname-giving habits of Olad parish and Olad village (1741–1948).*

I have examined the firstname-giving habits of Olad Parish from 1741 to 1948. Olad has had an own parish from 1801. Before that time it had belonged to Szombathely. Besides the village of Olad, both Kis Sé and Nagy Sé villages belong to this parish.

I have examined the habits of six years in 25 years of periods. According to the birth certificates it is clearly shown that the most common names are those of the most popular saints and people from the Bible. These names were gradually losing their popularity in the XXth century. The most common names among men are József (22,9%), István (17,66%), János (12,5%), Ferenc (10,47%). Among women Erzsébet (18,05%), Mária (17,31%), Anna (14,55%) and Katalin (9,76%). Rozália and Terézia were popular names at almost each time.

By the XXth century the choice of names were widening, giving names was becoming more varied. Among men László and Károly, among women Ilona were the most frequent.

The influence of Sé and Olad on each other can be supposed at some places. According to the data the reason for similarity is a result of the general name-giving fashion.

Outstanding names sometimes appeared making the name-giving habits more colourful.

After the year of 1945 the data does not give back the real habits as people went to other parishes with their children because of the changing of religion.

Olad rövid története

Olad egykori kisközség Vas megyében, a mai Szombathely nyugati részén fekszik, az osztrák határtól 14 km-re. Átfolyik rajta a rohonci hegyekben eredő Aranypatak¹.

A falu nevével kapcsolatban több elmélet is felmerült: A római eredet (Oladius állítólagos hadvezér nevéből) nem helytálló. Nem valószínű a szláv Vlád-tézis sem. Sokáig tartotta magát az a feltevés is, hogy a mai Olad terület a honfoglalás kori Lád nemzetség birtoka volt, s így a név levezetése a következő lenne: Lád-Ólád-Ólad-Olad (LOVASS é.n.). A legújabb és leghelytállóbb magyarázat: a terület a Bulcsu törzsbeli Ula nemzetség szálláshelye volt (Ula: ötörök név, jelentése: hátsó, lovas). Ezt magyarázná Zalaegerszeg Ola nevű városrésze is. A levezetés ez esetben: Ula-Ola- Olád- Olad (TÓTH/a é.n.). A középkori oklevelekben Olyad, Olud, Olad neveken szerepel; a XV. századtól kezdve egységesen Oladként (LOVASS é.n.).

A községről szóló első oklevél egy 1248-ból származó bizonyáglevél, amelyben tanúként szerepel egy bizonyos Georgius de Olody. Csánki Dezső Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában című munkája pedig már több oladi nemest is említ (LOVASS é.n.).

¹ A szerkesztő megjegyzése: Tóth József oladra vonatkozó helytörténeti, településtörténeti, néprajzi és kultúranropológiai témájú dolgozatainak, összefoglalóinak és pályázati anyagainak egy részét LOVASS Miklós (é.n.) jelentette meg monográfia formájában.

A Rákóczi- szabadságharc alatt a község hol császári, hol kuruc megszállás alatt állt. Vak Bottyán gencsi táborába innen is csatlakoztak, ezért a császáriak feldúlták a faluhoz tartató földeket. 1777-ben megalakult a szombathelyi püspökség, amelynek első püspöke, Szily János Rohonc felől érkezett, s így Olad határában történt hivatalos köszöntése Horváth Ferenc alispán és Csódy Pál kanonok részéről (TÓTH/b é.n.). A falu birtokosa Eruszt Kelemen, Vas vármegye 1871–75. közötti főispánja. A falu lakossága ekkor főleg paraszti foglalkozású (LOVASS é.n.). Rövid ideig, 1796–1810. között mezővárosi rangot bír a vásártartási jog miatt (TÓTH/a é.n.).

1950. szeptember 1-ével a községet Szombathelyhez csatolták, ma Szombathely város IX. kerülete.

Az oladi egyházközség története

Szajhagyomány szerint Olad a „tíztemplomos” Dozmat plébániához tartozott. A régi templom az 1780-as Canonica Visitatio szerint 1660-ban épült, „hogya kinek a költségén, nem tudjuk.” A ma is álló, Szentháromság tiszteletére felszentelt templomot az akkori kegyúr, Skerlecz Ferenc építtette (1793–1796.) Olad a szombathelyi főplébániához tartozott. 1801-ben helyi káplánság lett, majd 1803-ban plébánia rangot kapott. Az oladi plébániához tartozik Kis Sé és Nagy Sé. Első plébánosa Zámbo Ferenc (1806–1814.) (TÓTH/a é.n.).

Olad keresztneveinek vizsgálata a római katolikus anyakönyvek alapján

Olad község ősi családai a következő vezetékneveket viselik: Hende (Séből), Héra, Németh, Szakály, Tóth.

A keresztnevéadás szokásait 1741–1948-ig vizsgáltam az *egyházi anyakönyvek* alapján. 1948. után az adatok már nem adnak reális képet a lakosságról, mert ez időben már sok gyermeket kereszteltettek más helyen, és sok olyant vittek Oladra keresztelni, akik nem is a faluban éltek. Az anyakönyv 1837-ig, majd 1851–1885-ig ismét latin nyelvű. 1857. augusztusától nyomtatott könyvbe jegyzik a születetteket. A halva született, tehát meg nem keresztelt magzatokat is megemlítik, ezeket a bejegyzéseket kihagytam a vizsgálatból, mivel ezek a gyermekek nevet nem kaptak.

Sé község névanyagát 1801-től közöltem a táblázatokban, mert ekkortól tartozik Olad plébániához. Az egész plébánia névanyagát azért közlöm, mert kíváncsi voltam arra, hogy a két falu névdivatja hatott-e egymásra.

25 évenként vizsgáltam 6 év névanyagát.

A névdivatot legjobban a naptárak befolyásolták. Ezekben az ó- és újszövetségi, illetve a népszerű martyrologiumi nevek voltak feltüntetve. A középkorban nevet csak pap adhatott, egyértelmű tehát, hogy a régi magyar, nem keresztény nevek hamar eltűntek, a XVIII. századra már egyáltalán nem adtak ilyen eredetű nevet kivéve a romantika korában felújított Gézát. A névadást befolyásolták még a társadalmi szintek és a tájegységek is. Az egyes családoknak is lehettek bevett neveik, talán ez magyarázza azt, hogy az Éva név Sében csak egyszer-egyszer és egy-egy esetben fordul elő (1802., 1860., 1890., 1946.). Ezeken kívül szerepet játszhatott még a tekintély is, ha a faluban volt egy megbecsült, bölcsnek tartott ember, vagy a földesúr neve.

A legkorábbi felhasználható adatok 1741-ből valók. Ekkor Olad község anyakönyvezését még Szombathelyen végezték a főplébániai feladatokat ellátó ferencesek. A kevés gyermekszám ellenére már itt feltűnik, hogy a szűk névválasztékból melyek a népszerű nevek. A 19 fiúgyermek közül hetet Istvánra, a 13 leány közül ötöt Erzsébetre és négyet Katalinra kereszteltek. Megjelenik a többi végig gyakori név is: Ferenc, István, János, József a férfiak, Erzsébet, Katalin a nők köréből. A tény csöppet sem meglepő: az egész országban ezek a nevek voltak a leggyakoribbak, hiszen e nevek védőszentjei voltak a legismertebbek.

Csak ekkortájt előforduló név a Georgina, itt is mindössze két személy kapja ezt a nem szokványos nevet.

1770–1775. között 31 fiú- és 19 leánygyermek született. A leggyakoribb férfinévek a János és a József, 7-7 névvel. Ezt követi a Mihály (6 fő). A női neveknél a 25 évvel ezelőtti adatokhoz hasonlóan az Erzsébet a legnépszerűbb (7 fő). Második helyen az Anna található, öten kapták ezt a nevet.

A Mihály névnel megfigyelhetjük, hogy 1770-ben és 1771-ben még két-két gyermek kapta ezt a nevet, majd a következő két évben egy-egy, végül már egy sem. Ha megnézzük a 25 évvel későbbi adatokat, mindössze három Mihályt találunk, ebből is egy séi. A szám később is hasonló marad.

Szokatlan név az 1771-ben megjelenő Antónia, az Antal név nőiesített változata. Legközelebb csak 1923-ból van rá példa a vizsgált évek közül. Hasonló a helyzet az 1775-ben megjelenő Marianával. Ezt a nevet csak 1830-ban látjuk viszont; akkor is séi lakos kapja.

A XVIII. századi adatoknál meg kell említeni a Karácsony Sándor Zsigmond által országosan felállított névdivat-rangsort (KARÁCSONY 1961). A férfiaknál 28300 személyre 122 név jutott. A legnépszerűbb nevek:

1. János
2. István
3. András
4. Mihály.

A nőknél 7080 személyre 61 féle név jutott. A legnépszerűbb nevek a következők:

1. Erzsébet
2. Anna
3. Katalin
4. Zsuzsanna
5. Ilona.

Az Ilona és a Zsuzsanna nevek meg sem jelennek Oladon a vizsgált időszakban. Az Ilona csak 1891-ben jelenik meg, és attól kezdve nagyon kedvelt lesz, a Zsuzsannára csak 1946-ból és 1948-ból van egy-egy adat. Természetesen a vizsgált éveken kívül megjelenhettek, de csak egy-egy adattal, és soha nem kerültek bele a divatba.

1801-től Olad plébánia jogot kap, hozzátartozik azonban Kis Sé és Nagy Sé is, melyek később összeolvadtak, és a mai Sé falut képezik. A séi adatokat azért tüntettem fel, mert felfigyeltem arra, hogy bizonyos nevek divatjánál a faluk hatottak egymásra. Érdekes az is, hogy bizonyos nevek csak az egyik faluban fordulnak elő, és a másokban nem. Például kevés számmal, de csak Sében jelenik meg a Zsófia név.

Kis Sében és Nagy Sében összességében sokkal kevesebb gyermek született, mint a jóval nagyobb Oladon.² A kis séi adatok a séinek csupán töredékét képezik.

1801–1806. között Oladon 36 és Sében 10 fiúgyermeket kereszteltek meg. A leggyakoribb fiúnevek Olad plébánián:

1. István (13 fő)
János (13 fő)
2. József (8 fő)
3. Ferenc (4 fő).

A két falu közti különbség csupán annyi, hogy míg Oladon a János név megelőzi az Istvánt egy fővel, addig Sénél ez fordítva van.

A 45 megkeresztelt leány leggyakoribb nevei Olad plébánián:

1. Erzsébet (12 fő)
2. Katalin (11 fő)
3. Anna (9 fő).

Oladon a Katalin név az első 9 fővel, ezt követi az Anna és az Erzsébet 6-6 fővel. Sénél az Erzsébet név kiemelkedően magas számban fordul elő (6 fő), második helyen található az Anna 3 fővel. A Katalin nevet itt mindössze két gyermek kapta. Az adatok tehát az Anna és az Erzsébet nevek kiegyensúlyozott elterjedését mutatják.

² Olad lakosságának száma az 1930. évi népszámlálás szerint 1111 lélek, ebből római katolikus 1096. Sé lélekszáma ugyanezen népszámlálás szerint 478 lélek, ebből római katolikus 477 (F. SZABÓ é.n.).

Oladon megjelenik már a két később gyakorivá vált női név a Rozália és a Terézia név (4 illetve 3 fő). Ez a két név – az Anna és az Erzsébet mellett – egészen az 1940-es évekig kedvelt marad.

A Borbála név csak Sé esetében jelenik meg, itt is csak egy fő kapja ezt a nevet 1802-ben. Legközelebb 1948-ban jelenik meg 2 oladi gyermeknél.

Csak egy esetben előforduló nevek: Imre (1803.), Péter (1802.), Judit (1805.), Julianna (1803.). Ezekon kívül csak Olad falunál fordulnak elő még a György, Rozália és Terézia nevek.

1830–35. között 67 fiút és 64 leányt kereszteltek meg. A leggyakoribb fiúnevek:

1. József (19 fő)
2. István (15 fő)
3. János (9 fő)
4. Ferenc (7 fő)
5. Imre (5 fő).

Oladon a Józsefet és az Istvánt a Ferenc és a János nevek követik feleakkora előfordulással. Sében József, István, János a sorrend.

Újonnan megjelenő és később is előforduló férfinév az András (2 fő), a Pál (1 fő) és a Sándor (2 fő). Csak itt megjelenő férfinévek az Ábel, az Ádám és a Kelemen (1-1 fő). Az utóbbi az 1832-ben született Ernszt Kelemen József Károly, a későbbi főispán. Az 1834-ben Ádám és Ábel nevet kapott gyermekek pedig ikrek.

A leggyakoribb lánynevek:

1. Anna (26 fő)
2. Erzsébet (10 fő)
3. Katalin (8 fő)
Terézia (8 fő)
4. Rozália (4 fő)
5. Julianna (3 fő)
Mária (3 fő).

Megdöbbenő, de nem meglepő, hogy a 64 leánygyermek csaknem felét, 26 főt Annára keresztelték. Ezen kívül volt még 10 Erzsébet és 8-8 Katalin illetve Terézia. Ezek az adatok is bizonyítják, hogy a megkülönböztető nevek használata milyen fontos volt. Meg kell említeni viszont azt is, hogy a Katalinok és Teréziák majdnem mindegyike Oladon született.

Újonnan megjelenő név a Johanna és a sokkal jelentősebb Mária. Ez a név 1830-ban bukkan fel Oladon, és a következő évektől kezdve egyre nagyobb népszerűsége tesz szert, 1860–65. között már 16 Máriát találunk.

Mint a táblázatokból látható, a névpaletta ebben az időben kezd változatossá válni, bár a nevek jelentős része csak egy-két esetben fordul elő, és nem változik a kedvenc nevek listája sem. Sok olyan név van, ami csak az egyik faluban fordul elő és ott is csak egyedi esetként (pl. Sándor, Johanna Olad, Pál, Marianna Sé). Ezek közül a Sándor 1861-ben már megjelenik Sében is, két 1860-as oladi adat után, a következő évtizedekben pedig egyre gyakoribbá válik. Lehet, hogy a séi megjelenést Olad befolyásolta.

A két falu névdivatjának egymásra hatását mutathatja a Julianna név is, amely eddig – kis számban ugyan – csak Oladon jelent meg, az 1832-es oladi adat után viszont már található egy séi adatot is 1834-ből.

Ez időben jelennek meg a kettős nevek is, amelyeket a lábjegyzetben adtam meg. A második nevet nem számoltam bele a statisztikába, mivel általában nem ezeket a neveket használták a mindennapi élet során. Olad plébánián még csak egy gyermeket anyakönyveztek több keresztnévvel, a már említett Ernszt Kelemen.

Oladon és Sében a 25 évvel azelőtti adatokhoz képest 47-tel több fiú született. Olad plébánia leggyakrabban adott fiúnevei:

1. József (31 fő)
2. István (19 fő)
3. János (14 fő)

4. Ferenc (10 fő)
5. Sándor (8 fő).

Olad faluban a József név után az István, János, Ferenc nevek következnek 9-9 adattal. A sorrend tehát ugyanaz, mint a 25 évvel ezelőtti időszakban, csak itt az Imre helyett a Sándor név áll az ötödik helyen. Az arányok is hasonlóak, a szám adatok a lélekszám növekedése miatt természetesen eltérnek.

Újonnan feltűnő nevek: Antal (1861.), Béla (1864.), Gyula (1864.) Károly (1863.), Lajos (1861.), Márton (1863.), Tamás (1864.), Vendel (1863.). A Gyula és Lajos nevek a következő évtizedekben egyre kedveltebbek lesznek.

A 89 megkeresztelt közt a leggyakoribb női nevek Olad plébánián a vizsgált időszakban (Olad falura is ugyanez a sorrend érvényes):

1. Erzsébet (21 fő)
2. Terézia (20 fő)
3. Mária (16 fő)
4. Katalin (8 fő)
Rozália (8 fő)
5. Anna (5 fő).

Láthatjuk, hogy a Mária név egyre gyakoribb lesz, míg a korábban nagy népszerűségnek örvendő Anna mindössze öt főre szorul vissza a két falu együttes adatai alapján. Egyre nagyobb számban fordul elő a mindkét faluban gyakori Rozália név, amely Oladon egészen az 1920-as évekig megőrzi népszerűségét.

1863-ban született Eruszt Kelemen Mária Julianna Karolina Vilhelmina nevű leánya. Feltételezem, hogy az ugyanezen évben Vilhelmina nevet és Karolina Katalin kapó lányok szüleit ez motiválta. Ezek a nevek ugyanis eddig és ezután sem fordulnak elő a vizsgált anyagban. Itt célszerű kitérni arra, hogy bizonyos nevek a különböző társadalmi rétegekhez kötődtek. KARÁCSONY (é.n.) vizsgálata alapján kifejezetten úri nevek a XVI-XVIII. században a következők: Béla, Károly, Sebestyén, Vince a férfiaknál, Alojzia, Antónia, Johanna, Magdolna, Márta, Terézia a nőknél. Ezek a nevek nem fordulnak elő az alsóbb rétegeknél, vagy ha egy-egy esetben mégis, az csak egy úri személy tisztelete miatt fordulhatott elő. Ezt a vizsgált plébánia adatai is alátámasztják, hiszen Bélából, Vincéből, Johannából mindössze 1, Antóniából 2, Alojziából 6 van; a Márta és a Magdolna nevek csak az 1900-as években jelennek meg. Az összes adatot tekintve viszonylag gyakori „úri név” a Károly 27 adattal. Ebből azonban 10 az 1900-as évekre vonatkozik, amikor ez a név már csöppet sem számít csupán úrinak. A Terézia név viszont mindvégig népszerű mindkét faluban.

Olad plébánián 1890–95. között megkeresztelt 137 fiúgyermeknek adott leggyakoribb nevek:

1. József (42 fő)
2. István (30 fő)
3. János (20 fő)
4. Ferenc (11 fő)
5. Gyula (4 fő)
Imre (4 fő)
Sándor (4 fő).

Olad falunál a sorrend megegyezik az összesített adatokkal leszámítva a Sándor nevet. E nevek népszerűsége tehát nem csökkent 150 év alatt sem. A megkeresztelt fiúgyermek kétharmada tehát vagy a József, vagy az István, vagy a János nevet kapja emberöltőkön keresztül. A fordulatot az 1920-as évek gyarapodó választéka jelenti majd, ekkor csupán az összes név egyharmadát adják ki e nevek természetesen ez is jelentős arány.

Újonnan megjelenő név a Dezső, a Jenő, a Kálmán, a László és a Zoltán. Ezek a nevek – a Dezső kivételével – később újból felbukkannak egy-egy alkalommal; a Kálmán és különösen a László pedig népszerűvé is válnak a későbbiekben.

Az 1894-ben Olad faluban Pálra és Péterre keresztelt gyermekek ikertestvérek voltak. Nem meglepő, hogy ezt a két nevet párosítják egymással, hiszen ünnepük is egy napra esik (június 29.)

A 140 megkeresztelt lány között előforduló leggyakoribb nevek:

1. Mária (41 fő)
2. Erzsébet (22 fő)

3. Anna (20 fő)
4. Terézia (13 fő)
5. Rozália (10 fő).

A sorrend Oladon és Sében is egyezik, azzal a különbséggel, hogy Sében az Anna, az Erzsébet és a Terézia név egyaránt 5 fővel fordul elő. A Mária név az összes név csaknem egyharmadát teszi ki. Még mindig jelentős az Erzsébet név aránya, és ismét gyakorivá válik a korábbi adatokhoz képest az Anna. Az öt leggyakoribb név az adott nevek háromnegyedét adja.

A női nevek változatosabbá válnak ez időszakban. Eddig a férfi nevek változatossága mindig jóval fölülmulta a női nevekét, ezért nem kell csodálkozni a sok Márián, Erzsébeten, Annán. Mostanra viszont a választék kiegyenlítődik (a vizsgált 6 évben 19-19 a választható nevek száma). Új név az Aranka, a Gizella, az Ilona, az Irén, a Lujza, a Margit, a Paulina (természetesen második névvel: Anna), a Róza (ami a Rozália mellett soha nem kap nagy szerepet) és a Teréz³ (egy időre kiszorítja majd a Teréziát). Újjonnan megjelenő név a Gabriella is, viszont csak második keresztnévként adják. Érdekes, hogy férfi alakja, a Gábor egyetlen egyszer sem fordul elő a vizsgált években.

Az egy-két esetben megjelenő lány- és fiúneveken jól megfigyelhető a névdivat lassú, de tartós változása. A régi nevek a következő 50-60 év alatt kezdenek kimenni a divatból, bár egészen máig viszonylag gyakoriak maradnak. Az újonnan megjelenő nevekből viszont a vizsgált időszak végéig egy sem lesz már olyan gyakori, hogy az összes név akár egynegyedét is kitegye. Csaknem teljesen eltűnnek ekkora már a névadás társadalmi határai, persze bizonyos neveknél (pl. Aranka, Paulina, Edith) még feltételezhetjük az előkelő származást. (A táblázatok adatain jól nyomon követhetők az ízlésbeli és társadalmi változások.)

1920. és 1925. között Oladon 100, Sében 48 fiúgyermek született. A leggyakrabban előforduló nevek:

1. Ferenc (22 fő)
József (22 fő)
2. István (18 fő)
3. László (14 fő)
4. János (12 fő)
5. Lajos (7 fő).

Oladon a legnépszerűbb a Ferenc 16 fővel, ezt követi a József és a László (11-11 fő), az István és a János (10-10 fő), az Imre és a Károly (5-5 fő), majd a Lajos és a Miklós (4-4 fő). Sénél a József és az István nevek a leggyakoribbak (11 és 8 fő), ezt követi a Ferenc (6 fő) és a Kálmán (4 fő). A Lajos és a László nevet csak hárman kapják, a korábban oly gyakori Jánost pedig csak ketten. A Ferenc, István, József nevek az adatok szerint még nem veszítettek népszerűségükből, és Oladon még a János is gyakori. Az összes kereszteltnek a három korábban legnépszerűbb név (János, József, István) még a felét sem teszi ki.

A 30 fiúnév közül 12 most jelenik meg. Az újonnan feltűnő, vagy korábban csak egy-egy adattal jelentkező nevek közül divatba jön a Károly és a László. Oladon viszonylag népszerű még a Miklós, négyen kapják ezt a nevet, később viszont nem lesz jelentős. A gyakoriság oka Horthy Miklós kormányzó népszerűsége. Az egyetlen esetben, 1924-ben megjelenő Ferdinánd név talán a tragikus sorsú egykori trónörökösre való emlékezés.

A 77 Oladon és 39 Sében született leány közt leggyakoribb nevek az alábbiak:

1. Mária (17 fő)
2. Ilona (16 fő)
3. Erzsébet (14 fő)
4. Anna (13 fő)
5. Margit (12 fő)

Oladon a Mária után az Ilona, a Margit, majd az Erzsébet és az Anna. Sében az Anna, az Ilona és a Mária egyaránt 6-6 adattal jelennek meg, az Erzsébet pedig öttel. A Margit nevet csak két esetben adják a hat év alatt. A Terézia név eltűnik, helyét a Teréz veszi át (6 Oladon és 3 Sében). A Rozália név Oladon változatlanul megőrizte népszerűségét 6 adattal, míg Séből eltűnik, és a Róza sem fordul

³ A Teréz feltehetően a Terézia alakváltozata volt, nem biztos, hogy külön névként kell kezelnünk.

elő helyette. A régi szokástól teljesen idegen nevek (Edith, Etelka, Gizella, Róza, Zita stb.) bizonyítják a divat változását. Az 1923-ban előforduló Zita név az utolsó királyi pár előtti tisztelgés lehetett, akárcsak a megsokasodott Károly nevek.

Az 1945–48-as évek nevein megfigyelhető a nevek változatosságának további színesedése. Figyelembe kell venni azt is, hogy a kommunista állam egyházpolitikájából kifolyólag egyre veszélyesebb volt szentségekhez járulni, így gyakran vitték el más plébániára a keresztelendő gyermekeket. Ezek az évek talán az utolsók, amik még hiteles adatokat tudnak nyújtani a falu névadási szokásairól.

A leggyakoribb fiúnevek:

1. László (12 fő)
 2. József (10 fő)
 3. Ferenc (8 fő)
 4. István (7 fő)
 5. György (5 fő)
- Károly (5 fő).

Míg a László mindkét faluban népszerű, a József és az István csak Oladon, a János pedig Sében már meg sem jelenik. Ferenc nevet viszont Sében adtak többet (5 fő). Már nincsenek tömegesen előforduló nevek, a 3 év alatt adott 12 László a 78 fiúból sok ugyan, de nem zavaró.

Az 57 leánygyermeknek adott leggyakoribb nevek:

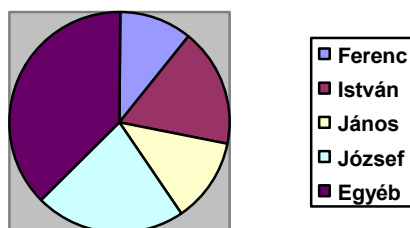
1. Mária (17 fő)
2. Erzsébet (7 fő)
3. Katalin (5 fő)
4. Ilona (4 fő)

A Mária változatlan divatja mellett az Erzsébet és az Ilona egyre kisebb számban van jelen. A Katalin név ismét bekerül az első öt név közé, pedig az előfordulási gyakorisága mindig 4-5 fő fölött volt. Akkor a 7-8 fős adattal nem kerülhetett az első öt közé, de a skála színesebbé válásával a női neveknél is eltűnnek a kiugróan népszerű nevek. Az Anna például csak egy séi adattal van jelen. Eltűnik a mindvégig kedvelt Rozália név is.

Mind a férfi, mind a női neveknél sok csak egyik falunál fordul elő. Ez a családok egyéni igényeinek növekedését bizonyítja. Természetesen az 1900-as években már egyre kevésbé beszélhetünk a névdivat terén a két falu egymásra hatásáról.

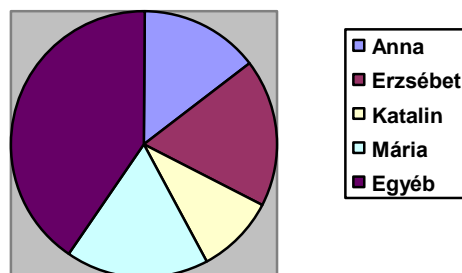
Olad és Sé egymásra hatását a dolgozat közben említett neveken (Sándor, Julianna) kívül nem lehet egyértelműen bizonyítani. Inkább csak egyes esetekben feltételezhetünk hatást, amikor egy kevésbé gyakori név megjelenik egyik évben az egyik falunál, majd azt követően a másiknál, például az Imre 1894-ben Sében és 1895-ben Oladon. A leggyakoribb nevek mindkét faluban azonosak, ez azonban az általános névdivattal és nem a két falu közelségével magyarázható.

A divatos fiúneveken kívül végig jelen vannak a következő nevek: György (minimum egy fővel mindig, 1860–65. között 3-3 fő Oladon és Sében is); Imre, Mihály. György a középkor kedvelt szentje volt legendás története miatt; Imre hercegnek, mint Szent István fiának nagy tisztelete volt; Mihály pedig az arkangyalok egyikeként a gonosz erők ellen harcol.

1. ábra: Olád plébánia fiúneveinek divatja 1741–1948.

A vizsgált időszakokban összesen 640 fiút kereszteltek meg. Ebből 142-en a József (22,19%), 113-an az István (17,66%), 80-an a János (12,5%) és 67-en a Ferenc nevet (10,47%) kapták. Az egyéb kategóriába soroltam a később divattá vált Lászlót és Károlyt, mert az évszázadokig népszerű nevekkel szemben nem lenne arányos a megjelenő szám. Az összesítő diagram eredményei nem meglepők, hiszen a részeredményekben is látszott, hogy egészen az 1900-as évekig ezek a nevek voltak a legdivatosabbak. A többi név az adatok csupán 37,19%-át teszi ki.

2. ábra: Olad plébánia lányneveinek divatja 1741–1948.

Olad plébánián a vizsgált időszakban 543 leányt kereszteltek meg. Ebből 98 Erzsébet (18,05%), 94 Mária (17,31%), 79 Anna (14,55%) és 53 Katalin (9,76%). A többi név 40,33%-a az összes adatnak. A Mária név csak későn, 1860-65. között lesz divatos, mégis a második legtöbb adattal szereplő név. A mindig kedvelt Rozália és Terézia 32 illetve 46 fővel vannak jelen. A férfiakénál kisebb százalékos mutatók oka a XX. századi névváltoztatosság, ami jobban kiszorítja a hagyományos neveket, mint a férfiaknál.

Összegzés

Olad plébánia keresztnévadási szokásait 1741-től 1948-ig vizsgáltam. Olad 1801-től önálló plébánia, előtte Szombathelyhez tartozott. Olad falun kívül Kis Sé és Nagy Sé községek tartoznak hozzá.

25 évenként vizsgáltam hat év névanyagát. Az anyakönyvek alapján jól kimutatható, hogy a divatos nevek a legnépszerűbb szentek és bibliai személyek nevei. Ezek a nevek csak a XX. században kezdik fokozatosan népszerűségüket veszteni. A férfiaknál leggyakoribb nevek: József (22,9%), István (17,66%), János (12,5%), Ferenc (10,47%). A nőknél a legtöbbet adott nevek: Erzsébet (18,05%), Mária (17,31%), Anna (14,55%), Katalin (9,76%). Minden korban kedvelt név még a Rozália és a Terézia (5,89% illetve 8,47%).

A XX. századra kiszélesedik a névválaszték, a névadás változatosabbá válik. A férfiaknál a László és a Károly, a nőknél az Ilona lesz kedvelt név.

Sé és Olad falvak egymásra hatását csak néhány helyen lehet feltételezni, az adatok alapján inkább az általános névdivat a hasonlóságok magyarázata.

Kirívó, egy-egy esetben adott nevek mindig előfordultak színesítve a névadást.

1945. után az adatok már nem tükrözik híven a falu névadását, mert ekkortól a vallás üldözése miatt más plébániára vitték megkeresztelni az újszülötteket.

Irodalom

- F. SZABÓ, G. (é.n.): Vas vármegye és Szombathely megyei város általános ismertetője és címtára az 1931–32. évre. I–II. kötet, Budapest.
- KARÁCSONY, S. ZS. (1961): Személyneveink 1500-tól 1800-ig. Nyelvtudományi Értekezések, 28.
- LOVASS, M. (é.n.): Olad 1000 éves története. Szombathely.
- TÓTH, J. (é.n./a): Az oladi római katolikus egyházközség rövid története 1801–1950. Kézirat.
- TÓTH, J. (é.n./b): Községünk fekvése és rövid áttekintése. Kézirat.

Köszönetnyilvánítás:

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Tóth József nyugalmazott könyvtárosnak, Gaál Sándor plébánosnak és dr. Tilcsik György levéltárosnak, amiért a dolgozathoz szükséges adatokat rendelkezésemre bocsátották.

1. táblázat: Olad falu keresztnévadása 1741 és 1746 között

	1741.	1742.	1743.	1744.	1745.	1746.	Összesen
Ferenc	1	-	2	-	-	-	3
György	-	1	-	-	-	-	1
Imre	-	-	-	-	-	1	1
István	-	3	1	-	2	1	7
János	-	-	-	-	2	-	2
József	2	-	-	-	-	1	3
Mihály	-	1	-	-	-	1	2
Erzsébet	1	-	1	1	2	-	5
Georgina	-	-	-	1	1	-	2
Julianna	-	-	1	-	1	-	2
Katalin	-	2	-	1	1	-	4
Megkeresztelték száma:	4	7	5	3	9	4	32
Ebből fiú:	3	5	3	0	4	4	19
Ebből lány:	1	2	2	3	5	0	13

2. táblázat: Olad falu keresztnévadása 1770 és 1775 között

	1770.	1771.	1772.	1773.	1774.	1775.	Összesen
Ferenc	-	-	-	-	1	1	2
György	1	-	-	-	-	1	2
István	1	-	2	1	-	-	4
János	1	-	1	1	3	1	7
József	-	-	-	1	2	4	7
Károly	-	-	-	-	1	-	1
Mihály	2	2	1	1	-	-	6
Pál	-	1	-	-	-	-	1
Péter	-	-	1	-	-	-	1
Anna	1	-	-	-	2	2	5
Antónia	-	1	-	-	-	-	1
Erzsébet	-	2	-	-	2	3	7
Julianna	-	-	1	-	1	-	2
Katalin	-	-	-	-	1	2	3
Marianna	-	-	-	-	-	1	1
Megkereszteltek száma:	6	6	6	4	13	15	50
Ebből fiú:	5	3	5	4	7	7	31
Ebből lány:	1	3	1	0	6	8	19

3. táblázat: Olad plébánia keresztnévadása 1801 és 1806 között

	1801.		1802.		1803.		1804.		1805.		1806.		Összesen	
	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé
Ferenc	-	-	-	2	1	-	-	-	1	-	-	-	2	2
György	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3	-
Imre	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
István	1	1	1	1	2	1	1	-	1	-	4	-	10	3
János	2	-	3	1	2	1	2	-	1	-	1	-	11	2
József	3	-	1	1	1	-	-	1	1	-	-	-	6	2
Mihály	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2	1
Péter	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Anna	2	-	-	-	-	1	1	2	-	-	3	-	6	3
Borbála	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Erzsébet	-	-	2	2	1	1	1	-	2	1	-	2	6	6
Éva	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1
Judit	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Julianna	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Katalin	3	-	1	1	2	-	2	-	1	1	-	-	9	2
Rozália	-	-	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	4	-
Terézia	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3	-
Megkereszteltek száma:	13	1	16	10	13	4	9	3	9	2	8	3	68	23
Ebből fiú:	8	1	7	5	7	2	5	1	4	-	5	1	36	10
Ebből lány:	5	-	9	5	6	2	4	2	5	2	3	2	32	13

4. táblázat: Olad plébánia keresztnévadása 1830 és 1835 között

	1830.		1831.		1832.		1833.		1834.		1835.		Összesen	
	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé
András	1	-	-	1 ⁴	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Ábel	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Ádám	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Ferenc	-	-	-	1 ⁵	5	-	-	-	-	-	-	1	5	2
György	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 ⁶	-	1
Imre	-	1	-	-	1	-	1	-	2	-	-	-	4	1
István	1	-	-	-	2	-	2	4	2	1	3	-	10	5
János	2	-	1	-	-	1	1	1	1	1	-	1	5	4
József	1	1 ⁷	3	1	2	1	4	-	2	1	-	3	12	7
Kelemen	-	-	-	-	1 ⁸	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Mihály	-	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2	1
Pál	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sándor	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-
Anna	2	4	1	1	2	3	3	3 ⁹	-	2	2	3	10	16
Erzsébet	1	2	3	1	1	1	-	-	1	-	-	-	6	4
Johanna	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Julianna	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	-	2	1
Katalin	-	-	1	1	-	-	2	-	-	-	3	1	6	2
Marianna	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mária	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1 ¹⁰	-	-	1	2
Rozália	-	-	-	1	1	1 ¹¹	1	-	-	-	-	-	2	2
Terézia	-	1	1	-	3	-	1	-	-	-	2	-	7	1
Megkeresztettek száma:	10	11	11	7	20	8	17	8	10	8	11	10	79	52
Ebből fiú:	6	3	5	3	11	2	10	5	9	4	3	6	44	23
Ebből lány:	4	8	6	4	9	6	7	3	1	4	8	4	35	29

⁴ Katalinnal együtt kis séi ikrek

⁵ Spurius-ként: valószínűleg a törvénytelen gyermekek megjelölésére szolgált a spurius3 melléknév, ami a spurcus3 (piszkos, szennyes) egy változata lehet. A megjelölések eltűnésének oka a plébánosváltás lehetett. A magyar nyelvű anyakönyveknél már az anyánál és nem a gyermek neve után jelölik meg a gyermek származását.

⁶ Spurius-ként

⁷ Egy Spurius-ként

⁸ Ernszt Kelemen József Károly

⁹ Egy Spuria-ként

¹⁰ Spuria-ként

¹¹ Egyikük Rozinaként: valószínűleg ő is Rozália, csak az anyakönyvben tértek el a szokásos latin névtől (Rosalia)

5. táblázat: Olad plébánia keresztnévadása 1860 és 1865 között

	1860.		1861.		1862.		1863.		1864.		1865.		Összesen	
	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé
András	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1
Antal	-	-	1	2	-	-	-	1	-	-	-	1	1	4
Béla	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Ferenc	3	-	1	-	2	-	1	-	2	-	-	1	9	1
György	-	1	-	-	1 ¹²	-	-	2	1 ¹³	-	1	-	3	3
Gyula	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Imre	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1
István	1	2	2	1	-	2	3	2	3	3	-	-	9	10
János	3	1	-	-	-	2	5	1	1	-	-	1	9	5
József	3	2	4	-	6 ¹⁴	3	-	1	1	4	6 ¹⁵	1	20	11
Károly	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	3	-
Lajos	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Márton	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Mihály	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	1	1	2	3
Pál	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Sándor	2	-	-	1	2	1	-	-	-	-	2	-	6	2
Tamás	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2	-
Vendel	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Alojzia	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	2	1
Anna	-	-	-	1	1	-	1	1	-	-	1	-	3	2
Erzsébet	-	1	6	1	2	1	4	-	-	2	3	1	15	6
Éva	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Julianna	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	1	2
Karolina	-	-	-	-	-	-	1 ¹⁶	-	-	-	-	-	1	-
Katalin	-	1	1	1	2	-	-	-	1	-	1	1	5	3
Mária	2	1	1	1	2	1	4 ¹⁷	1	-	2	-	1	9	7
Rozália	-	2	-	-	1	-	1	1	-	-	2	1	4	4
Terézia	1	-	6	2	-	1	2	-	2	2	1	3	12	8
Vilhelmina	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Zsófia	-	-	-	-	-	2 ¹⁸	-	-	-	-	-	-	-	2
Megkeresztelték száma:	16	12	24	12	20	15	27	13	15	15	21	13	123	80
Ebből fiú:	13	6	10	6	12	8	12	10	10	8	13	6	70	44
Ebből lány:	3	6	14	6	8	7	15	3	5	7	8	7	53	36

¹² Ikertestvére Sándor

¹³ György Mihály

¹⁴ Egyikük József Antal Félix néven Eruszt Kelemen fia.

¹⁵ Egyikük ikertestvére Terézia

¹⁶ Karolina Katalin

¹⁷ Egyikük Mária Julianna Karolina Vilhelmina néven Eruszt Kelemen lánya.

¹⁸ Egyikük ikertestvére Mária

6. táblázat: Olad plébánia keresztnévadása 1890 és 1895 között

	1890.		1891.		1892.		1893.		1894.		1895.		Összesen:	
	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé	Olad	Sé
Antal	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Dezső	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Ferenc	2	1	2	-	-	1	-	1	-	1	3	-	7	4
György	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gyula	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	1	3	1
Imre	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	1	-	3	1
István	2	4	2	2	3	4	5	1	2	-	4	1	18	12
János	2	2	2	1	2	1	3	-	1	1	3	2	13	7
Jenő	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-
József	6	2	2	2	6	3	3	2	4	4	5 ¹⁹	3	26	16
Kálmán	-	-	-	2	-	1	1 ²⁰	-	-	-	-	1	1	4
Károly	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	1
Lajos	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1
László	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Mihály	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Pál	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Péter	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Sándor	-	-	-	-	-	-	1	2	-	1	-	-	1	3
Zoltán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Alojzia	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1
Anna	1	-	5	1	-	2	1 ²¹	2	5	-	3	-	15	5
Aranka	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Erzsébet	-	-	6	-	2	2	4	1 ²²	4	1	1	1	17	5
Éva	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gizella	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Ilona	-	-	3	-	1	-	1	1	-	-	-	-	5	1
Irén	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-
Julianna	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
Katalin	1	-	2	-	1	-	2 ²³	-	1	-	-	1	7	1
Lujza	-	-	-	1	-	1	2	-	-	-	-	-	2	2
Margit	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Mária	6	4	5	1	3	1	4	1	8 ²⁴	2	5	1	31	10
Paulina	1 ²⁵	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Rozália	1	-	1	1	3	-	1	1	1	-	1	-	8	2
Róza	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Teréz	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2	1
Terézia	-	1	-	2	3	-	3	2	1	-	1	-	8	5
Zsófia	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Megkeresztettek száma:	28	16	35	15	29	17	34	15	31	12	33	12	190	87
Ebből fiú:	16	10	11	8	15	11	15	6	9	8	20	8	86	51
Ebből lány:	12	6	24	7	14	6	19	9	22	4	13	4	104	36

¹⁹ Egyikük József György Imre, az oladi ispánházban született gyermek.²⁰ Kálmán János²¹ Egyikük Anna Mária²² Ikertestvére Rozália²³ Egyikük ikertestvére Rozália²⁴ Egyikük Mária Gabriella²⁵ Paulina Anna

7. táblázat: Olad plébánia keresztnévadása 1920 és 1925 között

	1920.		1921.		1922.		1923.		1924.		1925.		Összesen	
	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé
Aladár	-	-	-	-	1 ²⁶	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Alajos	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Antal	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	2	-
Ernő	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Ferdinánd	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Ferenc	4	-	1	1	2 ²⁷	-	1	3	3	1	5	1	16	6
Géza	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-
György	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Győző	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	2	-
Gyula	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2	1	2	3
Imre	-	-	3	-	-	-	2	-	-	-	-	-	5	-
István	2	-	1	3	2	2	1	2	3	-	1	1	10	8
Iván	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
János	3	-	2	1	2	-	2	1	-	-	1	-	10	2
Jenő	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
József	1	3	3	1	3	-	-	1	2	3	2	3	11	11
Kálmán	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	4
Károly	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	2	-	5	-
Lajos	-	-	1	-	-	-	1	1	-	2	2	-	4	3
László	4	-	1	-	3	-	-	-	2	1	1	2	11	3
Menyhárd	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Mihály	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2
Miklós	-	1	1	-	1	-	-	1	-	-	2	-	4	2
Nándor	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-	3
Ödön	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Pál	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Péter	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Sándor	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	4	-
Tamás	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Vince	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Alojzia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Anna	1	1	1	-	1	3	1	-	1	2	2	-	7	6
Antónia	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Edith	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 ²⁸	-	1	-
Erzsébet	1	2	-	-	1	2	2	-	2	-	3	1	9	5
Etelka	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Gizella	1	1	-	-	1	-	1	-	-	2	-	-	3	3
Ilona	2	-	2	-	2	1	2	3	1	-	1	2	10	6
Irén	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Jolán	-	-	-	-	-	1	-	1 ²⁹	-	-	-	1	-	3
Júlia	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Katalin	1	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-	1	4	2
Magdolna	1	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	3	1
Margit	-	-	2	-	2	2	2	-	1	-	3	-	10	2
Mária	2	1	2	1	2	1	3	1	-	2	2	-	11	6
Rozália	1	-	-	-	1	-	2	-	1 ³⁰	-	1	-	6	-

²⁶ Aladár Mátyás²⁷ Egyikük Ferenc Imre²⁸ Edith Rozália²⁹ Jolán Aranka

Róza	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Teréz	1	-	-	1	2	-	-	1	1	-	2	1	6	3
Veronika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Vilma	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Zita	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Megkeresztettek száma:	27	11	23	9	34	17	29	15	22	18	42	17	177	87
Ebből fiú:	16	6	14	7	19	6	13	9	14	10	24	10	100	48
Ebből lány:	11	5	9	2	15	11	16	6	8	8	18	7	77	39

8. táblázat: Olad plébánia keresztnévadása 1945. és 1948. között

	1945.		1946.		1947.		1948.		Összesen:	
	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé	Olád	Sé
András	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Antal	-	-	1	-	1	1	-	-	2	1
Ernő	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-
Ferenc	1	2	-	2	-	-	2	1	3	5
György	-	-	1	-	1	1	2	-	4	1
Győző	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Imre	-	-	-	-	-	1 ³¹	-	-	-	1
István	3	-	-	1	1	-	2	-	6	1
János	-	-	-	-	1	-	2	-	3	-
Jenő	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
József	2 ³²	2	2	-	2	1	1	-	7	3
Kálmán	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Károly	2 ³³	1	-	-	1	-	1	-	4	1
Lajos	1	-	1	-	-	-	-	-	2	-
László	4 ³⁴	1	-	2	2	1	-	2	6	6
Márton	-	-	1 ³⁵	-	2	-	-	-	3	-
Miklós	-	-	1	1	-	-	-	1	1	2
Ottó	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Sándor	1	-	-	-	1	-	1	-	3	-
Tibor	-	-	-	1	-	2	-	-	1	2
Vilmos	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Zoltán	-	-	-	-	1	-	1	-	2	-
Anna	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Ágota	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Borbála	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-
Elvira	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Ernesztina	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Erzsébet	1	1	3	-	-	1	1	-	5	2
Éva	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1
Gizella	1	1 ³⁶	-	-	-	-	-	-	1	1

³⁰ Rozália Mária

³¹ Imre Ferenc

³² Egyikük József György

³³ Egyikük Károly József

³⁴ Egyikük László Ottó

³⁵ Márton József

³⁶ A séi Gizella Ágnes

Ildikó	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Ilona	1	-	1	-	1	-	1	-	4	-
Katalin	1	1	-	1	-	-	1 ³⁷	1	2	3
Magdolna	1	-	-	-	-	-	1	-	2	-
Margit	-	-	-	-	-	-	3	-	3	-
Mária	4	-	3 ³⁸	2	1	1	3 ³⁹	3	11	6
Márta	-	-	-	-	2	-	-	-	2	-
Terézia	1	-	-	1	-	-	-	-	1	1
Valéria	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Veronika	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Zsuzsanna	-	-	1	-	-	-	1	-	2	-
Megkeresztettek száma:	26	9	16	12	23	10	31	8	96	39
Ebből fiú:	16	6	7	7	17	6	15	4	55	23
Ebből lány:	10	3	9	5	6	4	16	4	41	16

A szerző címe:

Tóth Júlia
Szombathely
Dolgozók u. 11.
9700
HUNGARY

³⁷ Az oladi Katalin Terézia

³⁸ Egyikük Mária Éva

³⁹ Egyikük Mária Magdolna

PhD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**FREQUENCY OF DEVELOPMENTAL DEFECTS ON THE
SKULL AND THE AXIAL SKELETON
ON SKELETAL COLLECTIONS FROM THE MIDDLE AGES
AND THE AVAR PERIOD**

Hegyi Andrea

Szegedi Tudományegyetem Embertani Tanszéke

This dissertation concerns an independent branch of paleopathology, the examination of developmental defects. International researchers began studying this aspect of paleopathology at the end of the 20th century and a small number of national descriptions were published by Hungarian investigators. However, there are still only a small number of publications in this field of research and these usually focus on an individual case or a single bone collection. The aim of my work was to develop a study containing a systematic, descriptive, and statistical evaluation of developmental defects. I also wanted to illustrate the types of anomalies examined as well as their frequency and thus whether some of the anomalies were related. In addition to this, I wanted to compare my data to that obtained during previous studies to see if there are any similarities.

In this study, the osteoarcheological samples used for the analysis of developmental defects were obtained from the Department of Anthropology, University of Szeged. I examined the following cemeteries from the territory of present-day Hungary: Röske-Kószó tanya (Middle Ages), Téglás-Angolkert (Middle Ages), Szatymaz-Vasútállomás (Middle Ages), Csengele-Bogárhát (Middle Ages), Hetényegyháza-Belsőnyír-Zana tanya (Middle Ages), Csongrád-Ellés (Middle Ages), Szegvár-Oromdülő (Avar period).

Whilst collecting the data used in this study I made the effort to examine a large sample of bones to ensure that my data would be representative (for example, specimens were taken from centuries which are quite distant from one another such as the Avar period and the Middle-Ages). As some of the recited bone collections were examined in other aspects, I used information previously published to obtain the age and the sex for these bone collections. For the remaining specimens of the collection, I renovated the bones and did the systematic anthropological processing (determination of age, sex and standard metric measurements) myself.

Investigation of the bone collections was carried out mainly by gross morphology and in some instances (cleft palate, bifid condyle on the mandible), where necessary, we carried out a radiographical analysis of the bones to determine whether the origin of a particular defect was developmental or a pathological malformation. We know from previous studies that the different developmental defects occur with different frequencies in the human race. To avoid any errors arising from this, I only examined euroid skulls.

In the examined cemeteries I found the following developmental defects:

- *On the skull*: cleft mandible 0.23%, hypoplasia of the processus coronoideus 0.24%, hyperplasia of processus coronoideus 0.94%, hyperplasia of the ramus 0.21%, bifid condyle of the mandible 1.54%, anterior buccal mandibular depression (ABDM) 9.70%, depression on the ramus mandibulae 5.71%, premaxilla hypoplasia-aplasia 0.44%, secondary cleft palate 0.24%, torus palatinus 8.74%, median anterior cyst 0.66%, os nasale hypoplasia-aplasia 0.36%, occipitalization 0.55%, Worm bones 28.24%, os epiptericum 7.30%, os bregmaticum 0.69%, os incae 1.39%, os apicis 1.39%, suture metopica 5.01%, scaphocephalia 0.22%.
- *On the axial skeleton*: cleft atlas, opened foramen transversarium, cleft axis, L₄ spondylolysis, L₅ spondylolysis, congenital block vertebrae, sacralisation, lumbalisation, partial or total bifid spine on the sacrum, ossification of the manubrium and the corpus sterni, congenital sternal foramen, congenital sternal fissura, synostosis costarium and split ribs.

In general, it is reasonable to conclude that the number of skull developmental defects is low. Overall, the frequencies, sex ratios and the sidedness (left or right) in my study were similar to those reported in the previous investigations. However, the results I obtained for the torus palatinus and the median anterior cyst contrast with reports in previous studies. The frequency of the sex ratio for the torus palatinus varies from one article to another. Some authors found that this particular disorder occurred more frequently in females, whereas others found it to be more common amongst males. During my research I examined close to equal numbers of female and male skulls for this trait, and my results showed that this anomaly was more frequent in females (14.01:9.33).

I found a lower frequency of developmental defects for the median anterior cyst and the torus palatinus compared with the previous studies. Reasons for these differences may be that the examined population lived in the Karpathian Basin, so the environmental factors may have been different compared to other areas, or perhaps the number of skulls I examined was less than the number examined in previous studies.

The statistical data for the cemeteries showed differences in the number of depressions on the mandible. In the Szegvár-Oromdűlő cemetery I found that the frequency of all types of depressions was less than the average, while in the bone collection of the Szatymaz-Vasútállomás cemetery the number of depressions on the mandible were markedly higher in frequency. The reason for this may be due to a difference in lifestyle or genetic make-up.

In most cases the developmental defects occurred either on an individual basis or in combination with other defects. The cleft palate is an example of a developmental defect occurring by itself, without other defects being present, while premaxilla aplasia, nasal bone hypoplasia-aplasia and os bregma appeared to be in combination with other developmental anomalies.

I found associations between the appearance of Worm bones and suture metopica, Worm bones and os epiptericum, Worm bones and torus palatinus and Worm bones depression on the ramus. I also noticed that besides the Worm bones and the torus palatinus, 14 and 12 other kinds of developmental defects occurred respectively, so the association with other anomalies was most common for these defects.

Besides the typical alterations there were some rare developmental defects, which are important in terms of palaeopathological and medical history. Most probably these anomalies also affected the soft tissues next to the bones.

They are as follows:

- Unilateral premaxilla aplasia with bilateral nasal bone aplasia on an Inf. II. skull from Csengele-Bogárhát. This cleft was probably wide from the nasal bone to the premaxilla and this disorder also affected the soft parts of the skull.
- Unilateral nasal bone aplasia from Katymár-Téglagyár
- Bilateral premaxilla aplasia with cleft mandible on an Inf. II. skull from Szatymaz-Vasútállomás
- Secondary cleft palate on an adult male skull from Hetényegyháza-Belsőnyír Zana tanya

The developmental defects mentioned above are of great importance because of their rare occurrence in paleopathology. These and other bone defects, including nasal bone anomalies together with hypo- and hyperplasia of the mandible and depressions on the ramus mandibulae - are described in case studies.

New observations made in the examined bone collections were depressions of 4-5 mm in length and 1-2 mm in width on the external face of the mandible ramus directly under the condyle and the absence of the sphenofrontal and the sphenoparietal sutures.

The statistical data put forward in this dissertation provides new information for this field of research and can help the biological re-enactment of ancient populations. Furthermore, national and international scientists may be able to use this data along with the case histories for further research. I have also provided information to related fields of science, associated with anthropology (medical science, historical science, etc.). This data may be of use in the comparison of ancient and modern populations, as well as in cultural history and specialised branches of scientific research.

A szerző címe:

Dr. Hegyi Andrea
Szegedi Tudományegyetem, Embertani Tanszék
Szeged
Egyetem u. 2.
6722
HUNGARY

MEGEMLEKEZÉS

„Neked már végleg könnyű
minden hátizsák:
nekünk csak dadog a szánk,
évgyűrűk kövülnek ránk,
s vagyunk megfejtésre vakok,
titkodba beavathatatlanok...”
(Pődör György:
Egy emlékfá kérgébe karcolt sorok)

75 ÉVE SZÜLETETT HORVÁTH ERNŐ (1929–1990)

Tóth Gábor

Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely

Horváth Ernő 1929. február 19-én Aszódon született. Egyetemi tanulmányai után rövid, a Természettudományi Múzeum Növénytárában töltött kitérő után, saját kérésére 1953-ban érkezett Szombathelyre, a Savaria Múzeumba. Élete és munkássága ezt követően összeforr az általa vezetett Természettudományi Osztállyal és a többször is irányított intézménnyel. Általános muzeológusi munkája mellett, a megye meghatározó természettudományi szakembereként volt ismert. Speciális szakterülete az ősnövénytan, a paleobotanika volt. Ezen belül, szinte kizárólag, a harmadkorvégi és negyedkori (pliocén és pleisztocén) növényi maradványokkal foglalkozott. Ezzel a kutatási témával és területtel az emberré válás természeti környezetének leghivatottabb ismerőjévé vált. Munkásságát, több mint 100 tudományos tanulmányát, ebből a szempontból is érdemes lenne összegezni, újra felfedezni. Közleményei sorából ki kell emelnünk egy 1987-ben megjelent tanulmányát „*A felső pliocén ősföldrajzi, rétegtani és ősnövénytani problémái*” címmel. Ez az összefoglaló a korról foglalkozó kutatók alapművének tekinthető. Tudományos igényessége és eredményeinek összegzése alapján, kibővítve, tudományos fokozat megvédésére is alkalmas lehetett volna; azonban a Szerző a mindennapok munkáját, a gyűjtést és feldolgozást minden tudományos karriere elé helyezte. Tudományos elkötelezettsége, gyűjtőszennvedélye az időszak kiváló ismerőjévé tette, így végezhetette el a világhírű vértesszőlősi lelőhely paleobotanikai leleteinek elemzését is. Az újabb korokból származó régészeti lelőhelyekről származó növényi maradványok vizsgálata hozzájárult az ember és környezetének együttes és alaposabb megismeréséhez.

Horváth Ernő precizitását mutatja, hogy alapos laboratóriumi vizsgálatait nélkül nem mondott véleményét az egyes leletekről. Azokat elhelyezte a tágabb környezetben, a tér és idő egységében. A gyűjtőutakon érezte igazán elemében magát. Lehetőségem volt, hogy a bányafalak tövében, a hegyi patakok vizében, a föld alatti bányajáratokban tanulhattam el Tőle a terepi munka alapjait, amelyeket fáradhatatlanul osztott meg az érdeklődő túratársakkal. Minden mondatának és mozdulatának súlya volt. A gyűjtő-

utak esti pihenőin is lelkesen osztotta meg tapasztalatait. Mint gyakran, intőleg elmondta: „Jegyezzétek meg, nem csak kenyérrel él az ember!...”.

A fizikai, valamint az élete utolsó éveiben ránehezedő erős pszichés terhelés alattomosan kikezdte szervezetét. Egy közös gyűjtőút a Zempléni-hegységbe vezette, arra a vidékre, ahonnét legelső tudományos közleményének (1954) gyűjtése is származott. Fáradhatatlanul dolgozott, míg egy váratlan szívroham ki nem csavarta kezéből a kalapácsot. Nem tudott velünk hazatérni, 61 évesen meghalt.

Emlékét megőrizzük.

*„Évmilliókkal bibelődtél,
most a végtelen rád szakadt.
Az idő medítál a kőnél,
velünk végez egy perc alatt.*

.....
– *Fogadd békével, Földanyácska!*”
(Pődör György:
Fogadd békével Földanyácska)

Irodalom

- BALOGH, L. (1991): Horváth Ernő irodalmi munkásságának jegyzéke. Savaria, A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 20 (2); 19–22.
- HORVÁTH, E. (1987): A felső-pliocén ösföldrajzi, rétegtani és ősnövényzeti problémái. Praenorica, Folia Historico-Naturalia 2; 21–34.
- HORVÁTH, E. (1990): Charcoal Remains of the Upper Loess Section. In: Kretzoi, M.–Dobosi, V. T. (Eds.): Vértesszőlős. Site, Man and Culture. Akadémiai Kiadó, Budapest. 137–143.
- HORVÁTH, E. (1954): A megyaszói Csordáskút kovásodott fatörzseinek vizsgálata. Botanikai Közlemények 45 (1–2); 141–150.
- MADÁCHY, K. (1990): Horváth Ernő. Vasi Szemle 44 (3); 463–464.
- M. KOZÁR, M. (1990): „Életemet is rátettem a Savaria Múzeumra”. Vasi Honismereti Közlemények 17 (1–2); 149–150.
- PAPP, J. (1991): Megemlékezés Horváth Ernőről. Savaria, A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 20 (2); 13–18.
- PÖDÖR, GY. (1991): Egy emlékfa kérgébe karcolt sorok (Horváth Ernő halálának évfordulóján). Vas Népe 36 (121). 7.
- PÖDÖR, GY. (1991): Fogadd békével Földanyácska (Horváth Ernő barátomnak, utolsó üdvözléssel). Vas Megyei Környezet- és Természetvédelmi Napok (máj. 17–jún. 1). 2.
- TÓTH, G. (1990): Horváth Ernő halálára. Vasvármegye 1(62); 5.
- TÓTH, K. (1990): Félbeszakadt gyűjtőút. Vas Népe 35 (127); 2.

A szerző címe:

Dr. Tóth Gábor
Berzsenyi Dániel Főiskola, Állattani Tanszék
Szombathely
Károlyi G. tér 4.
9700
HUNGARY

MEGEMLEKEZÉS

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT BENDEFY LÁSZLÓ

Vig Károly

Savaria Múzeum, Szombathely

Száz éve, 1904. augusztus 17-én, Vas megye egykori megyeszékhelyén, Vasváron, tanítócsalád legelső fiaként született *Benda László*, mérnök, geológus, geodéta, múzeumi tárvezető. (A Bendefy nevet szüleivel, testvéreivel együtt 1934-ben vette fel.) Iskoláit Vasváron kezdte, majd a szentgotthárdi állami gimnáziumban érettségizett. Már gimnazistaként földrajzi felfedezőnek készült, *Cholnoky Jenő* tanácsára azonban a Műszaki Egyetemre iratkozott be. Ezen döntését saját bevallása szerint soha sem bánta meg. Mérnökhallgatóként bejárt a bölcsészkar előadásokra is, ahol geológiát, ásvány- és közettant, kristálytant, geomorfológiát hallgatott. Egyetemi tanulmányai alatt *Schafarzik Ferenc* is személyes barátságába fogadta. 1928-ban kapta meg általános mérnöki oklevelét, majd 1929-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett doktori oklevelet a földtani, földrajzi és őslénytani tudományok köréből.

Bár jelen esetben életművének antropológiai vonatkozásait kellene hangsúlyoznunk, érdeklődésének, műveinek sokszínűségét bemutatandó, röviden felvillantjuk életének főbb állomásait. 1928-tól a Pestmegyei Dunavölgyi Lecsapoló és Öntöző Társulatnál, mint állami földmérő mérnök működött. A MÁV kútszakértőjeként (1929) bevezette a kutak rendszeres vízszintmérését. 1931-től a Királyi Magyar Háromszögelési Hivatal munkatársa lett. 1946-tól újjászervezte a Pénzügyminisztériumban a Jövedéki Mélykutatás Kincstári Bányászati Ügyosztályát. 1949-ben visszatért a felső geodéziai szolgálatba, az Országos Felsőrendű Szintezés vezetője lett (1950–1958). 1959-től a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet munkatársa (1959–1971). 1958-ban megkapta a műszaki tudományok kandidátusa fokozatot, az ásványtani tudományok doktora címet pedig 1972-ben nyerte el.

Egyetemi éveinek nyári szüneteiben a szombathelyi Vasvármegyei Múzeum (ma Savaria Múzeum) háború dúlta természetrajzi tárát rendezte. 1924-től a múzeum segédőre volt, 1925-ben nevezték ki a múzeum Ásvány-őslénytárának vezetőjévé. Posztjáról 1929-ben mondott le. 1924 nyarán folytatta a múlt században már megkezdett baltavári [Bérbaltavár] ásatásokat. A következő évben ásatási eredményeiből már önálló monográfiában számolt be. Egy kongresszus keretében, a Budapesten tartózkodó *F. A. Bather*, a British Museum őslénytani osztályának vezetője is megtekintette az ásatást. Bather személye révén, kalandos úton jutott számos baltavári maradvány a British Museum gyűjteményébe. A Vasvármegyei Múzeum Ásvány-őslénytárának gyűjteményét a baltavári ásatások során előkerült leletekkel, illetve a Schafarzik Ferenc ajándékát képező mintegy félezer tétel besorolásával vetette meg.

Szerteágazó tevékenysége számos tudományterületen alkotott maradandót. Ezekből időrendben a legfontosabbak: a burgenlandi devon monográfiája (1929), recens kéregvizsgálatok (1931–1970), földrajztörténeti kutatások (1935–1943), mértéktörténeti kutatások (1958–1970), az új országos szintezési főhálózat tervének elkészítése (1949–1950), az új szintezési főalappont-hálózat megtervezése és kiépítése (1951–1954), a szabatos szintezés hibáinak és kiküszöbölésük módjának vizsgálata (1950–1958), a hazai és a környező országok felsőrendű-, illetve vízrajzi szintezési hálózatainak csatlakoztatási tervének élőkészítése és végrehajtása (1951–1961), kéregszerkezet-kutatások (1964–1970), a vízrajz és

a kéregszerkezet kapcsolatának kutatása (1950–1970), szeizmotektonika (1956–1970), a Balaton vízszint-ingadozásának és partvonalváltozásainak vizsgálata (1964–1969), barlangtani kutatások (1960–1969), a középkori és legújabb kori magyar földmérés történetének kutatása (1958–1970), a magyar folyószabályozás történetének kutatása, különös tekintettel a XVII–XVIII századra (1954–1970). Csaknem 700 publikációja jelent meg különböző periodikákban, folyóiratokban, a *Geodéziai Bibliográfia* főszerkesztője volt.

Az 1930-as években, a vatikáni levéltárban feltárta Julianus barát utazásának teljes forrásanyagát és jelentéseit hasonló kiadásban tette közzé (*Fontes authentici itinera [1235–1238] fr. Julian illustrantes*, 1937). Ebben az időszakban a volgai, kaukázusi magyarokkal kapcsolatos kutatásokra összpontosított. Megkezdte a régi kéziratok térképek és vázlatok felkutatását, melyből mintegy 20000 darabot tárt és dolgozott fel az Országos Levéltárban (1963–1971). Ezzel párhuzamosan az MTA kéziratok és metszett térképeit is megvizsgálta és publikálásra előkészítette. Felkutatta *Mikoviny Sámuel* hagyatékát, és az utolsó pillanatban mentette meg a pusztulástól *Vay Miklós* munkásságának tárgyi anyagát.

Pályája induló időszakában a szombathelyi múzeumban kezébe kerülő régészeti leletek fordították figyelmét antropológiai jellegű kérdések felé. Ez a mintegy tíz éves periódus irodalmi termése kisebb újságcikkeket és nagyobb tanulmányokat is magába foglal. Kiemelkedő munkája egy velemi torzított koponyalelet leírása és ennek kapcsán a koponyatorzítások bemutatása. Antropológiai tárgyú írásait, életművét bemutató bibliográfia (VARGA & VÉRTESI 1983) alapján idézzük:

Embrevő ősemberlelet Rábapüspökiben. — *Pesti Napló*, 1927. október 9., p. 12.

A „kutyafejű király” birodalmában. — *Pesti Napló*, 1928. december 30., p. 14.

Magyarország ősbemerei. — *Pesti Hírlap*, 1928. május 27., p. 13.

Ősemberi kannibálielet Rábapüspökiben. — *Annales Musei Comit. Castriferrei Sectio Hist.-Natur., a 1928. – A Vasvármegyei Múzeum Természettudományi Osztályának jelentése az 1928. évről.* 1928., pp. 82–86.

Ősemberi kannibálielet Rábapüspökiben. — *Természettudományi Közöny*, 1928, 60 (858): 291–295.

A rábapüspöki kannibálielet. — *Vasárnapi Újság*, 1928. április 22., p. 2.

Velemszentvid ősbemerei. — *Pesti Hírlap*, 1928. július 1., p. 24.

A velemszentvidi makrocefal koponya. — *Annales Musei Comit. Castriferrei Sectio Hist.-Natur., a 1928. – A Vasvármegyei Múzeum Természettudományi Osztályának jelentése az 1928. évről.* 1928., pp. 86–88.

Ősidők, ősbemerek. Képek a magyarföldi ősbemerek életéből I–II. — Magyar Etiópiai Expedíció Országos Bizottsága kiadása, Budapest, 1934. 208 p.

A magyar föld legősibb lakói. — *Dunántúli Tanítók Lapja*, 1937. 1–2 szám, pp. 4–6.

1933-ban Etiópia északnyugati részébe induló expedíciót tervezett, azonban az olasz-abesszin háború kitörése meghiúsította a Magyar Földrajzi Társaság által erkölcsileg támogatott kutatást. A későbbiek során a tervezett expedíció kutatási területét Líbia déli részére helyezte át, ahol a Tibeszi-hegység tövében akart petróleum és földgáz után kutatni (1934–1935), azonban a világpolitikai változások ezen expedíció sorsát is megpecsételték.

Számos tudományos testület tagja volt: MTA Geodéziai Bizottsága, MTA Földrajzi Bizottsága, MTA Agrotörténeti Bizottsága. A Magyarhoni Földtani Társulat Általános Földtani Szakosztályának társelnöke, a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület tiszteletbeli elnökségi tagja volt. Alapító tagja volt a Magyar Földrajzi Társaságnak, a Bányászati és Kohászati Egyesületnek, a Magyar Hidrológiai Társaságnak, a MTESZ Asztronautikai Szakosztályának, a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulatnak és a Kőrösi Csoma Társaságnak. A zágrábi Délszláv Tudományos Akadémia Mohorovičić-Bizottsága, az

UNESCO Történelmi Mérték Bizottsága és a Nemzetközi Geodéziai és Geofizikai Unió Oceanográfiai Bizottsága is sorai közé választotta.

1932-ben miniszteri elismerésben részesült a hazai múzeumok fejlesztése terén kifejtett tevékenységéért. Munkásságát a Munka Érdemérem ezüst fokozatával (1966), Lázár-deák emlékéremmel (1971), a Térképészet Kiváló Dolgozója kitüntetéssel (1976), Pro Urbe emlékéremmel, számos nívódíjjal és díszoklevéllel ismerték el.

Bendefy László 1977. augusztus 13-án, Budapesten hunyt el.

Irodalom

VARGA, D. –VÉRTESI, P.-né (1983): Bendefy László. Vasi Életrajzi Bibliográfiák, Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely, 9; 133 p.

A szerző címe:

Dr. Vig Károly
Savaria Múzeum, Természettudományi Osztály
Szombathely
Kisfaludy S. u. 9.
9700
HUNGARY

KÖNYVISMERTETÉS

Bodzsár Éva *Humánbiológia: Életkorok biológiája – A pubertáskor* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2003. 235 oldal.

Napjaink humánbiológia iránt érdeklődő hallgatói, pedagógusai és szakemberei számára az 1999-ben útjára indított *Humánbiológia: Életkorok biológiája* egyetemi tankönyvsorozat újabb és újabb köteteinek megjelenésével a magyar nyelvű egyetemi tankönyvek egyre bővülő arzenálja áll ma már rendelkezésre. A sorozat legújabb, harmadik kötete a pubertáskor során végbemenő szomatikus változások bemutatásával segíti olvasóit a humán posztnatális fejlődés legintenzívebb változásaival kísért, a gyermekkorból a felnőttkorba vezető életkori periódusa komplex folyamatainak megismerésében, megértésében.

A pubertáskorúak antropológiai jellegeinek változásáról, nemi éréséről, a nemi érést kísérő növekedési folyamatokról, a testösszetétel és testalkat pubertáskori változásáról, a testi fejlettség és a motorikus, illetve szellemi érettség közötti kapcsolatáról, a pubertáskori fejlődést szabályozó és befolyásoló genetikai, hormonális és környezeti tényezőkről rendelkezésre álló ismeretek a legújabb nemzetközi és hazai kutatási eredmények tükrében, a tankönyv egyes fejezeteiben külön-külön is, illetve a fejezetről-fejezetre kirajzolódó, közöttük fennálló komplex kapcsolatrendszerben játszott szerepüknek megfelelően kerülnek bemutatásra. A fejezetek végén feltüntetett ajánlott irodalmi források jegyzékei a kötetet záró, részletes, felhasznált irodalmat összefoglaló fejezettel együttesen a kérdéseikre választ nem találó olvasók további irodalmi tájékozódását segítik.

A serdülőkort jellemző általános, és a nemzedékek illetve társadalmi rendszerek között eltérő sajátosságok ismerete a pedagógusok munkáját nagyban segítheti, továbbá napjaink szociál- és oktatáspolitikai, illetve egészség-megőrzési törekvéseinek nyújthat megalapozott elméleti háttérrel. A szerző a kötettel elsősorban biológia szakos tanárjelöltek, biológus hallgatók, posztgraduális képzésben résztvevő tanárok, humánbiológusok, gyermek- és iskolaorvosok felkészüléséhez, munkájához kíván segítséget nyújtani. A *Humánbiológia: Életkorok biológiája – A pubertáskor* című tankönyvet tiszta szívvel ajánlom a mellettünk, körülöttünk növekvő pubertáskorú gyermekeket megismerni, ill. megérteni vágyó további érdeklődők számára is.

(Zsákai Annamária, ELTE TTK, Embertani Tanszék, Budapest)

Eiben Ottó: *Körmend ifjúságának biológiai fejlettsége a 20. század második felében.* Körmendi Füzetek. Körmend. 2003. 265 oldal.

Körmend városának neve, a Körmendi Növekedésvizsgálat és a vizsgálatokat végző Eiben Ottó professzor munkássága immár véglegesen összefonódik.

A Körmendhez származásilag kötődő, szombathelyi születésű Eiben Ottó, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ma már nyugdíjas) professzora, fiatal pályakezdőként életre szóló érdeklődéssel fordult a gyermekek növekedésének kérdésköre felé. Az 1950-es években, akkor még gimnáziumi tanárként, Körmenden előzetes növekedésvizsgálatot szervezett, amit aztán 1958-ban, a város csaknem valamennyi, 3-tól 18 éves gyermekén, megismételt. Ezt követően, fél évszázadon keresztül, pontosan 10 évente, 1968-ban, 1978-ban, 1988-ban és 1998-ban megismételte a bőséges antropometriai programot

tartalmazó vizsgálatot. Az egymásra következő vizsgálatokkal - 10 év távlatából - több gyermek vizsgálatára ismételtlen is sor került, mások pedig egykor nem is sejtették, hogy évtizedek múltán gyermekeik, sőt unokáik is részeseivé válnak ennek a vizsgálatorozatnak.

Eiben Ottó 1931. április 6-án Szombathelyen született. 1963 óta az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszékének munkatársa, 1974-től évtizedeken át vezetője, professzora, iskolateremtő személyisége. Kanadában, Indiában, az USA-ban, Ausztriában, Svédországban, Mexikóban, Olaszországban, legutóbb Cambridgeben több egyetem vendégprofesszora, számos nemzetközi tudományos szervezet vezetőségi tagja. Az 1960-es évek óta a magyar antropológia egyik legmeghatározóbb egyénisége, a gyermekek növekedésével foglalkozó *auxologia* tudományterületének nemzetközileg elismert szaktekinvélye. Nevéhez fűződnek a hazai jelentősebb és nemzetközi ismertségű növekedésvizsgálatok, így az Országos Növekedésvizsgálat, a Budapesti Longitudinális Növekedésvizsgálat és a Körömdi Növekedésvizsgálat. 1999 óta Körömdi díszpolgára. Jelentős publikációs tevékenységének egyik rég várt terméke a Körömdi Füzetek legutóbbi kötete. A kötet a körömdi vizsgálatok testméretekre épülő eredményeinek és a biológiai érére vonatkozó megfigyeléseinek összegzése. A Szerző beszámol az 1958 óta folyó vizsgálatosorozatról, amelyet a nemzetközi humánbiológiai körökben úgy emlegetnek, mint „klasszikus szekuláris trend tanulmányt”. A körömdi vizsgálat nem csak egy regionális növekedésvizsgálat. Nem öncélú, hisz Magyarországon először mutatta meg, hogy a gyermekek testméretekkel jellemezhető növekedése és testi fejlődése milyen érzékenyen reagál a társadalmi változásokra.

A kötet három fő részre osztható. Az első fejezetek a gyermekek növekedésével és érésevel kapcsolatos elméleti részek; bőséges irodalmi feldolgozásra épülő magyarázat. Az elméleti bevezető után elmélyedhetünk a növekedésvizsgálatok fajtáinak és a hazai növekedésvizsgálatok korszakainak megismerésében. Ezekhez a fejezetekhez kapcsolódik a szekuláris trend részjelenségeinek, valamint a hazai reprezentatív növekedésvizsgálat fontosabb eredményeinek ismertetése. A második nagyobb egység a Körömdi Növekedésvizsgálat eredményeinek bemutatása. A bőséges vizsgálati minta 10758 gyermek adatait, a 23 testméret és az egyéb szükséges információk felvételét jelentette. Az egyes testméretek, a számított értékek ismertetéséhez bőséges és alapos, minden részletre kiterjedő megbeszélés kapcsolódik. A Szerző az egyes megragadható változásokat a társadalmi és gazdasági változások tükrébe helyezve, újszerű megállapításokra jut. Ezeknek a megállapításoknak a birtokában teszi záró megjegyzéseit és ajánlásait. A kötet harmadik nagyobb egysége a bőséges irodalomjegyzéket, az idegen nyelvű összefoglalókat, valamint a kötet talán legfontosabb részét, az értékes, dokumentatív értékű táblázatokat és ábrákat jelenti.

A kötetet a Csaba József Honismereti Egyesület szervezésében, a Várostörténeti Akadémia előadásorozatának keretében, a Körömdi Városháza dísztermében, 2003. szeptember 15-én, a nagyszámú érdeklődőnek maga a Szerző mutatta be.

(Dr. Tóth Gábor, Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely)

Tóth Gábor A.–Eiben Ottó G. *Secular changes of body measurements in Hungary* Humanbiologia Budapestinensis, 28. Budapest. 2004. 76 oldal.

A biológiai antropológia egyik leginkább tanulmányozott területe a gyermekek növekedése, érése. Számos epidemiológiai növekedési tanulmány látott napvilágot a XX. század közepe óta. A Szerzők kötetükben áttekintést adnak a növekedésvizsgálatok történetéről, és összegzik a hazai tanulmányok adatait.

A magyarországi növekedésvizsgálatok történetileg négy korszakba sorolhatók. Az 1873. évi legelső adatok és az első világháború közti korszakot viszonylag állandó népesség és csekély belső migráció jellemzi. Az e korszakból származó értékek általában orvosi célú vizsgálatok részadatait képe-

zik. A két világháború közt az ország területének mintegy 2/3-át elveszítette, ez a tény pedig erősödő mobilitást és a populációgenetikai egyensúly megbomlását eredményezte. Metodikai szempontból ekkor válnak egységessé a vizsgáló és elemző módszerek; ettől kezdve tehát az adatok jól összehasonlíthatók. A harmadik nagy korszak a második világháború utáni mintegy negyven évre tehető. A viláégés után a kvantitatív és kvalitatív éhezés jórészt megszűnt, az iparosodás, gyors urbanizáció, jelentős belső migráció hatásai érződtek. Számos szisztematikus regionális kereszt- és hosszmetzeti növekedésvizsgálat zajlott ezen idő alatt. A negyedik nagy szakasz kezdete az 1980-as évek közepére esik. Mintegy a korszak bevezetője az országos reprezentatív keresztmetzeti növekedési tanulmány, s az első magyar növekedési standard közzététele (EIBEN & PANTÓ, 1986, 1987/88, EIBEN & AL. 1991). 113 helyséből 39 ezer 3-18 év közötti fiú és leány 18 különböző testméretét rögzítette egyéb fontos adatok mellett a vizsgálat. Külön kiemelés érdemel még a szekuláris trendet vizsgáló számos tanulmány közül a Körmen di Növekedésvizsgálat (EIBEN 1988), melynek során 1958-tól kezdve 10 évenként Körmend város teljes 3-18 év közötti fiú- és leánypopulációját vonták keresztmetzeti vizsgálat alá.

A Szerzők jelen összefoglaló tanulmányának célja az volt, hogy összegyűjtsenek minden, a magyar gyermekek vonatkozásában itthon és külföldön megjelent növekedési adatot. Az 1870-es évektől kezdve rendelkezésre állnak már adatok, az első néhány évtizedben azonban nem kronológiai életkor, hanem iskolai osztályok szerint történt a beválogatás, így ezek az adatok csupán tájékoztató jelleggel értékelhetők. A Szerzők az 1910-es évektől megjelent adatokat dolgozzák fel. Persze az áttekintésbe bevont 22 testméret mindegyikéről nincsenek ilyen nagy időbeni távlatból adatok; gondoljunk akár a bőrredő méretekre, amelyeket a hazai növekedésvizsgálatokban (amelyek pedig úttörő jellegűek voltak ezen a téren is), csupán a '60-as évektől rögzítettek. A 22 testméret, amely a testtömeg és a testmagasság mellett további hosszúsági, szélességi, kerületi és bőrredő méreteket jelent, mint súlyozott átlag került az összefoglaló táblázatokba. Így az eltérő elemszámú minták átlagai „súlyuknak megfelelő mértékben” képviseltetik magukat.

Az egyes méretek évtizedenkénti, táblázatbani közlése mellett verbális értékelést is kapunk. Ez alapján, valamint a szemléletes grafikonok segítségével igazoltnak tekinthetjük a magyarországi szekuláris trendet, amelynek tendenciáját a háborúk és egyéb társadalmi változások is befolyásolták. Ezzel mintegy azt is igazolja ez az összeállítás, hogy a növekedésvizsgálatok ténylegesen monitorozzák a társadalmi változásokat, érzékenyen reagál a gyermek testi fejlődése a különböző kedvező-, vagy kedvezőtlen hatásokra.

A kötetet, a szűkebb szakemberek mellett, őszintén ajánlom a gyermekorvosoknak, pedagógusoknak és minden érdeklődőnek, aki a gyermekek egészséges növekedését és jövőjét fontosnak tartja. Ez a kötet a 20. századi hazai humánbiológiai vizsgálatok egyik szintetizáló kötetének tekinthető, amely tartalmazza a több évtizedes kutató munka legfontosabb eredményeit.

(Dr. Buda Botond, Ideggyógyászati Magánszakrendelés, Szombathely)